De roman van het tijdschrift Forum of Les liaisons dangereuses

Maurice Roelants

bron
Maurice Roelants, *De roman van het tijdschrift Forum of Les liaisons dangereuses*. Nijgh & Van Ditmar, Den Haag / Rotterdam z.j. [1965]

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/roel004roma01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

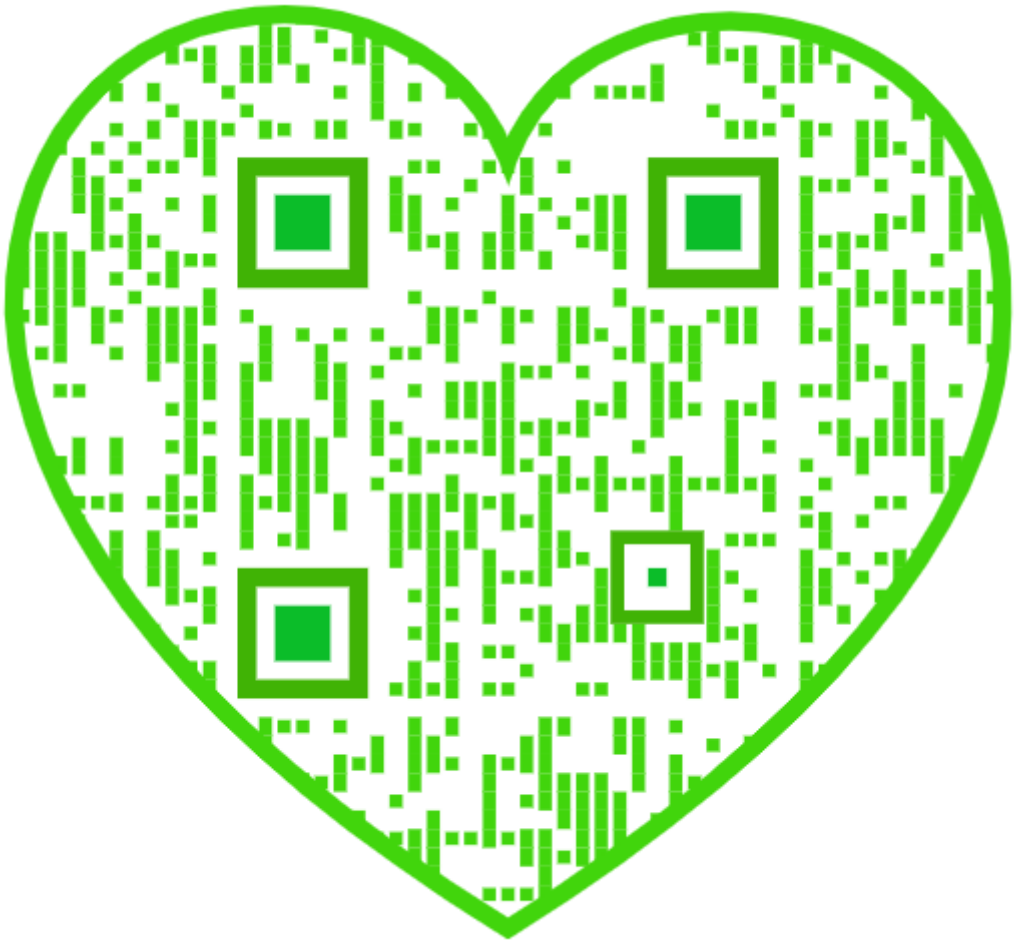

I Verantwoording van de uitgave

De vrij overvloedige correspondentie, die ik in 1935 met Menno ter Braak heb gevoerd, om zo mogelijk Forum te redden, terwijl de opheffing ervan toch onvermijdelijk is gebleken, heb ik al die jaren laten rusten. In illo tempore waren de Nederlandse en de Vlaamse redactie het eens, dat uit onderling respect niet zou worden ingegaan op het verlangen der nieuwsgierigen, die ons graag tot polemiseren in het openbaar hadden gebracht. Beide redacties publiceerden in de novemberaflevering van 1935 elk haar eigen verklaring. Het gentlemen's agreement werd, zoals het van te voren vaststond, door alle redactieleden van noord tot zuid geëerbiedigd.

Meer dan een kwart eeuw is sindsdien verlopen. In het tijdschrift Maatstaf nam Simon Vestdijk, zoals hij schreef ‘zonder veel documenten’ enige sluiers weg, die over de opheffing van Forum zijn blijven hangen. Kort daarna was er voor hem en mij aanleiding bij de publikatie van Nijgh en van Ditmars jubileumuitgave ‘5 auteurs over hun uitgever’ (1962) de figuur van de belangrijke medespeler, de directeur Doeke Zijlstra, te schetsen, waarbij Forum uiteraard weer ter sprake kwam.

Omtrent dezelfde tijd werd ik door studenten en literatuurhistorici onder druk gesteld om mijn dossier voor hen open te doen. Ik gaf er de voorkeur aan de oprichting, de splitsing en de opheffing van Forum, waarover inmiddels verkeerde lezingen de ronde deden, zelf uit de doeken te doen, in overeenstemming met de wens van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, die mij om een paar lezingen had verzocht. Ik dacht mij aanvankelijk

tot een beknopt relaas van feiten te beperken. Al spoedig bleek, dat goedgekozen citaten uit de correspondentie dienstig zouden zijn. Voor verminkingen, die in een afgeknotte aanhaling kunnen liggen, kreeg ik gauw huiver.

Uit deferentie voor mevrouw Menno ter Braak vroeg ik haar om haar oordeel. Welwillend en vriendelijk als van ouds schreef zij mij dit: 1. het deel van het Forumbezit, dat in mijn bezit is, heb ik aan het Letterkundig Museum in Den Haag ter bewaring gegeven, waar het alsnog niet toegankelijk is; 2. wat in Rotterdam was is natuurlijk in 1940 verbrand; 3. zowel openen van het Forumarchief als mededelingen door u in de Academie is alleen zaak van de nog levende redactieleden, niet van mij.

Inmiddels was mij gebleken, dat zo niet volledig dan toch het rijkste deel van het Forumarchief in mijn bezit is. Alle vroegere Forumredacteuren vroeg ik om advies. Vic van Vriesland sprak zich uit voor aanhalingen uit mijn dossier ‘aangenomen dat ze volledig zijn, al houdt dit niet in dat alle brieven in hun geheel afgedrukt moeten worden’. Simon Vestdijk schreef mij: ‘Publikatie uwerzijds van welk materiaal en in welke vorm dan ook, kan ik alleen maar toejuichen’. Gerard Walschap had mij destijds in twee uiterst beknopte briefjes zijn akkoord met mijn beleid betuigd en vernieuwde het met verwijzing naar die oude briefjes. Raymond Herreman stond op volledige publikatie en vulde zelf nog mijn dossier aan met een paar brieven van hem en Menno ter Braak.

Het delicaatst leek mij het geval van Marnix Gijsen. Zijn brief van 31 januari 1935 was de aanleiding, hoewel niet

de diepere oorzaak, van de spanning waarmee Forum op een principskwestie zou stranden. Daarin stond een strenge afwijzing van ‘een snobsenliteratuur die als enig motief het beïroniseren van de maagdelijkheid heeft’. Zijn eigen evolutie, verlies van het geloof en het los uitschrijven van dikwijls uiterst fel beïroniseerd erotisme, ging een totaal andere richting uit. Een kleine nota van zijn hand daaromtrent, zo kwam het mij voor, zou elke lust om lichtvaardig te gnuiven ontzenuwen. Hij wenste van mijn aanbod geen gebruik te maken en schreef mij: ‘Beschik over mijn brief naar goeddunken’. Ik druk dan ook bedoelde brief vrijmoedig af. Mijn loopbaan van menselijk zondaar sluit mijn oordeel niet uit, al sta ik thans als laatste Forumman er mee alleen, dat wat men aan erotische zegbaarheid wint geen volledige compensatie biedt voor het verlies van een sacrale levensvisie. Onmiddellijk voeg ik hieraan toe, dat mijn vriendschap voor Marnix Gijsen nooit veranderd is. Toen hij met integriteit zijn geloof beleefde hield ik van hem, zoals ik thans van hem houd nu hij onvoorwaardelijk en met sarcasme alles van de gekneusde mens, ook zijn erotische dramatiek en koddigheden, uitspreekbaar acht. Zijn moed, zijn eerlijkheid en zijn mild vriendenhart bleven dezelfde.

Mijn dossier over het einde van Forum was klaar, toen het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum mij welwillend nog enige documenten verstrekte. Ik dacht aanvankelijk, dat de correspondentie, aangezien ze uit woord en wederwoord bestond, zonder commentaar voor zich zelf zou spreken. Hier lagen nu echter brieven

ter tafel betreffende coulissewerk, waarbij ik een rol heb gespeeld en waaromtrent ik wetenswaardige aanvullingen kan geven. Tegenover een paar andere, als ik er destijds kennis van had gehad, zou ik zeker mijn eigen visie hebben gesteld. Dat daartoe geen gelegenheid bestond, lijkt me geen voldoende reden om ze geschiedenis te laten worden zonder er enige overwegingen aan toe te voegen. Om de leesbaarheid van deze tijdschriftroman-in-briefvorm te bevorderen heb ik ze bij de brievenpublikatie ingelast.

Het hoofdstuk 'Van bewolkt tot storm' komt grosso-modo neer op de tekst van mijn lezingen, die door de Koninklijke Vlaamse Academie in haar Mededelingen werd opgenomen. Ik liet er uit weg enige peilingen in de voorhanden liggende brieven, aangezien de volledige correspondentie, voor zover mij bekend, in het hoofdstuk 'Honig en Peper in brieven' wordt afgedrukt.

Om aan een verzoek van de redacteur van Maatstaf te voldoen, schreef Vic van Vriesland in genoemd tijdschrift een artikel om de fouten recht te zetten, die ik, blijkens de Mededelingen, in het weergeven van geschiedkundige gebeurtenissen had begaan. Ik antwoordde daarop, weerlegde de meeste meningen van Vic van Vriesland en hield een gering aantal punten over, waaraan ik in onderhavige uitgave een voetnota dacht te wijden. Toen werd er over mijn schouder gekeken en gezegd, dat ik de schijn op mij zou laden kritiek van een vroegere medestander op mijn werk te verdonkeremanen indien ik één regel uit zijn bezwaren achterwege liet. Aangezien geschreven en gedrukte teksten sacro-sint blijken te zijn, druk ik dan volledigheids-

halve, maar zonder vreugde, onze twee bijdragen aan Maatstaf onder de bijlagen af.

Simon Vestdijk schreef zoals vermeld in Maatstaf over het einde van Forum. De correspondentie, die hij vernietigd waande, wordt hier thans gepubliceerd. Hoffelijkshalve vermeld ik even zijn objectieve terugblik. Het artikel overdrukken heeft nu geen zin meer. Wel bestaan er van zijn hand enkele afkeurende bespiegelingen - afkeurend ook voor zich zelf - in '5 auteurs over hun uitgever'. Daarbij past wat commentaar. Men vindt het in het hoofdstuk 'Bijlagen, citaten en al eens een wederwoord'.

Enkele hier gepubliceerde brieven vertonen bij het begin of het einde stippellijnen. Hiermee wordt beduid, dat gedeelten werden weggelaten, die van louter persoonlijke aard zijn en geen enkel verband vertonen met het Forumconflict. Bij de documenten, die mij door het Nederlands letterkundig Museum en Documentatiecentrum werden verstrekt, vermeldde ik vereenvoudigd de bron als Letterkundig Museum. In 1963 deelde Raymond Herreman de stukken mee uit zijn papieren. Alle overige originelen en kopieën zijn in mijn bezit.

Victor Varangot stemde er in toe dat zijn verhaal *Virginia*, dat tegen zijn zin zoveel heibel deed ontstaan, in deze uitgave werd afgedrukt. Zo kan de lezer, zonder naar Forum terug te grijpen, straks eer en oneer over de meespelende tijdschriftfiguren uitstrooien, tenzij hij er zelf de onverzoenbaarheid van sommige antagonismen uit afleest.

M.R.

II Van bewolkt tot storm

Van 1932 tot en met 1935 werd te Rotterdam door Nijgh en van Ditmar het tijdschrift Forum uitgegeven. Er bestaan derhalve vier jaargangen van. Het heeft in die korte periode een tweeledig bestaan gehad. Twee jaar werd het gedirigeerd door Menno ter Braak, Eddy du Perron en Maurice Roelants, die ik verder gemakshalve door de hatelijk geachte ik-persoon zal aanwijzen. Begin 1934 verscheen het gesplitst in twee delen. De Nederlandse redactie bestond toen uit Menno ter Braak, Simon Vestdijk en Victor E. van Vriesland. Eddy du Perron had zich vrijwillig op de bank van de losse medewerkers teruggetrokken. Ik had Marnix Gijsen, Raymond Herreman en Gerard Walschap bereid gevonden met mij de Vlaamse redactie waar te nemen, In 1935 ontstond er tussen de Nederlandse en Vlaamse redacties een geschil van principiële aard. Alle pogingen om het uit de weg te ruimen mislukten. Einde van genoemd jaar werd het tijdschrift Forum opgeheven.

Er wordt thans, speciaal in Nederland, waar de invloed van Forum nog levendig nawerkt, studie gemaakt van het tijdschrift. Ada Deprez, bij ons, heeft een monografie gewijd aan Eddy du Perron en heeft uiteraard ook Forum in haar gezichtskring moeten betrekken.

Aangezien ik bij het begin, de splitsing en het einde van Forum een rol heb gespeeld, kan het van belang zijn, dat ik er enige mededelingen over doe. ‘Het was een schone tijd, mijn hart kan niet bedaren’, dichtte Richard Minne. Dit is ook waar voor mijn Forumtijd. Maar zonder spijt of leed moet ik bekennen, dat de waarheid mij heel dikwijls

voorkomt als zeer complex in haar tegenstellingen. Sommige miseries worden ons mettertijd lief. Zij zijn de heesterachtige ravijnen zonder dewelke er geen heldere bergweiden bestaan. Wat er ook van zij, er zijn tijdschriften, die als rustige instituten een lang leven leiden en als gastvrije pleisterplaatsen kunnen worden beschouwd. Andere daarentegen hebben een wisselvalliger lotsbestemming. Zij merken een bepaalde tijd en geven aanleiding tot een fixatieproces en een mythe. De Forummythe is onmiskenbaar. Zij blijkt niet onder te doen voor die van De Gids en De Nieuwe Gids. En zie nu hoe vloeiend de waarheid is: Nederlanders en Vlamingen hebben in Forum naast elkaar gewerkt; ik vermijd welbewust het woord samengewerkt; de Forummythe heeft vooral betekenis voor Nederland. Ondanks alle goede wil om de Nederlandse en de Vlaamse literatuur te verstrengelen bewaren ze voorshands elk haar eigen karakter. Waarom zou dit anders zijn, zolang we ieder uit eigen gesteldheid, met eigen tradities en levensbesef, onze persoonlijkheid belijden?

Het zou dus passen, dat ik de wezensdiversiteit peil, die rond de jaren 1930 in het geestesleven van Noord en Zuid bestond. Dat is in de periode, waarin Forum weldra zou ontstaan. Ik heb evenwel te veel zakelijke feiten mee te delen om thans meer te doen dan een korte blik te werpen op perspectieven, van waaruit toestanden en figuren in een meer uitgebreide studie zouden kunnen getekend worden. Het allereerst wil ik dan tonen Doeke Zijlstra, het levend gezicht van de uitgeverij Nijgh en van Ditmar. Zonder het absoluut zeker te weten is er meer kans op, dat het idee om

Forum voor Nederland én voor Vlaanderen te bestemmen eer van hem komt dan van Eddy du Perron en Menno ter Braak. Hij was nu eenmaal uitgever. Hij dacht wellicht liefst aan een afzetgebied, dat ook het Vlaamse land omvatte. Er werkte bij hem immers een dubbele impuls: de vriendschap, die hij, zeer fijne, humane en dichterlijke figuur, voor Vlaamse schrijvers, boven zijn uitgeversrelatie had gebouwd; de ambitie om Veen, van Dishoeck, van Kampen bij het aantrekken van een nieuwe generatie van auteurs uit het Zuiden af te lossen. Hij verkeerde toen in het beginstadium. Zoals van Dishoeck destijds de vaste uitgever van de Van-Nu-en-Straksers geworden was, zou Doeke Zijlstra later kunnen terugzien op een heel schab boeken van Vlamingen, die hij heeft uitgegeven, voor hij op Pinksteren van 1940 door een Duitse kogel te Rotterdam, in de bloei der jaren, een door hem trouwens niet laat gewenste dood heeft gevonden.

Behalve mijn eigen romans, van ‘Komen en gaan’ af, behoorde tenslotte een groot deel van het werk van Gerard Walschap tot zijn fonds, mitsgaders boeken van Filip de Pillecijn, Marcel Matthijs, Richard Minne, Raymond Herreman en enkele der latere boekdelen van Karel van de Woestijne en Herman Teirlinck. Doeke Zijlstra gaf mij in de intimiteit eigen verzen te lezen. Zij getuigden van een teder en kneusbaar gemoed, waarin de droom een felle en onrustige levenshonger verdeemoedigde. Hij gunde ze echter nooit een gedrukt bestaan. Voor een jubileumuitgave, die Nijgh en van Ditmar in het najaar van 1962 bestemde, schreef ik een uitvoerig ‘Requiem voor Doeke Zijlstra, de

humaanste der uitgevers'. Daarin staat hij met meer nadruk geschetst.

Het is goed hier even nader te bepalen, wat ik in dit 'Requiem' heb aangesneden. Het verlangen om met het tijdschrift Forum in de geestesatmosfeer van de jaren dertig in te grijpen, óver De Vrije Bladen heen, ontstond bij Menno ter Braak en Eddy du Perron, die een degelijke bemiddelaar vonden in de zelf niet creatief optredende intellectueel Everard Bouws. Deze stevige en rondborstige, deze placide en goedmoedig ambitieuse man was een relatie van Nijgh en van Ditmar en zou later als niet stemgerechtigde secretaris van Forum de methodische nauwgezetheid in persoon blijken te zijn. Overleg, speciaal tussen Zijlstra en du Perron, moet er toe hebben geleid, dat ik in de redactie werd betrokken.

In die tijd hield een Nederlands-Vlaams gezelschap wekelijks in een stamkroeg, La Lunette, in de onmiddellijke nabijheid van de Muntschouwburg te Brussel, een avondbijeenkomst. Daaraan werd deelgenomen door de uiterst levendige Jan Greshoff, door de ondanks al zijn fysieke molligheid vinnige-met-de-felle-ogen Eddy du Perron, door de steeds lachende van Lidth de Jeude, die voor Nederlandse kranten fleurige korte verhalen schreef aan de lopende band, en dan, van Vlaamse zijde, door Jan van Nijlen, die zo droog wijs en monkelend kon zijn, door Raymond Herreman, de luchthartige stoïcijn, door Karel Leroux, met die droge onberekenbare humor en door mij. Er werden daar soms heftige litteraire spiegelgevechten gehouden, die dank zij de vriendschap mild en vrolijk bleven.

De Nederlanders verschilden in zoverre van de Vlamingen, dat hun leven en bestaansvoorwaarden hoofdzakelijk op de literatuur gestoeld waren, de onze op een ambtenaren- of journalistentaak. Eddy du Perron was genoeg bemiddeld om literatuur en leven volledig in elkaar te doen opgaan. Als daar de correctie van zijn drift en persoonlijkheid niet was geweest, had hij het type kunnen zijn van de estheet, die uitsluitend leefde voor en tussen boeken en die als epistolier een eindeloos gevarieerd expressiemiddel bezat. Ik spreek van boeken. Hij scheurde er de bladzijden uit, die in zijn ogen niet deugden, en behield er dikwijls slechts enkele over. Hij las zeer veel, oordeelde streng en polemisch, schiftte onverbiddelijk en hield zeer weinig over. In eigen beheer gaf hij op enkele exemplaren, uitsluitend voor zijn vrienden, 'Cahiers van een lezer' uit. Toen Raymond Herreman er eens een notitie over publiceerde en luchtig opmerkte, dat sommige overwegingen in een levendige journalistiek niet zouden hebben misstaan, of iets van die aard, voelde Eddy du Perron zich verbolgen en hield hij onder zijn vrienden in Noord en Zuid een scherpe geschreven enquête, waaraan niemand zich onttrekken kon. Hij noemde zich een asociaal wezen, dat de laatste eilanden, zoniet van de individualist, dan toch van het zelf denkend individu te verdedigen had. Hij was gans gesteld om met André Malraux, van wie hij wellicht een van de heftigst redenerende vrienden was, over de zin van het persoonlijk engagement in Spanje en China te discussiëren. Terloops zij er aan herinnerd, dat André Malraux hem zijn boek 'La Condition Humaine' heeft opgedragen. Soms

vraag ik mij guitig af hoe hij de Malraux, minister van de Gaulle, litterair zou vermoord hebben. Als een idée-fixe stond het bij hem vast, dat het vervullen van een officiële functie, het mocht in een vereniging of in een orgaan van de samenleving zijn, automatisch meebracht, dat men uit de gebieden der absolute cultuur en zuivere menselijkheid op de mestvaalt der kleine belangen en combines ging ploeteren. En het is waar dat men 'au dessus de la mêlée' minder kans heeft kleerscheuren op te lopen, dan op de pleinen en straten van de actie. Eigenaardig genoeg: Nederlands-Indië zat hem diep in het bloed. En het bloed kruipt waar het niet gaan kan. Een daadwerkelijke vriendschap verbond hem met diverse intellectuelen uit de Oost, die Indonesië zouden stichten.

Als er in de Nederlandse literatuur ooit een schrijver was die opstandig was geëngageerd, in een totaal andere atmosfeer dan Vondel met zijn 'Stokje van Oldenbarnevelt' of Henri Conscience met zijn 'Leeuw van Vlaanderen', dan was het wel Multatuli. Multatuli, ook al om zijn onopgesierde, directe en polemische schriftuur en zijn aanvallend temperament, was een schrijver naar het hart van du Perron. Alle kunst begon bij hem bij het temperament. Stendhal, Julien Sorel waren explosieve naturen waarvan hij dolveel hield. Het temperament alleen schonk waarde. Daarbij moest het alle artistieke draperieën ontberen.

De grootste parodox bij Eddy du Perron lag voor mij hierin. Hij, die zijn leven bijna uitsluitend op lectuur fundeerde, was zelf toch fel geëngageerd. Niet in wat Camus als enige eer voor de mens definieerde: de opstandigheid

Vlaamse schrijvers van de Forum-groep, te samen met enkele andere Vlamingen met hun uitgever, Doeke Zijlstra, bijeen
Marnix Gijsen
Doeke Zijlstra
Raymond Herreman
Gerard Walschap
August Vermeylen

Raymond Brulez
Maurice Roelants
Filip de Pillecyn
F.V. Toussaint van Boelaere
Karel Jonckheere

op alle gebieden, de sociale, de morele, de filosofische, de religieuze opstandigheid. Het engagement van Eddy du Perron gold het recht om zich tegen alle vormen van groepsverband te verdedigen. Hij zag van alle zijden de horden aanrukken, die het individu vermorzelen zouden. Voor zijn engagement had hij geen enkele vorm van sociaal of partijverband gekozen. Zijn werkveld, zijn slagveld ben ik geneigd te zeggen, was de literatuur. Met vehementie was hij gekeerd tegen alle etherisch esthetisme, tegen alle verkalkte of slappe ethiek.

Eddy du Perron stelde mij voor aan Menno ter Braak, die 'der Dritte im Bunde' zou zijn. Terloops zij gezegd, dat Jan Greshoff in de coulisse voor het Forumplan uiterst warm liep. Ik ontmoette ter Braak voor het eerst te Brussel. Hij was een rijzige jonge man, waarnaast du Perron, hoewel kortgestuikt, allesbehalve als secundant aandeed. Ik kende ter Braak reeds uit zijn streng verstandig stellingnemen inzake de problemen, waar de jonge schrijvers uit zijn generatie veel belang aan hechtten, onder andere de filmesthetiek. Er kon geen sprake van zijn, dat hij in om het even welke intellectuele aangelegenheid als vertederde, weke of sentimentele jongeman zou optreden. Door een jeugdvergissing des harten in Duitsland wijs geworden, naar hij mij in het verder verloop van onze vertrouwelijke omgang zou onthullen, was hij het type geworden van de Hollander, die het intellectualisme tot de scherpste passie opvoerde. Hij zou zich tegen domineesland keren, - met al de intellectuele middelen van domineesland. In zijn ogen tintelde de intelligentie, waarin ik mettertijd drieërlei com-

ponenten als constanten zou erkennen: onverbiddelijke logica, die wantrouwig stond tegenover onmeetbare intuïtie en metafysische inspiratie; nuchter sarcasme; onwankelbaar zelfvertrouwen. Met grote vrijmoedigheid bekende hij, dat hij veel lust had de mysteries van de 'poésie pure' aan zijn laars te lappen, die de abbé Brémond zeer nauw met de mystiek in verband had gebracht. Uiteraard stond hij ook te weer tegen alle transcendentie en geloof, die aan de controle van de rede ontsnappen. Zijn opperste bewondering gold Nietzsche. Dat het nazisme in de Übermenschtheorie een grondslag vond voor zijn conceptie van het Herrenvolk beschouwde hij als een misvatting van de veel meer omvattende a-christelijke filosofische hiërarchieën, die door Nietzsche waren opgebouwd. Ter Braak dweepte, voor zover de intelligentie met dwepen te verzoenen valt, met Reinaert de Vos. In dat dierenepos, zou mij bij onze gesprekken blijken, was in zijn ogen niets verrukkelijker dan de natuurlijke waardeschaal, die van berendomheid tot subtiele uitersten van vossenslimheid gaat. Domheid en intelligentie, in al haar graden, achtte hij aan het fysiek bestaan verbonden zoals het instinct.

Altijd zal ik mij sommige discussies met Menno ter Braak herinneren. Naar aanleiding van de vrouwelijke hoofdfiguur uit mijn roman 'Het leven dat wij droomden', merkte hij ironisch op: 'Hoe is het mogelijk, dat een zo intelligente vrouw als Maria Danneels gelovig is?'

Met zijn sarcasme wekte hij dikwijls het mijne op. Ik speelde dan ook terug:

'Zij is een vrouw, die fel liefheeft en liefde is niet onder te

brengen in de categorieën der intelligentie. Intelligentie is trouwens niet onbegrensd. Eenmaal over haar uiterste grens blijft er slechts één sprong over: die in het Godsbesef, waarin de motorische kracht de liefde is.'

-'Waarmee bewezen is, dat er geen betrouwbare Godsopenbaring bestaat, want liefde bestaat buiten alle gekende Goden om.'

Eigenaardig genoeg, ter Braak was een groot bewonderaar van Blaise Pascal. Hiermee waren wij op gemeenschappelijk gebied. Wilt ge een beeld van een andere discussie? Ter Braak zei: - 'Niemand heeft ooit intelligenter dan Pascal de gelovige mens als "roi déchu" doordacht, al vind ik het concept der erfzonde een grappige mythe'. - 'Nietzsche geeft de armen en de zwakken aan die twee kankers, armoe en zwakheid, prijs. Het christendom valoriseert ze, zoals al de anderen' - 'Nietzsche stimuleert de mens in zijn beste krachten en zijn vermogen om een intelligente samenleving op te bouwen. Het christendom standaardiseert de mensheid naar haar sukkels' - 'Helden en heiligen, die Übermenschen van het christendom, achten zich niet uit een beter gebeente dan de gewone mens'.

Deze exemplatieve gesprekken zijn wellicht typerend. Zo wordt stilaan het beeld volledig van al de personen, die bij de oprichting van Forum een rol hebben gespeeld. Wel loop ik ermee vooruit op de stichting zelf. Slechts al meevarende zou mij op onze zeer stipt gehouden maandelijkse redactievergaderingen blijken welke grondige verschillen een zeer bewust deel van Nederland en Vlaanderen in die dagen bewogen. Onder de Vlaamse dertigers, naar leeftijd

en jaartelling, waren er duidelijk verscheidene individualiteiten, die de folklore, de streekroman, het sappig regionalisme voorbijgestreefd achtten. Zij oordeelden zich rijp om de literatuur op de mens zonder meer, op de ontluistering van elk romantisme en van gewilde woordversiering, op innerlijke verruiming te richten. Speciale aanleg om de poëzie ijler te maken of om wat ironisch werd genoemd te verliteratureluren wensten zij niet te onderhouden. Een geheel tijdsgewricht kan niet met één geestesgesteldheid worden gekarakteriseerd. Maar de namen van Willem Elsschot, de toen reeds overleden Paul van Ostayen, Richard Minne, dienen slechts genoemd te worden om een veelvoorkomende en uitbreiding nemende trek van cynisme, burleske en ironie te erkennen. Liever huldigden zij de spot als dieper gravend element dan opgedirkte esthetiek of al te zalvende ethiek.

Het Robespierre-temperament naar het hart van Eddy du Perron en, zou ik later merken, de Saint-Justgestrengheid naar de geest van Menno ter Braak, Saint-Just te nemen in de betekenis die Marie Lenéru hem gaf in haar merkwaardige studie over de revolutionaire purificateur, hadden in het Vlaamse land niet de equivalenten, aan wie een polemisch-litteraire revolutie voor de geest zweefde. Paul van Ostayen was immers dood. Ruimte en het expressionisme met hun strijdbare inslag, hun beeldstormersmentaliteit, maar met die grote ijlte op het gebied van de romancreatie, waren achter de rug. Richard Minne verwerkte verder het deel opstandigheid van zijn wezen in enkele verzen. Kon het Noorden zijn voordeel doen met mannelijke saneerders,

met zogenaamde ventenkunst en demaskeerders van ijle schoonheid, met aanranding van een stollende domineeskunst, het Zuiden ontdekte vooral zijn lust om naar diverse concepties zijn scheppingsdrift te oefenen. De overweging is daarbij op haar plaats, dat in het proza van Willem Elsschot en de verzen van Richard Minne veel van de Forumgeest van ter Braak en du Perron 'avant la lettre' belichaamd was. Hoe dan ook, de Vlaamse literatuur klom naar omhoog langs trappen, die uiterst gevarieerd waren en zonder dat iets aan Nederlandse impulsen of tijdsbehoeften ontleend werd.

Alles bij elkaar was er een basis voor samengaan tussen ter Braak, du Perron en mij aanwezig. Zij beiden voelden zich geroepen de Nederlandse nationale geest mannelijker te maken en als Europeanen voorbij te streven. Wij voelden ons nog als verliefden op ons Vlaams nationaal wezen, dat wij als goede Europeanen aan een ruimere stroming wilden deelachtig maken. Lag daarin veel verschil? Zij zouden onverbiddelijk klappen uitdelen. Ik moest menigmaal hard te weer staan om onze Vlaamse voorlopers in Europa-gezindheid, die aan de opbouw van onze literatuur en samenleving meewerkten, door mijn kameraden niet te laten schenden.

In ons manifest moest dan ook gewezen worden op meer parallellisme dan eenklank tussen Noord en Zuid. Het werd geschreven door Menno ter Braak. Onze eerste werkelijke redactievergadering werd bij hem thuis, te Rotterdam, gehouden. Gedrieën bediscussieerden wij zijn ontwerp met de onverbiddelijke ernst van onze dertig jaar,

dertig of daaromtrent. Ieder van ons voegde er zijn korrel zout aan toe. Ik kon met de stelling dat men ‘voor de dichter soms de gehele mens had verwaarloosd om naar een esoterische cultus over te gaan’, des te geredelijker instemmen, daar ze wonderlijk goed leek op een der prachtigste definities van kunst, die door Prosper van Langendonck, dat uiterst zuiver licht in een vaak moeizaam vorm geworden poëzie, onvergetelijk rijk werd geformuleerd: ‘*De bron van alle kunst is toch de mens, met zijn eeuwige gevoelens, driften, verzuchtingen, de immer strijdende en toch gezellige, beminnende mens, die schept uit liefde, geniet in 't scheppen en zich bemint en bewondert in 't eigen maaksel: de mens bezield met algemene sympathie, die al 't geschapene aan de wijde borst wou prangen en haten kan met al de gloed zijner teleurgestelde liefde...*’

Een bijzondere echo wekte in mij de mening van mijn kameraden, die ik zelf steeds heb voorgestaan en die altijd mijn toetssteen voor elke oordeelvelling, zelfs buiten het artistiek domein, is gebleven, met name ‘dat de persoonlijkheid het eerste en laatste criterium is bij de beoordeling van de kunstenaar’. Nog altijd voeg ik er verruimend aan toe: bij de beoordeling van de mens.

Hun opvattingen over polemiek raakten bij mij weinig levende spanningen en zouden mij verrassingen van bitsigheid reserveren, die minder of heel weinig tot mijn eigen aard behoorden. De polemiek zou een vorm van zelfbevestiging en strijdbaarheid huldigen, zgn. opbouwende kritiek laten voor wat ze is, bijna even onthecht als de wetenschappelijke kritiek, die bestendig naar altijd vluchtende objectieve criteria zoekt. Hun formulering daaromtrent was

meer hun dan mijn zaak. Ik voelde mij geen wereld- of literatuurhervormer en mijn eigen concepties heb ik later aldus bepaald: elk origineel kunstwerk is voor een groot deel de geboorte van nieuwe criteria - voor Gezelle heeft niemand een voorstelling van zijn poëzie; de kritiek, die mij het liefst is, is een creatie zoals de kunst zelf, een confrontatie van een levende mens met de schepping van de kunstenaar, - zij kan, zij moet niet noodzakelijk polemisch zijn. Maar al het ervarene en uitgedrukte is naproefbaar, hatelijk of beminnelijk, verwerpelijk of prijzenswaard. Slechts terloops verwijs ik naar het essay ‘Over critische normen’, uit 1942, dat ik in 1943 liet verschijnen, toen dictatoriale leerstellingen werden gepropageerd over wat kunst en kritiek dienen te zijn. Mijn grote teleurstelling is geweest, - en ik grijp deze gelegenheid aan om het eens te zeggen, - dat nooit door iemand werd opgemerkt hoe radicaal en streng ik voor de ruimste vrijheid heb gepleit. Met de almachtige bezetter in de rug.

Maar ik heb figuren en bedoelingen uit de jaren dertig bepaald. Forum verscheen. Het tijdschrift verwierf gauw invloed en gezag. Het wekte ook verzet op, zonder dat dit in groot tijdschriftverband werd uitgebouwd. Voor de beperkte actuele strijd, met een slag hier, een slag daar, opende Forum de serie Panopticumstukken. Doorslaggevend voor de ventenmythe van Forum was evenwel het verschijnen van Menno ter Braak's essay ‘Démasqué der schoonheid’ en Eddy du Perron's genadeloze afrekening ‘Uren met Dirk Coster’.

De betrachting heeft geen zin de kopij van tijdschrift-

redacteuren, laat staan al wat in een tijdschrift verschijnt, op één noemer te willen brengen. Daarvoor is de persoonlijkheid der redacteuren te verscheiden en zijn de al dan niet uitgelokte inzendingen te zeer uiteenlopend. Menno ter Braak werd door Martinus Nijhoff spelenderwijs maar terecht ‘jong denker’ genoemd. Zijn toonaard was onmiddellijk te kennen uit de manier waarop hij Jacques Perk, die verheerlijker van geforceerde Schoonheid (Wie eenmaal U aanschouwde, leefde genoeg...) als een ‘onrijpe schooljongen’ tegenover Multatuli stelde. Van daar was er slechts een stap nodig om krachtig aan te tonen, dat aan de Tachtigers weliswaar de historische verdienste toekomt de Schoonheid te hebben ‘gekroond’, maar dat zij in haar magie zijn blijven steken en verder alle perspectieven hebben afgesloten. Van stonde af aan richtte Menno ter Braak zijn sarcastische redeneringen tegen ‘ongevaarlijke estheten, schoonheids- en knapheidswellustigen’, tegen reddende kunst- en filosofische systemen, ‘op wintervoordrachten opgedaan’, en die echt leven in de weg staan. Vitaliteit stelde hij boven alle vormen van kunstverafgoding, laat staan van al haar verslapping en hang om te bezwijmen.

Gauw zou ook blijken, dat in de niets ontziende, hartstochtelijke aanval Eddy du Perron, polemist van aard, niet voor Menno ter Braak, sarcastisch essayist, onderdeed. Hij had iets weg van de querulant en de eigenwijze opruier. Dirk Coster en Anthonie Donker hebben niet vermoed welke scherpschutterij zij uitlokten, toen zij Eddy du Perron uitnodigden een grondige studie te maken van eerstgenoemde ‘belangrijke auteur’. Hij schreef zijn ‘Uren

met Dirk Coster' en publiceerde ze in de eerste jaargang van Forum. Het 'Démasqué der schoonheid' van Menno ter Braak was een hard, spottend en grinnikend opgebouwd betoog, waarin de make-up en de volen van de dame schoonheid werden geschonden om haar weer in haar volle kracht te laten zien, - volgens mijn smaak iets te weinig naar de mysteries en de fantasie van het wezen toe. De 'Uren met Dirk Coster' waren niet minder dan een genadeloos lijf-aan-lijf gevecht. Eddy du Perron zou het voeren tot in Dirk Coster 'de ethische koster en de esthetische prozawauwelaar-voor-de-brave-goegemeente', zoals hij het met een bittere woordspeling in de intimiteit formuleerde, de ruggegraat zou gebroken zijn. Het gevolg was dan ook, dat Dirk Coster vrijwel voor goed is uitgeslagen geweest. Lodewijk Van Deyssel's afmaking van Frans Netscher bevat verbaal meergestyleerde bravourstukken als 'Ik houd van proza'. Zij moet als logische constructie onderdoen voor de radbraking, die door Eddy du Perron in de naaktste, de meest directe en vlijmendste taal werd neergeschreven. In het Nederlands zie ik om polemisch uit te vallen geen enkel floret, dat met zoveel onverbiddelijke hartstocht en scherpte van geest werd gehanteerd.

De Forummythe van depoëtisering en voluntarisme, daar waar men - en welk standpunt bevat slechts deugden? - even ver was van bv. Novalis en Rilke als van Reinaert de Vos en van Beatrijs, vond niet alleen haar grond in de geschriften van Menno ter Braak en Eddy du Perron. De nonconformistische Jan Greshoff voegde er zijn eigen grillige buitelingen aan toe en, wat nog belangrijker was, hij

deed zijn intieme vriend Willem Elsschot zijn oude laden ten voordele van Forum opentrekken. Elsschot begon met ons verzen uit de jaren 1907-1909 te laten publiceren en de stijl van het zo wrang en gruwelijk gedicht ‘Het huwelijk’ viel reeds in een van zijn eerste ‘Moedergedichten’ te herkennen:

> ‘Als vader slaapt gelijk een rustig beest...’

Deze schokkende rauwheid, waarmee hij alle conventies van tederheid doorbrak, is uiteraard gauw met brutaal cynisme verward. Het werd uit eigen beweging in de jaren twintig - dus lang vóór Forum - door Richard Minne uit zijn Gentse aard van oproerling en bullebak, die een uiterst kwetsbare levensliefde met spot te verdedigen had, als een zeer gewone poëzie-component gebruikt. Richard Minne stond, op mijn verzoek, aan Forum belangrijke verzen af, alsook dat burlesk, brokkelig proza ‘Heineke Vos en zijn biograaf’. Raymond Brulez viel Forum bij met zijn ‘Sheherazade’. Beschouw dan nog de roman ‘Kaas’ van Willem Elsschot, de verzen van de elegisch zo zuivere dichter Jan van Nijlen, die begonnen was een droge humor door zijn poëzie te weven. En ge bekomt ook uit het Vlaamse land een rijke aanslibbing - ik zeg nog eens met nadruk, die niets aan Nederland ontleent - aanslibbing waarin allesbehalve orchideeën van verdunde vertedering gedijen. Ik vond Gerard Walschap bereid een hoofdstuk uit zijn ‘Trouwen’ af te staan, André Demedts, een van zijn eerste gevoelige verhalen ‘De dood van een dichter’. Zelf publiceerde ik uiterst weinig in de eerste twee jaargangen. Het

behaagde mij wel trouw behoorlijke medewerkers te werven en mijn redacteursfunctie van lector en stipt beoordelaar, die als derde man op de wip zat, streng te vervullen. Ik betreur niet in onze doodernstige maandelijkse bijeenkomsten proza te hebben doen afwijzen van bepaalde auteurs met betwistbaar talent. Wel heeft het mij bedroefd maar niet gespeten, dat ik volgens Hennie Marsman, de schaal naar de verkeerde kant deed omslaan, toen ik met mijn beslissende stem zijn roman 'De dood van Angèle Degroux', alles bij elkaar een zwakke roman van een groot dichter, voor publikatie in Forum deed sneuvelen. Het valt gemakkelijk na te gaan, dat wij op veel ander werk van hem gesteld waren, zoals trouwens op dat van een andere grote figuur, die kort daarna zou ondergaan, J. Slauerhoff, en een jonge man, die spoedig een grote faam zou verwerven, Simon Vestdijk.

Eddy du Perron sprak er soms zijn spijt over uit, dat ik het te veel bij mijn onzichtbaar redacteurschap hield en dat ik niet genoeg mijn eigen pen scherpte. Hij had in de grond gelijk. Mijn redenen vloeiden voort, zoals ik reeds aanstipte, uit mijn aard. Ik was zó aangelegd, dat het leven steeds de voorrang had op de literatuur. Vlaamse strijd, tot op slafelijke verenigings- en cultuurgebieden toe, is voor menige Nederlander en was voor mijn redactiekameraden te min. Veel van wat ik ondernam konden zij geen zuivere cultuuractie vinden. Iedere Vlaming weet, dat onze Vlaamse opgang, ook naar een Europese cultuur, tot dusver altijd zoveel over strijden als over schrijven heeft gelopen.

Ongetwijfeld pleegde anderzijds het journalisme, zoals het heet, de klassieke dosis roofbouw op mij. Ik was een voorloper van Menno ter Braak, die toen hij redacteur geworden was van Het Vaderland, behalve zijn menigvuldige kolommen druks, in de krant, matiger essays schreef. Overwegingen van meer dan litterair pragmatisme dwongen mij in diezelfde periode de spil te zijn van het Karel van de Woestijne-genootschap, dat ik met de hulp van de geboren dwarsdrijver F.V. Toussaint van Boelaere - spijtig gevolg van een kwinkslag van Herman Teirlinck - en Karel Leroux had opgericht, om het werk van de grote dichter, ook geldelijk voor zijn nabestaanden, te valoriseren. Ik troost mij met de overweging, dat al dit werk een vruchtbare voorbereiding is geweest voor het uitgeven van het volledige oeuvre van mijn zwager.

'Les Malheurs d'Orphée' van Darius Milhaud grijpt mij steeds speciaal aan door het slot. De feeksen, die Orpheus willen veroveren met zo'n hartstocht, dat ze hem de kleren van het lijf rukken, bereiken bij hem alleen een soort absolute onthechting, die hem doet zingen: 'Je vois mon Eurydice qui s'avance'. Met Menno ter Braak en Eddy du Perron, waarvan de ene een koele en de andere een gloeiende Rolando furioso mocht heten, stond ik betrekkelijk onthecht in een netelveld. De tweeledigheid van de Nederlandse literatuur is zo evident, dat het voor ons, Nederlanders en Vlamingen, onmogelijk en bijna onbetamelijk is om ons volledig in de wederzijdse ideologische gevechten te mengen. Ik stond daar als eenzaam Vlaams redacteur naast twee figuren, die onbetwistbaar de intellectuele con-

junctuur van de jaren dertig zouden beïnvloeden, - sterk in het Noorden, helemaal niet in het Zuiden.

Met toewijding, maar toch met een soort betrekkelijke afzijdigheid, floot ik meestal de aria van Orpheus: ‘Je vois mon Eurydice qui s'avance’. Het beeld is te zuiveren van de idee der feeksen of van het mannelijk equivalent daarvan. Mijn Eurydeke? Om het met een banaliteit te zeggen: de muze was bezig met mij rijp te maken voor het schrijven van mijn roman ‘Alles komt terecht’, en ik leefde belangstellend voor de vele muzen, waarmee onze eigen Vlaamse schrijvers in die periode vlijtig doende waren, zonder boven de Moerdijk in de leer te gaan.

Menno ter Braak en Eddy du Perron waren uitmuntende gezellen. Wij konden desondanks met elkaar flink bekvechten, wat zij trouwens onderling ook dikwijls fel deden. Maar in het driespan zat het gareel mij persoonlijk toch niet uiterst goed. Onze bezorgdheden waren niet precies op dezelfde wijze gespreid. Onder de christelijke waarden liggen in het Noorden de kaarten van het katholicisme en het calvinisme, dat er zo zeer is op afgekleurd, anders dan in het Zuiden. Mijn beide kameraden-kornuiten, als men dit woord zonder pejoratieve zin wil aanvaarden, sloegen heel graag een kerkraam of een tempelruit in. Daarbij speelde ik, omdat ik, hoe breed ik de vrije meningsuiting ook uitmat, eerbied voor mijn eigen opvattingen opeisen moest, de bekende figuur uit het voetbalspel: ik hinderde soms de tegenspelers, door hun aanloop bewust te doorkruisen. En zij koelden onbewust mijn ijver af, hoeveel punten van eensgezindheid er ook waren.

In ieder groepsverband kunnen animo, humeur, begaafdheid verschillen. Als Fonteiniers wisten wij welke vaste bindsels ons, Raymond Herreman, Karel Leroux, Richard Minne, en mij, genadig en streng, door dik en dun, en over het bestaan van dit minuscuul tijdschrift, voor altijd samensnoerden. In Forum was voor mij die band zo sterk niet. Dat heeft mij zelfs de vrij nodeloze vraag doen stellen: gaat de evolutie naar een geïntegreerde of naar een uit twee gefedereerde deelgebieden bestaande Nederlandse cultuur? Mijn antwoord is: mocht onverwacht de integratiehypothesis werkelijkheid worden, dan nog is het mijn stellige overtuiging, dat het filigraan der verscheidenheid van onze persoonlijkheid er duidelijk zal blijven doorheenlopen.

Forum, in elk geval, kreeg in 1934 een federatieve structuur. Ada Deprez, verkeerd ingelicht door Jan Greshoff, heeft in haar boek over Eddy du Perron, daarover een onnauwkeurige lezing gebracht. Ik kom niet gauw diep onder de indruk van menselijke of wetenschappelijke vergissingen. In een beste encyclopedie, de Winkler Prins waarvan mijn vriend dr. R. Lissens en ik gelukkig slechts de Vlaamse bureauredacteurs waren, staat te lezen, onder het trefwoord ter Braak: ‘dat hij samen met du Perron en Slauerhoff van 1931 tot 1936 Forum redigeerde’, en onder het trefwoord du Perron: ‘hij sloot zich nauw aan bij Greshoff en weldra ook bij ter Braak; tezamen richtten de laatste twee het tijdschrift Forum op (1932-'35)’. Dat zijn veel fouten in weinig woorden. Data en namen kloppen niet. Onder het trefwoord Roelants, onder de pen van mijn collega-bureauredacteur dr. R. Lissens, staat geen enkele vergissing over

Forum, want daar ontbreekt gewoon een vermelding van het tijdschrift. Ik vergeef de geleerden veel, opdat zij mij op hun beurt veel vergeven zouden.

Maar laat ik de tekst van Ada Deprez aanhalen en de ware toedracht van zaken uiteenzetten. In ‘E. du Perron, zijn leven en zijn werk’[1] staat te lezen, ‘dat het in november 1934 tussen de Noord- en de Zuidnederlandse redacteurs tot een definitieve breuk kwam, naar aanleiding van een door de Vlamingen moreel niet aanvaardbaar geachte bijdrage van de Nederlander Varangot. Aangezien het grootste aantal van de vermoedelijk nooit meer dan tweehonderd abonnees van Forum, in Vlaanderen waren gemaakt (sic), kwam het tot een oekase vanwege Roelants. Een scherp conflict ontstond, dat in schijn werd bijgelegd door het splitsen van redactie en blad, maar waarvan Forum niet meer blijvend zou herstellen.’

Gij hebt het wèl gehoord: breuk in november 1934, oekase van mij, scherp conflict, dat werd bijgelegd door het splitsen van redactie en blad, zonder blijvend herstel. Het is allemaal de reinste verwarring. Een blik op Forum zelf bewijst dat Forum einde 1933, bijna een jaar vroeger dan Ada Deprez vermeldt, werd gesplitst en begin 1934 verscheen het tijdschrift met een verklaring van de nieuwe redactie, Menno ter Braak, Simon Vestdijk en Victor E. van Vriesland voor Nederland, Marnix Gijsen, Raymond Herreman, Maurice Roelants en Gerard Walschap voor Vlaanderen. Daarin stond, dat een twee-eenheid de eenheid verving, dat wederzijdse onafhankelijkheid recht zou laten wedervaren aan de verschillen, terwijl de idee van

samenwerking sterker bevestigd werd; er was geen poging, het regionalisme te doen herleven; door de bestaande verschillen zouden wij ons niet laten afleiden van het gemeenschappelijk doel, de persoonlijkheid van de schrijver te laten gelden als criterium, onverbrekelijk verbonden met de vorm; wij zouden er blijven naar streven 'goede Europeanen' te zijn, die alle kunstmatige afsluiting van de Europese cultuur beslist afwezen.

Eddy du Perron was wel uit de redactie getreden om gewoon medewerker te worden. Menno ter Braak en ik dankten namens de oude redactie hartelijk voor zijn belangrijk organisatorisch werk Everard Bouws, die zijn functie als redactiesecretaris had neergelegd. Wie Menno ter Braak en Eddy du Perron kent kan zich geen ogenblik voorstellen, dat zij zich lijdzaam bij een oekase van mijnentwege zouden neergelegd hebben. Hoe kan de rede aanvaarden, dat ik, na een conflict, een Nederlandse en een Vlaamse redactie geheel naar mijn hand zou hebben kunnen zetten? En dat met instemming van Menno ter Braak... Alles bij elkaar is het, naar Ada Deprez mij meedeelde, de uiteenzetting van Jan Greshoff. Zij is door de tijd volledig vertroebeld. Tussen de feiten van 1933 en zijn verklaring lag er in onze vriendschap een diepe inzinking. Ik had meer dan een door hem ingezonden panopticumstukje doen sneuvelen. Het was voor hem en voor mij niet aangenaam. Over de Vlaamse slechte kritische normen en de zoveel betere Nederlandse ontstond er tussen Jan Greshoff en mij later, twee jaar na het opheffen van Forum, in kranten en weekbladen een polemiek. De neerslag ervan is

te vinden in mijn brochure ‘Bakkeleien met Jan Greshoff’ en het deel ‘Zwanen pesten’ van Jan Greshoff's ‘Verzameld werk’ onder de titel ‘Aan een zuiderbroeder’. Zijn vriendschap is altijd door soms wonderlijke buitelingen charmant geweest, wat er mij toe heeft gebracht na de oorlog zijn toegestoken verzoenende hand van harte, zoals van ouds, te drukken. Dat kan evenwel niet verhinderen, dat ik met grote filosofische vrolijkheid in 1948 zijn stuk ‘Aan een zuiderbroeder’ heb gelezen. De litteraire historicus, die zich nog voor dat oud spiegelgevecht mocht interesseren, moet beslist tot de oorspronkelijke teksten opklimmen. Hij zal er uit kunnen lezen, dat dezelfde kaarten uit 1937-'38 niet meer op tafel zijn gelegd en dat vele door mij aangestipte vergissingen door andere zijn vervangen. Er zou dus aanleiding zijn voor een nieuw bakkeleien. Het is een bekend verschijnsel, dat in verbeterde kopij soms nieuwe fouten opduiken. Het is menselijk: de volmaaktheid is moeilijk, - wij bestrijden bij ons zelf sommige zonden en bedrijven er andere voor in de plaats. Het is geen reden om voor de mens niet mild te zijn. Hoe dan ook, Jan Greshoff stond anno 1933 op de tweede rang en men kan hem niet kwalijk nemen, dat hij vijftien jaar later de vaag gekende feiten nog wat meer verdraaid heeft. Wat zijn dan de ware oorzaken van de splitsing van Forum, waartoe einde 1933 besloten werd? In welke atmosfeer werd zij doorgevoerd? Doeke Zijlstra, die de uitgeverij Nijgh en van Ditmar dat voornaam en beminnelijk gezicht leende, had zijn mening te kennen gegeven aan de uitgave van Forum een eind te maken. Het was een te dure onderne-

ming, met slechts een paar honderd abonnees, op enkele uitzonderingen na, alle in Nederland geworven. Laatstgenoemde omstandigheid - hoe zou Vlaanderen voor een tijdschrift dat in Nederland met slechts één Vlaams redacteur werd uitgegeven het merendeel van de abonnees hebben opgeleverd? - was voor mij aanleiding, niet om een oekase uit te vaardigen, maar om het redelijk voorstel te doen Forum te reorganiseren. Een gehele Vlaamse redactie, naast de Nederlandse, zou voor mij persoonlijk meebrengen, dat ik minder onthecht en goed omringd de eigen sector zou kunnen verzorgen. Vlaanderen zou in dit tweeledig opzet meer een eigen aangelegenheid erkennen en het Nederlands geestesleven aantrekkelijker vinden. De eenheid in het parallellisme, betoogde ik ten overstaan van Doeke Zijlstra en mijn redactiekameraden, zou naar mijn raming ook tweehonderd abonnees in Vlaanderen opleveren. Doeke Zijlstra was het eerst overtuigd.

Toen van de uitbouw der tweeledigheid werk werd gemaakt, kwam ik persoonlijk gemakkelijk klaar met het samenstellen van een Vlaamse redactie. Ik vond Marnix Gijsen, Raymond Herreman en Gerard Walschap bereid de redactie met mij waar te nemen. Het zou mij aan loyaliteit ontbroken hebben als ik hun stiekem een conflictenerfenis had opgedrongen. Het was met vranke ondernemingslust, dat wij ons opmaakten om een Vlaams gedeelte te realiseren, waarmee wij naast het Nederlandse gedeelte naar gelijkwaardigheid konden streven.

De Nederlandse sector moest uiteraard aanvullingen of wijzigingen ondergaan om min of meer een evenwicht te be-

reiken. Het bleek algauw, dat Eddy du Perron geen zin meer had in het deelnemen aan de redactie. Ik was te veel langs mijn kant doende om mij te verdiepen in alle schakeringen, die het vormen van de Nederlandse redactie betroffen. De strubbelingen in de eerste Nederlandse constellatie waren nauwelijks de mijne geweest. Of er dan strubbelingen waren? Laat ik zeggen, dat er af en toe een onbehagen tot uiting kwam, dat gelet op de dramatis personae, licht vinnig werd verwerkt.

Er bestonden drie latente complexen. Eddy du Perron en Menno ter Braak kweekten soms een kwaad humeur tegen de redactiesecretaris Everard Bouws. Hij was weliswaar niet stemgerechtigd, maar een tijdschrift draait altijd om de secretaris, bij wie het praktisch beleid berust. Hij heeft de meeste omgang met de uitgever, de redacteuren en de auteurs van buiten af. Hij is met eigen inzichten een mens, die in de grensgebieden van zijn opdrachten zijn persoonlijkheid betuigt. Het Franse tijdschrift Les Temps Modernes heeft zich in 1962 van zijn secretaris Péju ontdaan. Jean-Paul Sartre heeft hem de scherpste verwijten gemaakt, die allemaal in een synthese te vatten zijn: ‘Péju achtte zich met verantwoordelijkheid en gezag bekleed, terwijl hij slechts een uitvoerend personage had mogen zijn’. Tot de Forumverhoudingen gereduceerd, ligt daarin een aanwijzing van stille grieven, die, voor mijn deel, niet moesten gedramatiseerd worden. Vooral Eddy du Perron kon snel verbitterd zijn om reëel of vermeend ingrijpen of temporiseren van Everard Bouws. Ter Braak en ik konden, zoals gezegd, na de splitsing van Forum Everard Bouws

hulde brengen voor zijn Forumwerk. Dat zou Eddy du Perron niet hebben kunnen doen.

Er was bij Eddy du Perron anderzijds af en toe ontstemming omdat zijn felheid, vooral als hij met zijn Panopticumstukken uitvallen wenste te doen, al eens door zijn mederedacteuren - en in tweede instantie door de secretaris Everard Bouws - werd afgeremd. Het is, voor mij althans, een vrolijke eigenaardigheid geweest, dat de Panopticumstukken, die tot de bitsige aantrekkelijkheden van Forum behoorden, meer dan eens tot onderlinge discussies van felle aard aanleiding hebben gegeven. Felle discussie mag evenwel niet met venijnig kibbelen worden verward wanneer het figuren als Eddy du Perron en Menno ter Braak en, mag ik wel zeggen, mij betreft. Mijn geliefkoosd wapen was eer de speelse paradox. Wie mij kent weet, dat ik spontaan op twee pedalen bij voorkeur speel: de vinnigheid en de guitigheid. Eddy du Perron en Menno ter Braak vonden dat ik aanleg had om een verfoeilijke officiële personage te worden, - tot academielid toe - maar dat er voor mij misschien redding in een ontwapenende grappigheid te vinden was. Ik lachte soms de buitensporige ernst van sommige Panopticumstellingen stuk, zowel van Eddy du Perron als Menno ter Braak, en speciaal ook het gebrek aan ernst van mijn goede Jan Greshoff.

Steeds zal ik mij met vreugde het qui proquo herinneren, waaraan ik een deugnietachtig deel heb gehad. Men vergist zich in Nederland over de ware voorganger van het zogenaamd gesproken, nonchalante, met volkse spreekwijzen doorspekte vers. Het kan gemakkelijk uit de be-

staande geschriften en hun jaartallen worden afgelezen. De grote voorganger is Richard Minne geweest. Men moet maar nagaan wat hij reeds in 1918 in het tijdschrift Regenboog publiceerde.

Jan Greshoff, die vlug in die richting evolueerde, heeft in het openbaar zijn tol betaald aan Richard Minne. Eddy du Perron, ongetwijfeld scherp spottend van aard, is nochtans schatplichtig aan Richard Minne, Jan Greshoff, Willem Elsschot en de burlesken van Paul van Ostayen, al moet er rekening mee gehouden worden dat zijn vlees en bloed ook voor een groot deel door de Franse literatuur, Apollinaire en consorten, was gemaakt. Eddy du Perron dan had van zich zelf in Forum een beeld opgehangen, waardoor hij het type werd van de alles ontluisterende dichter, die met alle etherische en esthetische kantwerken van beelden en woorden de gek hield. In de intimiteit trachtte hij mij te prikkelen met aanvallen op ‘Karel van de Woestijne's zwelgen in rijke woorden en stafrijmen’, alsof dat de wonderlijke sensitieve structuur van diens poëzie kon verminderen. Verklaarde Menno ter Braak zich voor het subtiele fluïdum van veel stamelingen der ziel gesloten, waarmee hij zich zelf met opzet, maar goeddeels ten onrechte, minder gevoeligheid dan een goed stel hersenen toeschreef, Eddy du Perron was niet uitsluitend de spreekdichter waarvoor hij zich uitgaf. Zijn gevoel voor poëzie bestreek een grote waaier. Hij zwoer bij de zuivere en toch een tikje nuchtere dichter Jan van Nijlen. Hij bewonderde de bovenaardse poëzie, waarin gebroken werelden en beschavingen omstorten, van Adriaan Roland

Holst; het onderduikelen in een soort vrijwillige berooidheid van Jacques Bloem; de gespleten wanhoopspoëzie van J. Slauerhoff, - het was dank zij Eddy du Perron, dat ik met hem en J. Slauerhoff aangrijpende wandelingen van norse stilte en met geen woorden te verzachten ontreddering door Den Haag maakte; Eddy du Perron, die met Paul van Ostayen verstandhouding en verschillen van inzicht had gewisseld, was het gedroomd klankbord om ook het vitalisme van Hendrik Marsman te verstaan, zijn vitalisme en zijn blinde sprong in het duister, mitsgaders zijn ontgoocheling. Het kon niet anders of de Hooftiaanse luchtige voorloper van het experimenteel buitelen in woord en beeld, Jan Engelman, moest hem bekoren. Ik werd zelfs onlangs, naar aanleiding van het voorbereiden van de publikatie der mij onbekende correspondentie tussen du Perron - ter Braak, aan een guitige betwisting herinnerd.

Eddy du Perron had aan Jan Engelman in Forum een gedicht ‘Voor een paradijsvaarder’ opgedragen. Ik zeg niet, dat hij Jan Engelman persoonlijk aansprak. Daarin staat alleszins de uiterst nuchtere mededeling ‘ik ben geen dichter, dat staat vast’ en dan speciaal de spottende terzine:

> Voor u de zang der sferen en de wijn
> die poëzie heet: een geijkte waarde.
> Dit is jenever? - Voor mijn part azijn.

Jan Engelman zond kort daarop het uitmuntend zangerig en bekoorlijk gedicht ‘Ambrosia’ in:

Vervoer mij tot de rozen
uw dalen zijn te schoon
kristal, kristal bevrozen
ik ga in bloem en toon

aan 't oeververld gedreven
de nimbuskring alleen
o stille vlam, doe beven
de lelie om ons heen.

In die acht strofen is bijna alle punctuatie vervallen. Er staan slechts een paar komma's in, geen enkele punt. Wel was - o hart van wonden diep - tussen twee streepjes gezet. Ik kende onmiddellijk het verrukkelijke gedicht van buiten: ‘Vervoer mij tot de rozen’. Maar mij docht, dat ik niet beter reageren kon tegen ons rauw wantrouwen ten aanzien van de ondefinieerbare geheimen van de poëzie, - dat subtiel dons op de perzik en het rozenblad, wie vat het in een bepaling? - dan door te proclameren: ‘Dit gedicht is esoterisch en in strijd met onze grondwet, die voor de gehele mens opkomt’. Ik heb weinig herinneringen aan zo'n ernstig-vrolijke reactie als die van Eddy du Perron. Ik had geen woester verdediging van mijn eigen standpunt kunnen uitlokken, met name, dat er geen vaste, geijkte normen voor een gedicht of om het even welk kunstwerk bestaan. Elk gedicht, dat een waar gedicht mag heten, bevat zijn eigen standaarden, zij mogen dan brutaal of teder, helder of duister, mannelijk of mysterieus ontbonden zijn. Het was heerlijk Eddy du Perron mij te horen bij-

vallen: ‘als 't nood doet, janverdomme’ van Minne en ‘als zorgen mijn harte verslinden’ van Gezelle waren twee equivalenten van tegengestelde poëtische geaardheden. ‘Vervoerd zijn tot de rozen’ kon natuurlijk een even rijk poëtisch component zijn als ‘slapen als een beest’. Hij was bijna boos, omdat hij dat argument uit mijn monkelende mond moest horen. Het gevolg was, dat Jan Engelman, ondanks het feit dat Menno ter Braak van huize uit tegen zijn ‘Ambrosia’ omzichtig was, con amore in Forum werd binnengehaald. De troubadour verbrak de ventenleer. Niets kon mij meer behagen, want Jan Engelman's ‘Ambrosia’ vloeide over van poëzie.

Ik sprak van drie complexen, die er toe bijdroegen, dat Eddy du Perron zich bij de hervorming van Forum liever uit de redactie terugtrok. Zijn diepere motieven hield hij wat mij betreft, voor zich. Er is er één, dat zeer delicaat is en dat ik, nu de feiten geschiedenis zijn geworden, slechts met huiver uit de doeken doe. Doeke Zijlstra en Eddy du Perron waren niet geaard om tenslotte van elkaar te houden. Doeke Zijlstra was ongetwijfeld een strijdbaar zakenman. Maar hij had behoefte aan warme menselijkheid en solidariteit. Ik formuleerde het in mijn ‘Requiem voor Doeke Zijlstra, de humaanste der uitgevers’: ‘Zijn slagvaardigheid sleep niet zulke scherpe dolken als du Perron tegen Dirk Coster... Eddy du Perron schroomde er niet voor in gevoelig vlees te snijden. Derhalve wees Doeke Zijlstra diens afrekening met Dirk Coster innerlijk af, ook al betoogde ik hem, dat er in Dirk Coster, bij al wat er scherpzinnigs in hem stak, er wel een deel ethisch gefleem

aanwezig was en een weke cabotinage, die mochten aangerand worden. Ik herinner mij hoe die opvallende trekken in de figuur Dirk Coster, toen hij, zeer geëerd spreker, eens te Brussel een lezing hield, bij Marnix Gijsen en mij, een gedeelde zeer sceptische vrolijkheid hebben verwekt'. Ik voeg er aan toe, dat alle oordelen toch uiterst complex zijn. Dirk Coster was de eerste die op mijn roman 'Komen en gaan', toen de publikatie nog in het tijdschrift aan de gang was, de aandacht vestigde in een analyse, die mijns inziens niet meer werd overtroffen. Mijn erkentelijkheid schakelde echter (voor een keer) mijn kritische zin niet geheel uit.

Hoe dan ook, Doeke Zijlstra was er attent op, auteurs wier kopij in Forum verscheen, zo ze nog niet tot de renstal van andere uitgevers behoorden, voor zijn eigen fonds aan te trekken. Het meest typische voorbeeld is wel Menno ter Braak. Eddy du Perron had veel van zijn werk in eigen beheer uitgegeven. Als auteur was hij misschien aan de haak te slaan geweest door Nijgh en van Ditmar. Er kwam van Doeke Zijlstra geen gebaar om 'Uren met Dirk Coster' langs zijn weg op de boekenmarkt te brengen. In de grond nam tussen Doeke Zijlstra en Eddy du Perron mettertijd' wat de Fransen noemen, 'une incompatibilité d'humeur' toe. Toen ik er bij de reorganisatie van Forum bij Doeke Zijlstra mijn verwondering over uitdrukte, dat Eddy du Perron als redacteur was afgetreden, vertrouwde hij mij toe: - 'Du Perron blijft medewerker. Voor mijn part heb ik er nooit aan gedacht hem als redacteur achterna te lopen. Vestdijk zweeft gelukkig boven veel kleine dingen, met vrijwel alleen voor ogen de boeken, die hij zich voorneemt

te schrijven. Van Vriesland is een veelbelezen en hartelijk man. Wij kunnen het er weer op wagen.'

Doeke Zijlstra voelde ook weinig of niets voor 'De Indiesman'. Het is dan ook niet te verwonderen, dat in een brief van 1 oktober 1935, die Doeke Zijlstra in volle crisisperiode tot alle redacteuren richtte, die pertinente afwijzing van du Perron voorkomt, toen laatstgenoemde met stopzetting van zijn medewerking had gedreigd: 'In het midden latend of de medewerking van Eddy du Perron zo'n groot gewicht in de schaal legt, wil het ons voorkomen dat dr. ter Braak deze inmenging in redactionele aangelegenheden van de hand had moeten wijzen, in plaats van de schijn op zich te laden door Eddy du Perron te worden geïntimideerd'. Ik heb een enkele maal bij Eddy du Perron op die tegenstelling tussen hem en Doeke Zijlstra gezinspeeld. Hij, die in de regel één aanvallende verbale explosie was, haalde hooghartig de schouders op en reageerde met stilzwijgen. In zijn toegeknepen mond heb ik toen gemeend een verbittering te zien, die hij onderdrukte omdat hij mijn vriendschap voor Doeke Zijlstra niet wilde aantasten.

Forum verscheen dus begin 1934 gesplitst in een twee-eenheid. In de Nederlandse sector bleef Menno ter Braak alleen achter met twee nieuwe mederedacteuren, die hem de innige verbondenheid met Eddy du Perron niet konden doen vergeten. In de Vlaamse sector heerste er een opgewekte verstandhouding. Ik voelde mij daardoor gesterkt. Mijn geliefkoosde rol van katje van de bende speelde ik, ondanks mijn vele andere bezigheden, met meer ijver dan in Forum-eerste-manier. Zij hadden gelijk, Menno ter

Braak en Eddy du Perron, toen ze er zich over beklaagden, dat ik in Forum-eerste-formule niet genoeg zelf de pen voerde. In het twee-eenheids-Forum publiceerde ik tienmaal meer en wel uittreksels van een dagboek, Keerzijdestukken - opgezet als de Panopticumstukken uit het eerste Forum -, een groot fragment uit wat mijn roman ‘Alles komt terecht’ zou worden en er is geen bezwaar meer dat ik het nu onthul, een serie gedichten met de eenvoudige ondertekening P.

Om de goede verstandhouding tussen de redactie van Nederland en die van Vlaanderen te bevorderen - ook al waren beide zelfstandig en ruilden ze hoffelijk de drukproeven van wat ze zouden publiceren - bracht Doeke Zijlstra ze al eens bij elkaar. Ik bewaar enthousiaste herinneringen aan de improvisatorische vuurwerken, die Victor van Vriesland daarbij afstak.

De tweelingbroeders leefden aldus in goede gezindheid onder een zelfde dak. Wat niet wegnam, dat beide redacties los van elkaar leefden. Tot er in 1935 - en niet zoals Ada Deprez goedgelovig noteerde: in 1934 - een kleine bom ontplofte, die van mij, de slechtste der correspondenten, zoals Marnix Gijsen mij terecht eens schreef, een nauwgezet epistolier maakte om die andere hardkop, Menno ter Braak, er toe te bewegen het bedreigde Forum te redden. Alvorens de gewisselde epistels voor zich zelf te laten spreken, waarin het uiteenspringen van Forum duidelijk is, lijkt het mij nuttig enkele palen te plaatsen, die de perspectief aangeven waarbinnen zich zulke ongelukken plegen voor te doen.

1. In het gedenkboek van de uitgeverij Nijgh en van Ditmar ‘5 auteurs over hun uitgever’ schrijft Simon Vestdijk, dat Doeke Zijlstra naar aanleiding van mopperen door Gideonsbenden bij het verschijnen van een fragment in Forum hem voor zijn roman ‘Meneer Visser's hellevaart’ titel- en tekstwijzigingen had voorgesteld. Simon Vestdijk stemde daarin toe.

Menno ter Braak, zo getuigde hij zelf, had geoordeeld, dat Doeke Zijlstra niet helemaal ongelijk had en dat het stuk in Forum wel iets minder had gekund. De conclusie ligt voor de hand: ook voor niet-katholieken bestaan er wel eens grenzen. In casu betrof het de scatologische overvloed.

2. In mijn epistolair touwtrekken met Menno ter Braak heb ik, spijtig genoeg, een brief van hem uit het oog verloren. In juni 1932, dus in Forum-eerste-manier, nam hij zich voor een Panopticumstukje tegen dr. Albert Schweitzer te publiceren, waarin hij zich sarcastisch tegen alle kerken uitliet. Ik zei hem dat hij mij krenkte. En hoe reageerde hij? Hij bood mij aan zijn tekst te herzien. Ik deed het en schreef hem: ‘Ik ben het eens met u om te vinden, dat het onbegonnen werk is in elkaars artikelen te schrappen. Ik vind het principieel verkeerd mij voor te stellen om dat werkje te doen, - toch doe ik het bij wijze van goede wil en blijk, dat ik mij niet formaliseer.’ (Zie onder IV Bijlagen: ‘Klein voorspel’, pag. 177).

3. Ik heb altijd Raymond Brulez hierom bewonderd: hij vond het steeds gezellig schalkse toestanden te beschrijven of te bespiegelen, maar met verstandig oordeel des onderscheids vervulde hij zijn ambtelijke plicht om daartoe

niemand kans te gunnen in de radio-uitzendingen. Afwijzen, in zijn geval, was verwijzen naar gebieden waar in een vrije wereld de grenzen ruimer kunnen getrokken worden. Elke tijdschriftredactie, zo is mij vaak gebleken, komt op tijd en stond voor bepaling der grenzen te staan. De Vlaamse redactie van Forum had uiteraard, voor het Nederlands-Vlaams conflict uitbrak, zulke delicate problemen op te lossen. Een gedicht van Richard Minne vonden Herreman, Walschap en ik goed, en omdat Gijsen grondige bezwaren had werd het niet aangenomen. Willem Elsschot amuseerde zich in een van zijn bijdragen over de legendarische Lea met de zwaan. Gijsen vroeg hem of dit niet vervallen mocht. Het mocht niet. Het stuk verscheen, zoals Elsschot het schreef. Een bijdrage van Raymond Brulez, 'De klok', vond geen genade, zoals vroeger in de eerste Forumredactie de roman van H. Marsman niet aangenomen werd. Erger was het, dat uit een andere bijdrage van Raymond Brulez slechts een fragment verscheen nadat het nochtans noodzakelijk overleg daaromtrent in de vergeethoek versukkeld was. Niet alleen op de rijweg of in de keuken gebeuren er ongelukken.

Zulke incidenten geven natuurlijk naar binnen of naar buiten, zo niet naar beide zijden, ergernis. Zij konden niemand behagen, dus vast en zeker Raymond Herreman niet, maar bij zijn vrijzinnigheid onderhield hij een milde verdraagzaamheid en een zin voor verhoudingen, die zijn persoonlijkheid bekoorlijk maken. Ons redactioneel verband werd er voor de 'Virginia'-historie niet door geschonden. Alleen stond één ding vast: Marnix Gijsen voelde

zich het meest gekweld door al wat toen zijn streng geloof kwetste.

4. Die cumulatieve kwelling deed hem besluiten uit de redactie te treden toen hij uit de met Nederland geruilde drukproeven las, dat het verhaal van Victor Varangot 'Virginia' in de afdeling van het Noorden verschijnen zou. Er worden thans courant tienmaal ergere dingen gepubliceerd en, ironie van het lot, sinds hij het geloof verloor, ook van de hand van Marnix Gijsen. Hoe was deze reactie mogelijk? Hoe te verklaren, dat ook Raymond Herreman, behalve op de laatste momenten van het twistgeschrijf tussen de twee redacties, de Vlaamse solidariteit mede in stand hield? Uit navolgend feit, dat niemand ooit brutaal ter tafel heeft willen brengen, maar dat zeer reëel het Vlaams standpunt was: Gerard Walschap en ik vielen Marnix Gijsen bij, niet omdat 'Virginia' zo verschrikkelijk onze katholieke overtuiging aanrandde - dat kon pas goed gebeuren door literatuur van betekenis; de rest moest zich afspelen op een niveau, dat met Forum niets te maken had - maar omdat 'Virginia' ons niet als een goed verhaal voorkwam. Raymond Herreman deelde onze katholieke mening niet, maar hij zag zoals wij in het verhaal van Victor Varangot een te armtierige twistappel om er de Vlaamse solidariteit, subsidiair geheel Forum aan te offeren.

5. Wie was Victor Varangot? De zwager van Menno ter Braak, de man van Truida ter Braak, die in Brussel mijn journalistieke medewerkster was. Heeft dit detail iets met de houding van Menno ter Braak en de overige Neder-

landse Forumredacteuren te maken gehad? Ik bouw niet op imponderabilia en heb dan ook die gedachte stipt terzijde gesteld. Maar zeker is die kleine omstandigheid voor mij altijd van zeer belemmerend belang geweest. In Vlaanderen, onder ons, legden wij het accent resoluut op het bezwaar: het verhaal is al te licht, ik bedoel van kwaliteit, om het als een steen des aanstoots voor katholieken in Forum tot elke prijs te handhaven. De wellevendheid tegenover Menno en Truida ter Braak, alsmede tegenover Victor Varangot, legde mij een hinderende terughouding op bij het verdedigen van onze stelling. In plaats van aan ter Braak te schrijven: 'Verwar de strijd om de eeuwige principes niet met het vriendschappelijk terzijde leggen van een dunne bestelling. Neem de onbeduidende citroenschil weg waarop zal worden uitgegleden', mocht ik slechts verdoezeld onze mening geven, zoniet liep ik de kans met het toebrengen van persoonlijke kwetsuren van stonde af aan alle overleg zinledig te maken.

Mijn conclusie is dan ook niet: - 'Als ik had gestreden met een "goedendag", die minder met wol en vilt omwonden was, zouden wij het pleit gewonnen hebben'. Ik neem het tegendeel aan: de liquidatie zou naar alle waarschijnlijkheid vlugger verlopen zijn; wij zouden immers veel scherper hebben gesteld: wij verlangen niet goedjonstig inschikkelijk te zijn, als ook onze vlag uw lading dekt, voor proza dat ook al ergert omdat het, naar ons oordeel, beneden de middelmaat blijft. 'Virginia' leek ons niet een opmerkelijk verhaal, dat een echt schrijver aankondigde. Er werden grote oorlogen gevoerd om kleine oorzaken, omdat men

plotseling van een onbeduidend incident een belangrijke principiële kwestie heeft gemaakt en van de principiële kwestie een casus belli.

De hierna volgende brieven zou ik overvloedig kunnen commentariëren. Er was immers ook coulissewerk, onder andere van Eddy du Perron en Jan Greshoff. Maar voorshands liggen er genoeg stukken op tafel om zich van de roman van het tijdschrift Forum een juist beeld te vormen.

III Honing en peper in brieven

Marnix Gijsen aan zijn Vlaamse mederedacteuren

31 januari 1935

Waarde vriend en co-Forumredacteur,

Ik heb vanavond in de proeven van het volgende Forum 'Virginia' gelezen van Varangot. Het is te laat om hier iets tegen te doen maar ik meen dat na 'de Indiesman' van du Perron, de publikatie van dit stuk mijn toestand onhoudbaar maakt.

Ik kan, al maak ik de maten nog zo breed, van uit katholiek standpunt het verspreiden van dergelijke lectuur niet verantwoorden en ook afgezien van alle katholicisme heb ik het land aan een snobsenliteratuur die als enig motief het beïroniseren van de maagdelijkheid heeft.

Ik trek mij dus uit de redactie van Forum terug, zeer tot mijn spijt. Onze samenwerking heeft ons nader bij mekaar gebracht en ik betreur dat mijn heengaan moet gebeuren omwille van dat deel van het tijdschrift waarmee wij feitelijk niet gemoeid zijn. Dat toont u ook dat dit incident geen invloed zal hebben op onze goede verhouding.

Ik heb met zelfde post aan Walschap en Herreman geschreven.

Tot spoedig, uw J.A. Goris

Maurice Roelants aan Menno ter Braak

Woluwe, 2 februari 1935
Waarde Menno,

Gisteren heb ik van Marnix Gijsen een brief ontvangen, waarbij hij mij meedeelt dat hij zich uit de redactie van Forum terugtrekt. Het zelfde heeft hij aan Walschap en Herreman geschreven.

Aanleiding voor zijn besluit was de voorgenomen publikatie van 'Virginia' in de Holl. afdeling. 'Na "De Indiesman" van du Perron, maakt publikatie van dit stuk mijn toestand onhoudbaar', schrijft hij mij. 'Ik kan, al maak ik de maten nog zo breed, van uit katholiek standpunt het verspreiden van dergelijke lectuur niet verantwoorden.'

Als gij u in de situatie van een katholiek wilt indenken zult gij wellicht tot het inzicht komen, dat althans met 'Virginia' de grenzen van de stilzwijgende overeenkomst zijn overschreden, die ipso facto bestaat wanneer mensen van vrijzinnige en katholieke opinie samenwerken en die er toe strekken moet elkaar niet voor het hoofd te stoten. Publikatie van 'Virginia', mede onder mijn vlag, vind ik eveneens een tekortkoming te mijnen opzichte. Ik zeg het u vrijmoedig.

Het zou mij dus gemakkelijk zijn gevallen de kwestie bij de Vlaamse redactie aanhangig te maken om er daarna de

Hollandse redactie attent op te maken. Ik keur echter de wijze van optreden van Marnix Gijsen af. Ook zijn mederedacteuren plaatst hij voor voldongen feiten, met verbreking van zijn aangegane verplichtingen, en in een ‘reine vlucht’ waarin hij zich niet om de gerezen moeilijkheden bekommert.

Walschap en Herreman blijken ook niet met Gijsen's geste ingenomen. Inmiddels heb ik aan Zijlstra gevraagd in overleg met de Hollandse redactie de publikatie van ‘Virginia’ op te schorten. Ik apprecieer uw tegemoetkomende beslissing, in afwachting dat we met elkaar verder kunnen spreken.

Woensdag a.s. zal de Vl. redactie vergaderen. Gijsen heeft toegezegd aan onze bespreking deel te nemen. Het ware gewaagd te voorspellen wat die confrontatie der opvattingen zal opleveren. Ik schrijf u na afloop der vergadering. En ziedaar, - alles was tot dusver te vlot gegaan. Het is een ernstige kink in de kabel. Ik hoop dat dit geen preludium wordt van nog meer herrie, - of om het beeld vol te houden, dat de kabel niet breekt.

Met hartelijke groeten, ook voor Ant.

Maurice

Menno ter Braak aan Maurice Roelants

's-Gravenhage, 4 februari 1935
Beste Maurice,

In antwoord op je brief van 2 dezer allereerst dit: ik heb, toen Zijlstra mij vrijdag opbelde, natuurlijk dadelijk gezegd, dat men in afwachting van de beslissing in deze netelige zaak het stuk van Varangot moest laten liggen. Tot 1 maart hebben we dus alle tijd om ernstig te beraadslagen.

Voor mij is het nog niet duidelijk, waar het eigenlijk om gaat; maar dat zal wel komen, omdat ik van de katholieke moraal niets begrijp. Gaat het om ‘erge’ woorden of ‘erge’ situaties of wat? Het zou mij evenveel moeite kosten, mij in de moraal van de Zoeloe's te verdiepen, met je welnemen, en dit zonder enige bedoeling tot belediging; maar dat iemand als Gijsen, die de romans van Walschap blijkbaar zeer acceptabel acht, tegenover dit volstrekt ‘fantaisistisch’ verhaal plotseling zijn katholicisme zo zwaar voelt wegen, dat hij zonder enig overleg uit de redactie treedt, is mij volkomen onbegrijpelijk. En ik dacht nog wel, dat het Vlaamse katholicisme zo vreugdig en tolerant was! Lieve hemel, welk een desillusie!

Beschouw dit als een zuiver persoonlijke reactie. Uiteraard is zij ietwat bitter, omdat ik van niets meer een afkeer heb

dan van de hypocrisie, die zich op de borst slaat en bang is door andere hypocrieten te worden verloochend.

Zodra jullie vergaderd hebben, zal ik natuurlijk het resultaat van jullie besprekingen aan de Ned. redactie voorleggen. Wellicht is dan een gemeenschappelijke vergadering het beste. Ik ben natuurlijk zelf gaarne bereid alle tegenargumenten tegen mijn opvattingen te overwegen en zou zelfs geen bezwaar hebben tegen een ev. onderhandeling met Varangot over het schrappen van een woord, als daarmee de ganse situatie kan worden gered. Maar als het om de moraal van het gehele stuk gaat, heb ik mijn standpunt nu al bepaald op: geen duimbreed wijken. Hoe Vestdijk en v. Vriesland erover denken, weet ik niet, maar als wij 'Virginia' niet zouden kunnen plaatsen, zou m.i. de basis der samenwerking verdwenen zijn. Wat mij in deze kwestie het meest interesseert, is de houding van Walschap. Ik kan mij hem slecht voorstellen in dienst van de katholieke moraal, maar het schouwspel zou anders bijzonder pikant worden.

Schrijf je mij dus omgaand na afloop van de Vl. vergadering?

m.h. gr. ook van Ant, tt. Menno

Als je van deze brief gebruik wilt maken op de redactievergadering in tegenwoordigheid van Gijsen, heb ik daar zeker geen bezwaar tegen. Het geschrevene houdt geen plotseling opgekomen verachting voor Gijsen in; ik gebruik het woord 'hypocrisie' alleen, omdat ik dit verschijnsel geen andere naam kan geven. Ik ben te allen tijde bereid,

met Gijsen over dit woord te discussiëren, en er de consequenties van te verdedigen. Mijn houding t.o.v. het katholicisme zal hem bekend zijn, en in dit geval lijkt hij mij die kant van het katholicisme te vertegenwoordigen, waarvan ik de ergste afkeer heb. Dat hij meent te moeten aftreden, is iets, dat ik niet vermag te beoordelen; het zal wel ‘hoge politiek’ zijn; voor mij gaat het uitsluitend om de mogelijkheid van een gemeenschappelijke basis en die is er het meest bij gediend, als wij in gevallen als dit geen blad voor de mond nemen.

Menno ter Braak aan Maurice Roelants

's-Gravenhage, 4 februari 1935
B.M.,

Na mijn brief gesloten en verzonden te hebben, kom ik tot de conclusie, dat het toch waarschijnlijk beter is, dat je mijn reactie als voorlopig zuiver persoonlijk beschouwt en er de besprekingen a.s. woensdag niet door laat beïnvloeden. Mocht er een openlijke uiteenzetting der standpunten nodig zijn, dan ben ik natuurlijk altijd bereid, Gijsen precies dat te zeggen, wat ik jou nu vertrouwelijk heb geschreven.
h. gr., tt. Menno

Maurice Roelants aan Menno ter Braak

5 februari 1935

Waarde Menno,

In plaats van woensdag a.s. hebben wij gisteren reeds kunnen vergaderen. Na lange besprekingen heeft Marnix Gijsen er in toegestemd zijn ontslag in te trekken. De voorgenomen publikatie van ‘Virginia’, na ‘De Indiesman’, maakt het echter noodzakelijk, dat de Hollandse en de Vlaamse redactie liefst zo spoedig mogelijk een gemeenschappelijke vergadering houden. Wij hadden reeds vroeger afgesproken, dat wij in maart te Antwerpen zouden vergaderen bij Walschap. De Vlaamse redactie dringt thans aan om deze vergadering te vervroegen.

Agenda, of althans hoofdpunt van de bespreking: de rechten van de erotische literatuur in Forum. Let wel op dat er staat... in Forum. Ieder van ons kan dan zijn standpunt verdedigen. Blijkt het dat er geen voldoende punten van overeenstemming kunnen worden gevonden, dan moeten wij van beide zijden erkennen dat ‘samenhuizen’ tenslotte onmogelijk is en dat na afloop van de begonnen jaargang uiteengaan of volledige reorganisatie van Forum nodig is. U een volledige uiteenzetting geven met alle nuances van het Vlaamse standpunt zou mij te ver voeren, - laten wij dat reserveren voor de vergadering. Maar grosso modo

komt het hierop neer: de samenwerking zoals zij zich vorig jaar heeft geuit moet een richtsnoer blijven; zoals politiek en godsdienst, tenzij in redelijke grensgevallen, uit Forum worden geweerd moet ook de erotische literatuur naar die Hollandse tijdschriften worden verwezen, die uit de aard van hun redactionele samenstelling daarvoor aangewezen zijn; reeds hebben wij een wederzijdse toezending van de kopij, die door de beide redacties van Forum werd aangenomen; dit toezenden zal systematisch voortgezet worden en afgesproken wordt, dat als een der redacties storende stukken meent opgenomen te zien, daarvan tijdig kennis zal geven aan de andere redactie (wellicht kan de kopij worden geruild nog voor aan de auteurs is gemeld, dat hun stuk is aangenomen); deze procedure moet als een civiliteit worden beschouwd en niet als een organiseren der censuur; is een eventuele vriendelijke wenk niet van aard om publikatie te vermijden dan zien wij wel spoedig waar het met onze samenwerking heenmoet. Onze redelijkheid zal ze automatisch in stand houden of ze automatisch liquideren. Tenslotte vraagt Marnix Gijsen in de gelegenheid te worden gesteld om te verklaren, dat hij voor publikatie van ‘De Indiesman’ niet verantwoordelijk is.

Met principepenrijderij is Forum zoals het thans bestaat ten dode opgeschreven. Onderzoeken wij echter rustig elk ‘cas d'espèce’ dan is het precies als in die beroemde vergadering waarin een bom werd gegooid: ‘Messieurs, la séance continue’.

Wilt gij in Holland ook uw standpunt bepalen en mij spoedig schrijven wanneer we elkaar ontmoeten? Ik maak er

u attent op, dat ik tot dusver Truida en Victor geheel buiten de zaak heb gelaten. Als we met elkaar gesproken hebben ben ik natuurlijk bereid de kwestie met hen openhartig te behandelen.

Verneem ik misschien reeds voor de Antwerpse vergadering uw persoonlijk standpunt?

Met hartelijke groeten, Maurice

Doeke Zijlstra aan Maurice Roelants

Rotterdam, 6 februari 1935.

Beste Maurice,

Het afschrift van uw brief aan Menno ter Braak laat aan duidelijkheid niets te wensen over en ik moet u eerlijk zeggen, dat ik mij als uitgever daarmede volkomen kan verenigen. Ik heb zowel ‘De Indiesman’ als ‘Virginia’ gelezen en ik kan mij de geuite bezwaren daartegen best begrijpen.

Dat alle erotische literatuur uit Forum zou moeten verdwijnen, is natuurlijk niet juist en het is te hopen dat de redelijke grensgevallen, waar gij het in uw brief over hebt, niet te nauw worden genomen. Gij kent mij genoeg om te

weten, dat realisme en naturalisme niet door mij in de ban worden gedaan, tenzij de literaire schoonheid afwezig is. En van litteraire schoonheid heb ik noch in ‘De Indiesman’, noch in ‘Virginia’ iets kunnen bespeuren. Er is tenminste bij mij van enige ontroering geen sprake geweest, en dat is voor mij in de meeste gevallen het criterium.

Gezien van het standpunt van de uitgever, die gaarne zou zien dat het abonnementental van Forum zou blijven groeien, zou ik willen zeggen, dat de redactie uiterst voorzichtig moet zijn met het opnemen van realistische of naturalistische bijdragen. De gemiddelde lezer stoot zich daar spoedig aan en indien wij ‘Virginia’ zouden hebben geplaatst, waren de gevolgen ongetwijfeld niet uitgebleven. Ik kan u wel zeggen, dat van Vriesland tegen de opname o.a. van ‘Virginia’ is geweest en hij heeft daarmede blijk gegeven - dit zeg ik natuurlijk strikt tussen ons - van een beter inzicht dan de beide andere redacteuren, die vrees ik wel eens te veel het samen eens zijn. De redactie van Forum kan dunkt mij niet beter doen dan de hoogste eisen stellen aan hetgeen in Forum wordt gepubliceerd. Het spijt mij, dat gij geen zeggenschap meer hebt in de Nederlandse afdeling, want ik ben ervan overtuigd, dat gij mijn bovenstaande ontboezeming ten volle kunt onderschrijven.

Ik hoop nu a.s. dinsdag een samenkomst te hebben met de Nederlandse redactie en dan is het gewenst dat de volledige redactie nog eens bijeenkomt en dus onze maartvergadering, die te Antwerpen zou worden gehouden, wordt vervroegd.

Intussen, met hartelijke groeten van huis tot huis, Doeke.

Menno ter Braak aan Maurice Roelants

's-Gravenhage, 9 februari 1935
Beste Maurice,

De Nederlandse redactie zal a.s. woensdag vergaderen om haar standpunt t.o.v. het ‘erotische incident’ te bepalen. Ik zal je onmiddellijk na deze bijeenkomst het resultaat van de besprekingen meedelen en ev. met een voorstel komen om een datum te bepalen voor een gemeenschappelijke redactievergadering te Antwerpen.

Ik antwoordde je reeds particulier op de kennisgeving van Gijsen's aftreden, dat hij blijkens je schrijven van 5 dezer weer herroepen heeft. Formeel staan wij dus wederzijds nu geheel vrij tegenover het probleem. Ik wil hier nog eens vooropstellen, dat onzerzijds geen poging zal worden nagelaten, om de bestendiging van de samenwerking mogelijk te maken, aangezien die totnogtoe zo uitstekend beviel.

Laten wij echter duidelijke taal spreken. Je brief deed dat niet; ik behield er een onaangename nasmaak van. M.i. is jullie optreden in dezen een inbreuk op onze afspraak van verleden jaar, waarbij werd vastgesteld dat de redacties onafhankelijk zouden zijn en ieder verantwoordelijk voor de geplaatste bijdragen. Wij (Nederland) hebben ons stipt aan deze afspraak gehouden, ons verheugd over jullie in het algemeen met de onze strokende keuze van materiaal

en ons ook geërgerd aan het ‘onzedelijke’ stuk van Urbain v.d. Voorde, dat van Dirk Coster had kunnen zijn, zonder van die ergernis anders dan op vriendschappelijke wijze blijk te geven. Over de ‘rechten van de erotische literatuur in Forum’ te spreken, betekent een volledige koerswijziging, waarmee althans ik persoonlijk in geen geval zal kunnen meegaan. Er is geen erotische literatuur als een zelfstandig genre, tenzij je daarmee zoudt bedoelen Sade of iets dergelijks. Als ‘De Indiesman’ al tot het genre wordt gerekend, blijkt daaruit een provinciaalse mentaliteit, die niet de mijne kan zijn. Ik voel evenmin iets voor de ‘civiliteit’ van het kopij ruilen, die volgens jou geen censuur zou zijn, maar toch neer zou komen op een systeem van ‘wenken’, waardoor bv. mij het schrijven in Forum volkomen vergald zou worden. Bovendien zouden wij daardoor in de ongunstige positie komen, aangezien wij nooit censuur zouden willen uitoefenen, en dit systeem dus in de praktijk zou neerkomen op controle van Rome op ons. Dat jullie rekening moet houden met pastoors, biechtvaders en andere verheven instanties is een zaak, die ons niet aangaat, maar waarmee wij in onze afdeling geen rekening mogen houden, zonder ons door karakterloosheid belachelijk te maken. Mijn z.g. papenhaat is geen afkeer van katholieke mensen, omdat zij evenveel recht van bestaan hebben als ik, en ik kan dus ook best met ‘papen’ op voet van wederzijdse onafhankelijkheid samenwerken, zoals gebleken is; maar ik word onmiddellijk geus, wanneer men mij wil dwingen in mijn eigen ressort de rechten van ‘reservatio mentalis’ en aanverwante artikelen te erkennen.

Ik zie ook niet in, waarom Gijsen een speciale verklaring zou moeten afleggen om ons te desavoueren inzake ‘De Indiesman’. In ons progr. van 1934 staat, dat de verantwoordelijkheid voor de bijdragen door de redacties gedragen wordt, die de bijdragen beoordelen, en dit geval is daarmee volkomen gedekt. Publiceert hij nu een afzonderlijke verklaring, dan is dat een onaangenaamheid aan ons adres, die gelijk zou staan met bv. een verklaring onzerzijds, dat wij het gedelireer van Urbain over Ruusbroec inferieur hadden gevonden.

Grondslag van de samenwerking der twee partijen in Forum was het gemeenschappelijke ‘Europese’ standpunt, en in de praktijk is gebleken, dat inderdaad op dit punt overeenstemming bestaat; Forum is na de splitsing toch een geheel gebleven en dat heeft mij oprecht plezier gedaan, omdat ik het eerlijk gezegd niet had durven verwachten. Van censuur op het naakt is bij mijn weten op geen der vergaderingen met jou of met alle Vlamingen gerept, en ik moet aannemen dat pressie ‘van hogerhand’ aan dit plotseling opgedoken moraliteitsgevoel tegenover ons immorele Hollanders en heidenen niet vreemd is. Dit is een compliment aan jouw adres, omdat ik je niet voor zo calvinistisch rooms aanzie, als je je nu voordoet. M.i. is de literatuur, aangenomen, dat dit belachelijke morele naakt-criterium wordt aangelegd, ‘erger’ dan het verhaaltje van Varangot; en daarmee bijt de slang zichzelf in de staart, omdat de literatuur van Walschap *beter* is dan die van Varangot.

Dit zijn weer persoonlijke reacties. Mochten v.V. en V. er anders over denken, dan zal ik hun geen strobreed in de

weg leggen om met die ruilciviliteit alias verkapte censuur toch op de totnogtoe gevolgde weg door te gaan; ik zal op precies dezelfde loyale wijze mijn medewerking blijven verlenen, zoals Eddy het na zijn aftreden heeft gedaan (zolang ik tenminste niet door de censuur word getroffen), maar de verantwoordelijkheid dragen voor een Forum onder de indirecte supervisie van Pius XI is mij tot mijn spijt onmogelijk, en ik zal dus in dat geval de redactie moeten verlaten. Ik hoop echter van harte, dat er een betere weg gevonden kan worden, want ik houd van het tijdschrift zoals het nu bestaat en ben bereid alles te doen om een vergelijk binnen redelijke grenzen mogelijk te maken.

m.h. gr. Menno

N.B. Ik heb mij geërgerd aan de door de Vlaamse redactie op onkuise wijze afgebeelde werken van Debonnaires. Is het niet wenselijk dit soort voorstellingen voortaan met vijgebladen en capes te reproduceren? (Ik hoop, dat je hierom lachen wilt!)

Maurice Roelants aan Menno ter Braak

Woluwe, 11 februari 1935

1 *...Als het om de moraal van het gehele stuk ('Virginia') gaat, heb ik mijn standpunt nu al bepaald op: geen duimbreed wijken*.
2 *Over de rechten van de erotische literatuur in Forum te spreken betekent een volledige koerswijziging, waarmee althans ik persoonlijk in geen geval zal kunnen meegaan*.
3 *...De verantwoordelijkheid dragen voor een Forum onder de directe supervisie van Pius XI is mij tot mijn spijt onmogelijk en ik zal dus in dat geval de redactie moeten verlaten*.
4 *...Controle van Rome... Pressie van hogerhand... karakterloosheid...*

Menno

Beste Menno,

Ik merk uit uw brieven, dat gij aardig bezig zijt u in principes te verschansen. Dat puritanisme aan de andere zijde van Forum is waard wat alle puritanisme waard is (ik geef u de verzekering, dat wij op dit gebied reeds voor onze

eigen deur hebben gevaagd). Weet gij wel, dat gij wonderlijk goed op onze Gijsen lijkt? Hij ook is begonnen met al de gevallen te inventariseren, waarin hij ontslag neemt. Uw zak steekt bijna zo vol met ontslagbrieven als de zijne. Van een vergelijk zoeken binnen redelijke grenzen is er bij u intussen maar weinig spoor. Reeds in drie gevallen staat uw bijltje klaar om Forum in stukken te hakken... En dat alles zonder dat wij samen hebben gesproken. Het is precies de methode die Walschap, Herreman en ik bij Gijsen hebben bestreden.

Om het amicaal en speels te zeggen, zij het ook als veeg verzoener: hoed u voor de principepenrijderij. Gij zijt bezig u in principepen te verstrikken, u te empanacheren met karaktervastheid, fiere onkreukbaarheid tegenover Rome en Pius XI en alle verdere romanceringen (dat allemaal op grond van het gevalletje met ‘Virginia’) op zulke calvinistische dweperswijze, dat ge u weldra op uren van een gewone en rustig menselijke uitlegging zult bevinden.

Als ge dat grapje van de pressie van hogerhand meent, weet dan dat het voor mijn part een even onschuldige mop is als dat van uw vijgebladen en capes voor de illustraties bij het artikel over Desbonnaires. Zoek het geschil ook niet aan te scherpen door het louter als een tegenstelling absoluut vrije vrijdenkersschap en roomse angst voor pastoors en biechtvaders te monteren (Forum is daar om te bewijzen, dat wij 't bv. voor Walschap tegen de pastoors durfden op te nemen). Als men het ‘cas d'espèce’ ‘Virginia’ beschouwt, eenvoudig, zonder het met allerlei principes op te blazen tot een geval dat tot de onsterfelijke principes van

de vrijdenker behoort, dan kan iemand, die niets met preuts conventionalisme of godsdienst te maken heeft, zonder een perfect uilskuiken of hypocriet te zijn, dat stukje voor Forum niet geschikt achten. Verwonder u dan niet, dat een katholiek dan nog à fortiori enige redenen heeft om u vriendschappelijk te verzoeken zulke twistappels voortaan terzijde te leggen.

Maar de afspraak, dat we onafhankelijk zijn... Ik noem het calvinisme van de vrijdenker, die zich daarachter gaat verschuilen als achter het absolute. Stel u eens voor: we hebben reeds de overeenkomst eens zo schromelijk afbreuk gedaan toen we samen vergaderden te Rotterdam en deden alsof de één ooit zijn onafhankelijkheid mocht prijsgeven door zich op de ander in te stellen. Wij konden de 'Virginia'-vergissing niet voorzien en gaven u wat meer krediet dan het wijs was van onzentwege. En waarom op dit punt geen redelijk overleg plegen, terwijl ge op zoveel andere punten een verstandig compromis beter vindt, dan handhaving van een dodende regel? Klampt gij u aan de afspraak vast, dan moet ik wel glimlachen: 'Périsse le monde plutôt que les principes'.

Houd mij mijn raad van aartsverzoener ten goede: eer gij uw principsbastions en ultimata gereed maakt, luister naar wat wij u te zeggen hebben op de algemene vergadering te Antwerpen; vergader woensdag en doe wat gij zegt: 'laat geen poging na om de bestendiging van de samenwerking mogelijk te maken, aangezien die tot nog toe zo uitstekend beviel'. Vindt gij iets beter dan wat wij voorstellen om verder kibbelen te voorkomen, des te beter en

vertrouw er op, dat gij zoals vroeger met Walschap, Herreman, Marnix Gijsen en uw dienaar zult te doen hebben zonder dat gij u heroïsch tegen Pius XI moet schrap zetten.

Van harte, Maurice

Doeke Zijlstra aan Maurice Roelants

Rotterdam, 11 februari 1935
Beste Maurice,

Voor de goede orde moet ik je nog even zeggen, dat van Vriesland mij later heeft opgebeld met de mededeling, dat hij niet tegen de opname van 'Virginia' had gestemd. De Nederlandse Forumredactie vergadert nu op ons kantoor woensdagmiddag a.s. Ik denk wel dat alles met een beetje goede wil kan worden geregeld.
Hartelijke groet, Doeke

Menno ter Braak aan Maurice Roelants

's-Gravenhage, 14 februari 1935
Beste Maurice,

Gisteren heeft de Nederlandse redactie vergaderd en ik haast me, je haar conclusies mee te delen. Onze beraadslagingen hebben in het teken gestaan van de schikking, omdat wij, afgezien van det 'erotische incident', bijzonder in onze schik zijn met de samenwerking. Wij zijn het zeer gemakkelijk eens geworden over de door ons te volgen gedragslijn; Zijlstra heeft de vergadering bijgewoond en is dus met deze gedragslijn bekend.

1. Wij menen, dat het een zeer slechte indruk naar buiten zou maken, als Gijsen afzonderlijk zijn afkeuring te kennen gaf over 'De Indiesman', en wij hopen dan ook, dat hij daarvan zal afzien. Om aan zijn verlangen tegemoet te komen, stellen wij voor, dat voortaan op *ieder* nummer van Forum, tweede pag. omslag, de cursief gedrukte mededeling zal staan, dat de redacties ieder voor zich verantwoordelijk zijn voor de door hen beoordeelde bijdragen, of iets dergelijks.

2. Een soort 'civiele censuur' is voor ons onaannemelijk; wij achten het verkeerd, dat de Nederlandse redactie voortdurend zou moeten werken onder een toezicht in zekere aangelegenheden van de Vlaamse redactie, juist inzake

punten, waarover wij nogal eens van opinie kunnen verschillen. Wij zouden bovendien een dergelijke regeling, gesteld dat zij bekend werd, niet kunnen verantwoorden. Ik leg er de nadruk op, dat dit allerminst betekent, dat wij niet telkens tot overleg bereid zijn en in bepaalde gevallen tot onze eigen competentie strekkende, rekening willen houden met de Vlaamse redactie; maar het beginsel der onafhankelijkheid, dat in de afgelopen jaargang gebleken is uitstekend te voldoen (althans zo komt het ons voor), moet o.i. blijven gehandhaafd, juist om wederzijdse 'vrijheid in het onzekere' te waarborgen. Wij meenden echter te moeten bewijzen, dat wij prijs stellen op een loyale oplossing van het 'Virginia'-incident, door voor te slaan, dat 'Virginia' niet in de voor Vlaanderen bestemde oplage van Forum verschijnt. Zijlstra heeft zich bereid verklaard voor dit geval de daaraan verbonden kosten te dragen en bv. de paginering te laten veranderen in de voor Vlaanderen bestemde exemplaren. Wij hopen, dat de 'vrijzinnige' abonnees van Forum daar dan genoegen mee zouden willen nemen.

Wij wensen ook gaarne een gemeenschappelijke vergadering te Antwerpen, maar bij voorkeur in maart, omdat van Vriesland en ik deze maand door de journalistiek aan handen en voeten gebonden zijn.

Het zou ons daarom aangenaam zijn, als de hangende kwestie op grondslag van ons voorstel zou kunnen worden opgelost, of althans voorlopig opgeschort.

Dit dus namens de redactie. Ik antwoord je op je laatste brief liever mondeling; ik hoorde nl. van Zijlstra, dat je

binnenkort bij hem komt weekenden en accepteerde voor die gelegenheid een invitatie om dan bij hem te komen dineren of souperen. Onze standpunten staan te ver van elkaar af; jij schijnt Prinzipienreiterei als het ergste te beschouwen, wat je je maar kunt denken, voor mij is op een bepaald punt de zuiverheid van het principe alles. Waarschijnlijk heb je gelijk, als je zegt, dat ik in dit opzicht meer op Gijsen lijk dan op jou; het verschil is alleen, dat ik niet de minste behoefte voel om mijn antipathie tegen het katholicisme met zijn elasticiteit tot in het oneindige aan de Vlaamse afdeling van Forum op te dringen. Ik vraag alleen zonder toezicht te mogen werken, meer niet; en ik geloof, dat van Vriesland en Vestdijk daar niet anders over denken.

Maar zoals gezegd, dit liever mondeling.

Graag zo spoedig mogelijk het antwoord van de Vlaamse redactie tegemoetziend,

m.h. gr. Menno

Maurice Roelants aan Menno ter Braak

Woluwe, 18 februari 1935
Beste Menno,

Het is typisch, zelfs voor iemand met uw geestesallures, dat een mens de ‘pointe’ van een grapje liefst ontwijkt, om er slechts uit te halen wat hem sieren kan. Ik sprak van een gelijkenis tussen u en Gijsen in de manier van werken met het dreigement der ontslagbrieven. Gij hebt dat opgevat als een gelijkenis in het hoog houden van de zuivere principes, terwijl gij te verstaan geeft, dat ik de principepenrijderij zou bestrijden, eventueel ten koste van alle principes. Mijn antwoord is driedubbel: ik waardeer uw verlangen naar zuivere principes, ik haat principepenrijderij als een vorm van puritanisme met een inslag van kortzichtigheid, en desondanks hoop ik, dat na uitputting van alle overleg, het redelijk handhaven van mijn principes Forum niet uiteen zal doen springen.

Het moet u ontsnapt zijn, dat er galgehumor schuilt in uw opmerking over ‘het katholicisme met zijn elasticiteit tot in het oneindige’. Het moment is niet gelukkig gekozen om zo iets te schrijven...

Gij vraagt niets anders dan zonder toezicht te werken. Persoonlijk sta ik niets anders voor. Ik vraag u maar één ding: dat gij zelf redelijke tact genoeg zoudt aan de dag leggen

om de samenwerking te handhaven zoals ze vruchtdragend was en u zelf de beperking op te leggen om niet con amore de stukken te plaatsen, die een deel der redactie moeten hinderen. Maar gij hebt gelijk, mondeling kunnen we die kwestie beter behandelen.

Ik geloof inderdaad, dat gij u ingespannen hebt om tegemoetkomend te zijn, maar laten we de ganse kwestie op een gemeenschappelijke vergadering bespreken: dat alleen kan ons in staat stellen te besluiten of verdere samenwerking mogelijk is. Met vermijding van principepenrijderij moeten wij tot een zuivere situatie komen. Wat volgt is onvolledig en weinig genuanceerd en alleen bij wijze van inlichting geef ik dit overzichtje:

1. Gijsen heeft ons, op ons verzoek, een ontwerp van verklaring over ‘De Indiesman’ overgemaakt. Walschap, Herreman en ik hebben het afleggen van die verklaring altijd beschouwd als een ruim gemeten toegeving aan Gijsen. Mij komt ze onaanvaardbaar voor. Het zou me verwonderen als Walschap en Herreman de ruime maat voor de ingediende verklaring wilden handhaven. Vermoedelijk zal Gijsen, die op publikatie gesteld blijft, dus toch heengaan, en op dit punt zal niemand hem volgen.
2. Hier volgt nu een persoonlijk standpunt van mij: Gij biedt ons overleg aan, en zijt bereid om in bepaalde, tot uw eigen competentie strekkende gevallen rekening te houden met de Vlaamse redactie. Ik vraag voorlopig niet wat het mechanisme van dat overleg kan zijn. In elk geval houd ik niet vast aan een formulering van het Vlaams civiliteitsvoorstel, die u in staat stelt het tot een censuur

op te blazen. Uw overleg-aanbod kunnen we dus op de gemeenschappelijke vergadering bespreken.

3. De voorgestelde regeling met ‘Virginia’ komt ons allesbehalve gelukkig voor. De Vlaamse redactie vraagt u dus ‘Virginia’ niet te publiceren voor we met elkaar gesproken hebben.

(En veroorloof mij op dit stuk nog één speelse opmerking zonder dat ge aanstoot zoudt nemen aan de impertinentie, waarvan ik mij bewust ben; - welke zonderlinge monsters toch uit zuivere principes kunnen geboren worden! Een Januske Bifrons, met een Hollands en een Vlaams gezicht. Als ik in Holland ‘Virginia’ ten dans gelei, dan ook in Vlaanderen...)

Van harte, Maurice

Walschap en Herreman zijn overtuigd, dat een half uur vergaderen tot een oplossing zal leiden, - een oplossing ten goede. Ik houd mij zelf voor een scherp realist en ben wat pessimistischer, maar toch houd ik ook een bijeenkomst voor doelmatiger, al ware 't maar om een proces verbaal van slagen of mislukken der onderhandelingen op te maken. Daar gebruik ik conferentietermen, - maar met een correctief van humor.

Doeke Zijlstra aan Maurice Roelants

Rotterdam, 8 maart 1935
Beste Maurice,

De samenkomst te Antwerpen van de Forumredactie kan niet op maandag 11 maart plaatsvinden, maar vrij zeker op maandag 18 maart. Wij stellen ons dan voor in Antwerpen te komen om 16.12 en vandaar weer te vertrekken om 20.13, dat laat dunkt mij ruimte genoeg voor de bespreking.
Intussen, met hartelijke groet, Doeke

Maurice Roelants aan Menno ter Braak

Woluwe, 22 maart 1935
Beste Menno,

Waarschijnlijk zal de vergadering maandag kunnen doorgaan; maar er is een kleine kans (in geval de regeringscrisis niet voor dien is opgelost) dat Herreman en ik niet weg zullen kunnen hier. Mocht dat het geval zijn, dan zend ik zondag een telegrammetje aan Zijlstra, die dan de redactie op de hoogte zal brengen.
Met hartelijke groeten, Maurice

Menno ter Braak aan Eddy du Perron

Den Haag, 27 april 1935
Beste Eddy,

Wij waren woensdag in Antwerpen... voor niets! Walschap had een keeloperatie ondergaan en was daardoor nog niet rijp voor zulk een gewichtige discussie; en Marnix Gijsen had 'vergeten' ons te berichten, dat de vergadering dus niet doorging. Hoffelijk was dat nu niet bepaald; nog minder hoffelijk is, dat ik tot op heden geen syllabe heb gehoord ter verontschuldiging. Wij troffen in Antwerpen alleen de nog zieke en natuurlijk geheel confuse Walschap, die eerst meende, dat wij heren van de belasting waren en zich verborg, tot hij onze stemmen herkende en plotseling de deur opende achter zijn uitmuntend liegende dienstbode: 'Menier ies naar een trouwfeest in Maeseyck...' Tableau! Maar met dat al hebben wij nog niets bereikt en hangt die rotkwestie nog. Het is gewoon idioot.
Hart. hand van je Menno

(Letterkundig Museum)

Menno ter Braak aan Eddy du Perron

Den Haag, 15 juni 1935
Beste Eddy,

Aangezien ik donderdag nog op de krant moet zijn ('s morgens), kom ik donderdag met de Pullmann (19.28 Nord). Wil jij dan voor die dagen een kamer voor mij bestellen in het hotel?

We moeten dan ook de Forumzaak serieus bespreken. De vergadering met de Vlamen was nl. *zeer* onbevredigend. Het bleek vooreerst, dat de heren er al op gerekend hadden, dat 'Virginia' niet meer zou verschijnen! Grote verrassing dus en veel joviale 'allee, Menno, ge moet toch van onzen standpunt vertrekken kunnen' waren dus het gevolg van mijn vasthouden aan het stuk. Maurice kwam weer met de (het) 'principenrijden' voor de dag, wat mij allerminst imponeerde, aangezien hij alleen maar een braaf verontwaardigd gehinnik over het schandelijke van het *hele* 'Virginia' kon produceren, zonder iets te kunnen duidelijk maken. Ik ben zo ver mogelijk gegaan door voor te stellen met Varangot in relatie te treden over de verandering van een enkel woord; maar het oorverdovend 'allee, allee' bleek te betekenen, dat 'Virginia' in zijn geheel moest verdwijnen, anders traden Gijsen, Maurice *en Walschap* (!) af, terwijl de (n.b.) sociaal-democraat Herreman mee zou gaan.

Toen het zo ver was, demissioneerde ik. Vic, die overigens mijn standpunt loyaal heeft ondersteund (Vestdijk is met vakantie en zit ergens op de Veluwe), wilde toch tenslotte ‘Virginia’ laten schieten, omdat hij het in De Vrije Bladen wilde publiceren, maar hij wilde dat alleen doen, wanneer ik mijn bezwaren opgaf. Toen verklaarde Zijlstra opeens, dat hij er *niet aan dacht* Forum voort te zetten, als óf Maurice óf ik uit de redactie gingen. Dit bracht mij dus plotseling in een zeer beroerd parket, aangezien nu mijn aftreden het verdwijnen van Forum betekenen zou, en ik dit besluit niet kon nemen zonder Vestdijk te hebben geraadpleegd, voor wie Forum een levensbelang is. Ik heb dus gezegd, dat ik de zaak in beraad moest houden en na een maand of zo mijn beslissing zou geven.

Ergo: van mijn besluit hangt alles af. Ik ben niettemin besloten af te treden. Een gelubd Forum heeft voor mij geen waarde meer. Maar daarover dus in Parijs. Misschien kan er iets gevonden worden, dat het verdwijnen van deze publikatiemogelijkheid enigszins vergoedt.

Maar met de Vlamingen gaat het zo niet langer. Als zij rooms willen zijn, is dat hun zaak, maar daarmee mogen wij niets uitstaande hebben. Bovendien zijn zij volslagen idioot en karakterloos, want de ‘onzedelijkheid’ van Walschap grijnzen zij weg met ‘allee's’, en rekenschap geven van hun absurde afkeer van ‘Virginia’ lacht hun eenvoudig niet (toe). Vooral de houding van Walschap is in deze meer dan slijmerig. Ik neem aan, dat hij om den brode naar de pijpen van de pastoor moet dansen, maar dat erkent hij niet. Herreman is tout simplement een geschikte nul.

Ik vraag mij nu ook weer af, of er toch niet iets met Groot-Nederland te doen is. Zonder enthousiasme, maar zuiver en alleen als noodschot. Kon Coenen maar worden weggewerkt en Vestdijk in zijn plaats worden gecoöpteerd, dan was er *veel* gewonnen! Voor Vestdijk is dit alles trouwens waarschijnlijk verreweg het ergste, en vooral om hem heb ik gemeend bedenktijd te moeten vragen. Tenslotte zal Zijlstra met veel displezier de (onvermijdelijke) flirtation met het papier van Groot-Nederland zien; misschien bedenkt hij zich nog en maakt hij Vestdijk tot de Coster van Forum. In ieder geval dus tot *donderdagavond*.

hart. gr. 2 × 2 *je Menno*

(Letterkundig Museum)

Maurice Roelants over vorige brief

‘Allee, Menno, ge moet toch van onzen standpunt vertrekken kunnen’. De joviale koddigheid van het Vlaams, dat ons in deze zin wordt toegeschreven, berust vooral op de Nederlandse taalfout, onzen standpunt, die geen mens in Vlaanderen begaat.

Uit de verdere hier afgedrukte correspondentie blijkt, dat Vestdijk en van Vriesland op een haar na, zoals de Vlaamse redactie, voor ‘Virginia’ niet bereid waren Forum prijs te geven. Slechts solidariteit met ter Braak, wat op zichzelf eerbiedwaardig is, verhinderde hen aan de Vlamingen en Doeke Zijlstra voldoening te schenken. Het is mij niet bekend en het is weinig waarschijnlijk, dat zij ooit bij Eddy du Perron, vanwege Menno ter Braak, een zo grondige afrossing als de Vlaamse redactie hebben gekregen. Een nationale verstandhouding komt in zulke aangelegenheden het gemakkelijkst tot stand, dank zij imponderabelia van vriendschappelijke en redactionele aard.

Slechts bij Eddy du Perron kon Menno ter Braak zo uiterharte in een scheldpartij zijn zuivere woede over de Vlamingen luchten. In onze aanwezigheid sprak hij vrijmoedig, maar beschaafd, wel wetend dat een hard woord met

een even striemend woord zou worden beantwoord. Het is bijna grappig nu in zijn particuliere correspondentie te lezen in welke geest, triomferend achter het hoekje, hij met ons onderhandelde. Wij waren niet alleen rooms, maar ‘bovendien volslagen idioot en karakterloos’, ‘vooral de houding van Walschap is in deze meer dan slijmerig. Ik neem aan dat hij om den brode naar de pijpen van de pastoor moet dansen, maar dat erkent hij niet’. ‘Herreman (die te Antwerpen niet aanwezig had kunnen zijn. M.R.) is tout simplement een geschikte nul’. Ik? ‘Hinnikend verontwaardigd, zonder iets duidelijk te kunnen maken over “Virginia”.’ Woeste achterklap weerlegt men niet. Misschien heeft het meer zin te trachten klaar te zien in de geestesgesteldheid die zulke intelligente man als Menno ter Braak alles op de spits deed drijven en hem tenslotte zulk buitensporig rapport vol verachting over de Antwerpse bijeenkomst aan Eddy du Perron deed schrijven. Verder kan men zien hoe hij zich soms razend in de verdediging voelde gedreven.

Menno ter Braak en Eddy du Perron waren uiterst zelfbewust scherpzinnig, cassant, soms zelfs voor elkaar. Hun meningen waren heel dikwijls boeiend. Zij voedden er een prachtige vriendschap mee en verhieven zich samen hoog boven hen, die anders dachten dan zij. Gekoppeld waren zij inderdaad raspaarden van de Nederlandse geest. Waren zij de twee enigen? Het zou te veel gezegd zijn. Zij zouden echter nooit anderen uit de weg gegaan zijn. Zulke superbia heeft haar mooie zijden, maar misschien moet men

tot zelfspot en deemoed in staat zijn om er niet in het absurde mee terecht te komen.

Menno ter Braak steunde karaktervast op de rede. Dat iemand karaktervast kon zijn, steunende op implicaties en imperatieven van een levensbeschouwing, waarin een geloof aan een god domineerde, deed hem naar verdachte motieven zoeken. Bij Marnix Gijsen moest het hypocrisie zijn. Bij Gerard Walschap, die zelf vrijmoedig, allesbehalve preuts schreef en, met bepaalde roomse groepen zelfs overhoop lag, moest het slaafse onderwerping zijn aan pastoors om den brode. Er moest pressie van hogerhand op ons zijn uitgeoefend. De vrijzinnige Raymond Herreman, die poneerde: ik heb meer last dan wie ook van roomse relatieve strengheid van mijn vrienden, maar 'Virginia' is te dun om er de solidariteit en meteen Forum zelf voor op te offeren? Om zulke redelijkheid op te bouwen moest men een nul zijn. Ik? 'Hinnikend verontwaardigd zonder iets duidelijk te kunnen maken over "Virginia"' omdat ik niet zo gek wilde zijn als mijn scheve hoed hem deed vermoeden, toen ik eens en voor altijd zijn sommatie afwees een manier van denken en handelen uiteen te zetten, die hij a priori verwierp.

Menno ter Braak aan Doeke Zijlstra

Den Haag, 7 juli 1935
Beste Zijlstra,

Toen ik gisteren je brief ontving, was ik juist bezig met het opstellen van enige punten betreffende de toekomst van Forum en dit dan in de eerste plaats in verband met de overwegingen, die mij er toe gebracht hebben na langdurig overleg aan het eind van het jaar de functie van redacteur neer te leggen. Het lijkt me het best, dat ik me daartoe het eerst tot jou richt, gezien het feit, dat wij beiden wat Nederland betreft de oprichters zijn en het tijdschrift van het begin tot nu hebben zien worden. Waar jij als uitgever steeds geen moeite hebt gespaard om voor Forum te doen wat er gedaan kon worden, daar heb je, dunkt mij, ook recht op het eerst kennis te nemen van mijn definitief besluit. Ik ga bovendien een beroep op je doen, en daarvoor is het nodig, dat je de motieven, die mij tot aftreden brengen, zo volledig mogelijk onder ogen krijgt. Het is, zoals je zelf schrijft, ook absoluut noodzakelijk, dat er nu binnenkort beslist wordt, wat het volgend jaar zal brengen. Er zijn twee punten, die bij de beoordeling van mijn besluit uit elkaar moeten worden gehouden. Punt I is, dat ik mij, lang voor op de laatste vergadering de kwestie ‘Virginia’ zo acuut werd, als redacteur (niet als schrijver dus!) ‘ver-

moeid' voelde. Mijn betrekking aan de krant vergt veel van mijn initiatief, dat op verschillende punten lijkt op het initiatief, dat ik voor Forum nodig heb; ik bedoel dus het lezen en schiften van kopij, het bijhouden van de actuele dingen (panopticum, absoluut noodzakelijk voor een tijdschrift, dat gelezen wil worden!), het opmaken etc. Ik heb al sinds een jaar het gevoel, dat de leiding van èn een tijdschrift èn een kunstrubriek mij te veel wordt; ik loop met ideëen omtrent een roman, ik moet nog een boek afmaken in dialogen, maar ik kom er niet toe, omdat die twee verantwoordelijkheden mij drukken. En waar zich nu helaas het feit voordoet, dat ik van de twee de ene moet kiezen, die mij mondkost verschaft, daar moet ik Forum laten schieten, juist omdat ik onder geen beding zou willen, dat Forum, waar ik uiteraard veel meer waarde aan hecht dan de kunstrubriek, onder deze omstandigheden zou lijden. Dat ik met deze 'vermoeidheid' niet eerder voor de dag ben gekomen (ik stelde er Vic en Vestdijk wel van in kennis maar zonder nog een beslissing te nemen), zul je zelf gemakkelijk kunnen verklaren uit het feit, dat ik aan Forum zeer gehecht ben en het ten zeerste zou betreuren, als het algemene belang van een tijdschrift als dit door mijn persoonlijke gevoelens zou worden geschaad.

Geheel afgescheiden hiervan is de kwestie 'Virginia' ter sprake gekomen en in de laatste vergadering voor mij zelfs een onoverkomelijk punt geworden. Ik behoef de gehele situatie niet voor je te reconstrueren, aangezien je er zelf bij was. Je weet dus, dat op die vergadering bleek, dat Vic, voor zichzelf sprekend, wel geneigd is over deze

kwestie heen te stappen; als hij op ‘Virginia’ is blijven ‘staan’, dan is dat alleen om zijn solidariteit met mij te bewijzen; iets wat ik zeer geapprecieerd heb, maar wat m.i. niet ad absurdum mag worden doorgevoerd, temeer, waar ik na een gesprek met Vestdijk na zijn terugkeer gemerkt heb, dat ook hij die kwestie niet op de spits wil drijven. Het komt er dus op neer, dat ik, om redenen van particuliere aard (levensbeschouwing, hoe je het noemen wilt) onverzoenlijk ben, maar allerminst geneigd, om daardoor Forum te laten springen. Ik stelde daarom op de vergadering mijn aftreden voor, hetgeen door jou werd beantwoord met de verklaring, dat je dan de uitgave zou staken. Ook dit gebaar heb ik gewaardeerd als een bewijs van instemming met de wijze, waarop ik naast de anderen Forum heb geleid; maar het was voor mij toch reden genoeg om de zaak in beraad te houden.

Het zou mij nl. bijzonder erg spijten, wanneer door twee persoonlijke overwegingen mijnerzijds het tijdschrift zou komen te verdwijnen; en deze brief is dan ook voor alles bedoeld, om je te verzoeken de zaak nog eens van alle kanten te bekijken, eer je aan mijn aftreden de staking van de uitgave verbindt. Het komt er immers praktisch op neer, dat Forum dan ook *verdwijnt*, aangezien niemand van ons lust zou voelen Forum over te brengen naar een andere uitgever, gesteld al dat daartegen bij jou geen bezwaren zouden bestaan; er zouden op de duur andere pogingen in het werk worden gesteld, om een publikatiemogelijkheid op dit peil te herkrijgen, maar stellig niet (tenminste niet voor zover ik daarover te zeggen heb) onder deze naam. Ik zal

trouwens in de eerste jaren alles doen om een redacteurschap waar ook te vermijden, want ik wil me geheel concentreren op mijn ‘creatief’ werk, in de tijd, die de krant mij nog overlaat. Uit dit laatste kun je al afleiden, dat Forum mij als medewerker op volle kracht zou behouden; ja, ik ben ervan overtuigd, dat ik als medewerker veel meer zal kunnen doen dan nu, zodra ik niet meer de verantwoordelijkheid voor de leiding heb. Ik heb al gezegd, dat ik, mocht Forum worden voortgezet, voor een bijdrage in het januari-nummer 1936 zal zorgen, om iedere schijn van een onenigheid weg te nemen.

Daarbij komt, dat ik mijn aftreden zeker *niet* de ondergang van het tijdschrift acht, wanneer er voor gezorgd wordt, dat ik word vervangen door een naam van betekenis in de literatuur. In de eerste plaats is gebleken, dat de samenwerking met de Vlamingen zeer wel mogelijk is, afgezien van incidentele punten, waarop zij niet behoeft te vallen; in de tweede plaats is momenteel Vestdijk de ‘coming man’, hij is nu al en na ‘Else Böhler’ nog meer de algemeen erkende romancier, novellist en essayist van onze generatie (zie de kritieken op ‘De dood betrapt’); hij zal dus in 1936 absoluut de morele leider van Forum kunnen zijn, en, waar hij meer tijd heeft dan ik, ook zeer veel voor de praktische leiding kunnen doen; hij is bovendien soepeler, ‘objectiever’ dan ik, en je zult aan hem een uitstekende redacteur hebben, daarvan ben ik overtuigd. Dan weet ik (uitvertrouwelijke inlichtingen, dus dit ook nog geheel *onder ons*), dat Marsman bereid zal zijn in de redactie te treden in plaats van mij. Het is mij bekend, dat hij geen speciale sym-

pathie van je is, maar ik ken hem heel goed, en kan je verzekeren, dat zijn loyaliteit boven iedere twijfel is verheven. Met het volste vertrouwen zou ik plaats maken voor Marsman, omdat ik dan de garantie heb, dat er iemand in de redactie treedt, die persoonlijkheid genoeg bezit om naast V. en V. van Forum iets te maken. Twee jaar geleden zou ik daar anders over hebben gedacht; maar ik sprak niet lang geleden over allerlei onderwerpen met Marsman, en ik weet, dat zijn principes nu zeer goed verenigbaar zijn met die van een Forumredactie.

Ik behoef je niet te verzekeren, dat Marsman in geen enkele vorm een uitnodiging of wat ook van iemand onzer heeft ontvangen; het heeft immers geen zin iemand uit te nodigen, eer de toekomst van Forum is uitgestippeld tussen jou en de tegenwoordige redactie; bovendien moet m.i. de keuze van een nieuwe redacteur geschieden in overleg met jou. Zijn beschikbaarheid is mij alleen gebleken uit volkomen vrijblijvende besprekingen.

Ik kan uiteraard niet beoordelen, in hoeverre je bereid bent onkosten te blijven maken voor een tijdschrift, dat onder de huidige omstandigheden nog altijd niet rendabel is; maar ik neem toch aan, dat je, evenals ik, met displezier dit blad zult zien sneuvelen. Welnu, het enige wat ik je op dit ogenblik dringend vraag, is dit: maak het voortzetten van Forum niet afhankelijk van mijn redacteurschap. Ik verzeker je nogmaals zeer positief, dat ik voor 100% een toegewijd medewerker zal blijven, dat ik, als ik me niet zeer in mezelf vergis, zelfs een veel actiever medewerker zal worden dan ik nu ben. Een redactie, bestaande uit

Marsman, Vestdijk en van Vriesland, zal voor mij een absolute waarborg zijn voor een Forum, dat ik met dezelfde genegenheid kan beschouwen als het Forum van de vorige jaren.

Verdwijnt Forum, dan wordt de situatie voor de schrijvers van onze generatie zeer hachelijk. Er is nog maar één mogelijkheid: Groot Nederland, en ik voel er al buitengewoon weinig voor om bij Holkema & Warendorf onderdak te gaan zoeken voor mijn publikaties in tijdschriftvorm. Er zou een of ander belabberd compromis met Coenen moeten worden gesloten om nog iets te bereiken; en dan nog, wat een degradatie, om van een Forum op een blad vol wijven terecht te komen! Ik hoop, dat dit kan worden voorkomen. Ik hoorde overigens van Greshoff (dit ook strikt vertrouwelijk en slechts ter oriëntering), dat Gr. N. dit jaar weer winst, zij het dan ook een kleine winst, heeft gemaakt. Op de duur moet dat toch ook met Forum mogelijk zijn; een tijdschrift heeft hier blijkbaar een ‘leeftijd’ nodig, om er in te komen.

Maar de economische overwegingen zijn tenslotte jouw zaak; je zult in dit opzicht weten, wat je wilt. De bedoeling van deze brief is alleen, mijn eigen persoon als redacteur te scheiden van het belang van Forum, dat ik voor mijn eigen gevoel tot het uiterste moet verdedigen.

Ik zal, na ontvangst van je antwoord, een doorslag van dit epistel bij Vestdijk en Vic laten circuleren, maar wacht op dat antwoord.

hart. gr. tt.

(Letterkundig Museum)

Doeke Zijlstra aan Menno ter Braak

Rotterdam, 10 juli 1935
Beste ter Braak,

Je brief van 7 juli heb ik nog niet helemaal kunnen verwerken en dit zal je niet onbegrijpelijk voorkomen. Ik behoef niet nader aan te duiden, dat het vertrek van jou als redacteur van Forum een grote teleurstelling betekent. Wij hebben nu zoveel jaren samengewerkt, beiden hebben wij het tijdschrift opgericht en ik zou durven zeggen, dat wij daar ook beiden ons hart aan hebben verpand. Ik kan echter niet anders dan je motieven billijken en het feit, dat je geregeld aan het blad zult blijven medewerken, verzacht natuurlijk het onprettige gevoel dat ik heb wegens je aftreden als redacteur.

Wat de opvolger betreft, die je mij voorstelt, nl. Marsman, het is inderdaad waar dat hij geen bijzondere sympathie van mij is, maar wij moeten dat natuurlijk ook niet te zwaar nemen. Persoonlijk heb ik met Marsman nimmer een geschil gehad, maar er zijn enkele artikelen die ik van hem heb gelezen de laatste jaren, die van een dergelijke ruwheid zijn, dat ik die geest niet gaarne zou zien vertegenwoordigd in Forum. Het lijkt mij echter beter om dit punt voorlopig nog even te laten rusten en in een samenkomst te bespreken.

Hoewel ik op het ogenblik nog niet absoluut kan zeggen, dat ik terugkom op mijn mededeling in de vergadering jl. het blad te staken indien je aftreedt als redacteur, wil ik toch meteen zeggen, dat het opheffen van het tijdschrift mij heel zwaar zou vallen en dat niet alleen vanwege het tijdtijdschrift zelf, maar ook t.o.v. hen, die vanaf het begin hun volle sympathie en medewerking mij op de meest ondubbelzinnige wijze hebben tetoond.

Ik zou je dus willen vragen om nu een afschrift van je brief aan mij te zenden aan Vic en Vestdijk, die ik dan over een paar dagen zal opbellen om te vragen een en ander nog eens met mij te willen bespreken. Ik hoop dat jij daarbij dan ook tegenwoordig zult zijn.

Ik ben de gehele maand augustus afwezig, als je kunt dus nog vóór 1 augustus en anders direct begin september.

Ik wil niet nalaten je te zeggen, dat je brief van 7 juli, niettegenstaande de teleurstelling die daarin vervat is, in veel opzichten voor mij aanleiding is om de banden die er tussen ons bestaan niet alleen te handhaven, maar voor wat mij betreft indien dat mogelijk is nog te versterken.

Met hartelijke groet, D. Zijlstra

(Letterkundig Museum)

Menno ter Braak aan Doeke Zijlstra

Den Haag, 11 juli 1935
Beste Zijlstra,

Het spijt me, dat ik je, na ontvangst van je sympathieke brief, die ik zeer op prijs stel, op nieuwe moeilijkheden moet voorbereiden, die de hele Forum-kwestie nog extra compliceren. Wat ik je daarover schrijf, moet voorlopig *strikt onder ons* blijven; als de spraakmakende gemeente er kennis van neemt, wordt de vertroebeling nog groter. Het is echter voor de beoordeling van de stand van zaken volstrekt nodig, dat ik je erover schrijf. Je wilt dit dus vooral wel als vertrouwelijk beschouwen?

Er is nl. een scherp conflict ontstaan tussen du Perron enerzijds en Vestdijk anderzijds, over de houding van Vestdijk inzake het geval Marsman en de Maatschappij, die door du Perron wordt veroordeeld; in deze staat Greshoff, voorzover mij bekend, geheel aan zijn kant.

Zij zijn van mening, dat Vestdijk had moeten bedanken voor het lidmaatschap der Mij. en het gevolg is, dat zij niets meer willen te maken hebben met een tijdschrift, waarvan Vestdijk de redactie heeft. Voorts is du Perron zo verontwaardigd over de kwestie ‘Virginia’, dat hij, ook nu ik erom aftreed als redacteur aan het eind van de jaargang, op medewerking geen prijs meer stelt, als het stuk niet

wordt geplaatst. Over deze kwestie heeft zich, nadat ik mijn brief aan jou verzonden had, een hele correspondentie tussen du Perron en mij ontwikkeld, die tot vrij scherpe uiteenzettingen tussen ons aanleiding heeft gegeven en nog niet beëindigd is; maar zoveel is mij gebleken, dat Forum in 1936 onder de voorwaarden door mij gedacht noch op de medewerking van du Perron noch op die van Greshoff zou kunnen rekenen.

Mijn standpunt is niet dat van du P. en Gr., in dit speciale geval; maar ik acht (en ik vermoed dat je dat met mij eens zult zijn) een Forum zonder hun (al is het maar morele) steun onmogelijk, vooral waar wij nu Slauerhoff ook al verloren hebben. Ik durf je daarom niet meer adviseren, wat ik je in mijn vorige brief adviseerde, nu ik van dit alles kennis heb genomen; mijn plezier in medewerking zou verdwenen zijn, wanneer ik medewerken moest zonder de personen in kwestie. Ik weet nog niet, wat Vestdijk en van Vriesland over deze zaak denken. Zo spoedig mogelijk zend ik hun doorslagen van mijn vorige en deze brief aan jou; en dan lijkt het me absoluut noodzakelijk, dat wij voor 1 aug., het begin van jouw vakantie, met ons vieren vergaderen, om uit te maken wat de Vlamingen moet worden meegedeeld. Volgens mij zal hu geen andere oplossing mogelijk zijn dan deze, wanneer Vestdijk en van Vriesland tenminste niet van plan zijn, om ook zonder du Perron, Greshoff en mij als medewerkers door te gaan:

De Vlamingen moet worden geschreven, dat de plaatsing van ‘Virginia’ noodzakelijk is. Zij zullen daaruit hun consequentie trekken en aftreden. Dan zullen wij, vrees ik, wel

niet anders kunnen doen dan Forum laten springen; maar wij kunnen natuurlijk alle mogelijkheden zorgvuldig overwegen.

Dit is maar een voorlopige mening van mij, die ik vast opwerp. Maar de vergadering voor 1 aug. is dringend noodzakelijk. Nu ga ik zelf met vakantie tot 21 juli en Vic is, meen ik, afwezig tot 1 aug. Wij zouden dan, dunkt mij, of op 31 juli of op 1 aug. moeten zien bijeen te komen.

Ik verzend dus heden nog de beide doorslagen, benevens jouw antwoord aan mij aan V. en v.V. ter kennisneming.

h. gr. en dank voor je sympathieke overweging van mijn aanvankelijke ideeën,

tt.

(Letterkundig Museum)

Gesprek tussen Doeke Zijlstra en Maurice Roelants, kort relaas bij gebrek aan een brief

Begin augustus 1935 bracht Doeke Zijlstra mij bij een kortstondige vakantieontmoeting confidentieel op de hoogte van Menno ter Braak's voornemen om als redacteur af te treden. Hij wilde van mij weten hoe ik mij daartegenover verhield en welke kansen er bestonden op een verdere Nederlands-Vlaamse samenwerking. Ik deelde hem mede eveneens tot aftreden bereid te zijn om in een geheel frisse atmosfeer Forum een nieuwe kans te geven. Doeke Zijlstra verklaarde daarop, dat in beide gevallen, als ter Braak of ik wegging, hij Forum zou stopzetten. Over een verder Nederlands-Vlaamse samenwerking gaf ik als mijn mening te kennen, dat die niet gemakkelijk tot stand te brengen zou zijn en alleszins geconditioneerd zou worden door twee dingen: de oplossing der ‘Virginia’-kwestie en de zekerheid van een samenwerking die geen onprettige verrassingen meer te vrezen had. Maar Forum zonder de eerste Forumredacteuren... Het plan achtte ik weinig enthousiasmerend. Dan liever iets geheel nieuws aan de oude abonnees aanbieden: het leven en de literatuur zouden immers nog voortbestaan.

Doeke Zijlstra aan Menno ter Braak

Rotterdam, 2 september 1935
Beste ter Braak,

Doordat ik toevalligerwijze enige dagen eerder terugkwam dan aanvankelijk in mijn voornemen lag, kwam ik op het spoor van het feit, dat in de septemberaflevering van Forum zou worden opgenomen 'Virginia'.

Ik begrijp niet hoe dit misverstand kan zijn ontstaan, immers de afspraak was, dat ik voor 15 september met de Vlaamse redactie zou spreken en daarna een beslissing zou worden genomen. Ik heb op grond van deze afspraak dan ook de publikatie van 'Virginia' opgeschort, hetgeen je wel kunt begrijpen, immers de opname in het nummer zonder enig overleg met de Vlaamse redactie zou een slag in het aangezicht van de Vlaamse heren zijn en ik geloof dat dit niet bepaald in je bedoeling heeft gelegen.

Over deze aangelegenheid en de gehele kwestie van Forum, hoop ik zeer binnenkort met de gehele redactie, d.w.z. de Nederlandse, een bespreking te hebben. Ik zal je dezer dagen vragen wanneer een samenkomst kan plaatsvinden.

Beste groet, Doeke Zijlstra

(Letterkundig Museum)

Menno ter Braak aan Doeke Zijlstra

's-Gravenhage, 8 sept. 1935
B.Z.,

Bij mijn terugkomst gisteren uit Italië vond ik het (verminkte) Forumnummer en kreeg even later je brief van 2 dezer opgezonden. Het spijt mij, dat ik onmiddellijk na de vakantie weer op dat vervloekte 'Virginia' terug moet komen, maar wat er nu mee gebeurd is kan ik niet op me laten zitten. Op de laatste vergadering van de Ned. redactie, waarbij jij tegenwoordig was, is besloten, dat 'Virginia' *in ieder geval* zou worden opgenomen; voorts dat verdere onderhandelingen met de Vlamingen over de toekomst van Forum door jou zouden worden ingeleid, maar dan (en waarvoor zou anders trouwens al dat gepraat hebben gediend) met de nadrukkelijke wetenschap, ook aan Vlaamse kant, dat 'Virginia' zou worden opgenomen. Onderhandelingen, die dit feit omzeilen, zijn volstrekt zinneloos geworden; en om nu eindelijk eens een eind te maken aan het ook voor de auteur buitengewoon onaangename gezeur over het stuk in kwestie, heb ik het in het sept. nummer gezet. Ik schreef zelfs aan Varangot, dat, als er geen wonder gebeurde, zijn novelle in sept. zou verschijnen. Dat wonder is echter gebeurd; een redactiesecretaris schijnt voor Forum overbodig te zijn geworden, aangezien de uitgever naar

willekeur verwijdert, wat hem voorkomt niet op zijn plaats te zijn. Mijn eerste reactie was dan ook: onmiddellijk bedanken als redacteur, aanblijven heeft nu niet de minste zin meer.

Je weet, dat ik mij steeds op het standpunt heb gesteld, dat de rigoureuze scheiding tussen redactie en uitgever voor het welzijn van een tijdschrift verkeerd is; dat, integendeel, samenwerking op zoveel mogelijk (dus niet alleen commerciële) punten het tijdschrift ten goede komt. Des te meer grieft het me, dat je, zonder zelfs een van mijn in het land aanwezige mederedacteuren in deze zaak te kennen, volkomen eigendunkelijk ingrijpt in een redactionele aangelegenheid; ongetwijfeld met de beste bedoelingen, maar op een manier, die voor mij als redactiesecretaris niet minder dan blamerend is. Als je meent, dat dit de manier is, waarop voortaan Forum moet worden geleid, laten wij dan open kaart spelen; ik hoor dan in zulk een onderneming niet meer thuis en wens dat ook zo spoedig mogelijk door mijn aftreden te bewijzen. Ik ben niet onmondig, en ik heb m.i. meermalen bewezen, dat ik de voor het bestaan van welk tijdschrift ook noodzakelijke diplomatie niet blind ben; maar als ik redactiesecretaris ben, wil ik het ook zijn in het vertrouwen, dat ik de besluiten van de redactie kan uitvoeren, zoals ik dat zelf wil doen.

Begrijp mij goed: deze brief ontleent zijn gegriefde toon niet aan ontstemming tegenover deze handeling alleen. Een feit is niets zonder de achtergrond, waaraan het zijn betekenis ontleent. De zaak is eenvoudig, dat ik het gemarchandeer met de heren katholieken op grond van argu-

menten, die zij niet anders dan door welsprekende handgebaren aan ons Noordnederlandse verstand kunnen brengen, verafschuw, dat ik blij was eindelijk de loyale oplossing te kunnen geven, die de enig-juiste was... en dat juist op dit moment buiten mijn voorkennis, zelfs zonder mijn terugkomst af te wachten, in de inhoud van Forum een ingrijpende verandering wordt aangebracht, die voor de zoveelste maal een moreel succes voor die katholieke sjacheraarsmethoden betekent. Het resultaat van onze laatste bijeenkomst was juist, dat wij nu tegenover de Vlamingen met een besluit konden verschijnen; wat zij daartegenover wilden doen, was hun zaak, maar het kon althans geen verandering meer brengen in de 'Virginia'-aangelegenheid. Die 'slag in het aangezicht van de Vlaamse heren', waarover je schrijft, hadden zij dus sowieso volgens het besluit van de Ned. redactie te incasseren; reden temeer, waarom je grievend optreden tegen mij mij des te onbegrijpelijker voorkomt.

Ik wil echter, op grond van de prettige relaties, die er steeds tussen ons bestaan hebben, aannemen, dat je geen opzettelijke belediging of zelfs kleinering van mijn werkzaamheid als redactiesecretaris hebt bedoeld. Na een nacht slapen kom ik dus van mijn plan om direct en definitief te bedanken terug; als 'Virginia' in oktober geplaatst wordt, is de zaak voor mij 'erledigt'. Maar één ding wil ik, ter voorkoming van misverstand, nog even duidelijk stipuleren: onder geen voorwaarde begin ik weer met de Vlamingen te onderhandelen over 'Virginia'. Mochten V. en v.V. daar onverhoopt wel voor voelen, dan ga ik in oktober heen

als redacteur, dat staat voor mij onherroepelijk vast. Ik heb een plan om Forum op andere wijze voort te zetten, als de Vlamingen (wat ik verwacht) zich terugtrekken; maar het heeft alleen zin, dat ter tafel te brengen, als de zaak 'Virginia' met de voor ons verantwoorde zuiverheid is opgelost.

m.b. gr. Menno ter Braak

Menno ter Braak aan Jan Greshoff

Den Haag, 8 september 1935

Beste Jan,

Je hebt bereids geraden, dat Zijlstra mij een loer draaide. Om tweemaal explicatie te vermijden, stuur ik je hierbij een doorslag van mijn brief aan hem (in strikt vertrouwen! anders komen V. en V. weer met hun redactiegeheimen). Ik was gewoon woedend, toen ik Forum opsloeg (triomfantelijk) en me gewoon beduveld zag! Ik heb nu om der wille van het combinatieplan Zijlstra nog een kans gegeven om zijn verontschuldigingen aan te bieden, 'Virginia' in oktober te plaatsen en daarmee de zaak verder maar blauw blauw te laten. Maar het commerciële geflirt met die roomsen brengt me bijkans tot razernij; alleen de weten-

schap, dat de ene uitgever niet beter is dan deandere, maar ook niet slechter, maakt me dan nog weer voor 2% tolerant. Maar ik geef me er met de dag duidelijker rekenschap van, dat deze mentaliteit in het groot getransponeerd de smeerlapperij van Italië contra Abessinië is. En nu moeten wij nog in deze wereld leven zonder de hoogmoed van bohémiens, die denken dat zij 'hoger' zijn dan deze handelslieden! Had ik maar een klein vooroordeel, dat mij een uitweg uit deze impasse wees! Het is werkelijk *de* impasse, die mij momenteel het schrijven belet.

hart. gr. onder allen, je Menno

(Letterkundig Museum)

Maurige Roelants over vorige brief

Op 2 september schreef Doeke Zijlstra aan Menno ter Braak waarom hij de publikatie van ‘Virginia’ had opgeschort, - omdat de afspraak met de Nederlandse redactie bestond, dat hij nog eenmaal met de Vlaamse redactie zou spreken. Op 8 september schreef Menno ter Braak desondanks woedend aan Jan Greshoff over Doeke Zijlstra: ‘En nu moeten wij nog in deze wereld leven zonder de hoogmoed van bohémiens, die denken dat zij “hoger” zijn dan deze handelslieden’. Voor uitgevers is 2% tolerantie al genoeg.

Een juiste mening over Doeke Zijlstra kan men vinden, behalve bij Menno ter Braak, maar dan elders, in ‘5 auteurs over hun uitgever’. F. Bordewijk acht dat hij ‘een groot man is geweest voor onze letterkunde in noord en zuid’. Antoon Coolen, Simon Vestdijk, en ikzelf slaan zijn kwaliteiten van gentleman waarvan men als vriend ging houden, hoog aan. Gerard Walschap heeft door hem ‘de ideale verhouding van schrijver en uitgever gekend’.

Er wordt mij attent op gemaakt, dat in de thans aan gang zijnde publikatie van de correspondentie tussen Menno ter

Braak en Eddy du Perron er nog meer smadelijke oordelen voorkomen, die met het Forumconflict en de Vlaamse redacteuren verband houden. Hoe interessant die briefwisseling ook moge zijn, ik acht mij niet geroepen om er eigen vriendelijkheden of boosaardigheden tegenover te stellen.

De hier opgenomen excerpten uit brieven van Menno ter ter Braak zijn exemplatief voor dat soort intieme correspondentie. Zij bewijzen duidelijk dat er extra-redactionele inmenging bestond. Die inmenging maakte Vic van Vriesland zo boos, dat hij op een bepaald ogenblik in de Nederlandse redactie rebelleerde.

Dat die excerpten een speciaal licht werpen op een dubbele correspondentie mishaagt mij niet. Zonder van alle details op de hoogte te zijn wisten Doeke Zijlstra en de Vlaamse redacteuren, dat Menno ter Braak ook met een schimredactie overleg pleegde. Het was onze zaak niet daarin stelling te nemen. Wat er verder aan vertrouwelijk extraredactionele uitvallen of invallen moge bestaan heeft niets veranderd aan de Forumfinale, zoals zij zich voor onze Vlaamse ogen heeft voorgedaan.

Het zou onbillijk zijn, indien wij ons niet even mochten amuseren over sommige aspecten van de extra-redactionele brieven. Wat een ellendige bende de Vlaamse redacteuren zijn bleek reeds uit de brief van Menno ter Braak van 15 juni '35 aan Eddy du Perron. In de verdere stukken staat te lezen, dat Menno ter Braak zich heftig te weer stelt tegen harde woorden waarmee zijn contacten met Jan Greshoff en Eddy du Perron in de Nederlandse sector,

speciaal ook door Doeke Zijlstra, werden aangeduid. Het komt ons niet toe een naam te geven aan de subtiele buiteling waarmee Simon Vestdijk en Vic van Vriesland werden bedot en hoe zij ook van ergernis blijk gaven. ‘In strikt vertrouwen, anders komen V. en V. weer met hun redactiegeheimen. Hier is een doorslag van de brief die mij van verdere explicatie ontslaat.’

Mij dunkt dat een paar overwegingen van deze aard volstaan om aan te tonen, dat eenzijdige intieme brieven met een korrel zout moeten gesmaakt worden.

Doeke Zijlstra aan de Nederlandse secretaris van forum, Menno ter Braak en alle redacteuren

1 oktober 1935
Mijne Heren,

Het antwoord van de Vlaamse redactie luidt, dat indien de Nederlandse redactie op haar standpunt blijft staan de bijdrage 'Virginia' op te nemen, zij haar medewerking aan het tijdschrift niet langer kan verlenen, zodat in dat geval Forum het volgend jaar zou moeten verschijnen zonder Vlaamse afdeling. Na rijpelijke overweging heeft dit besluit van de Vlaamse redactie, gevoegd bij de verwikkelingen van de laatste maanden, waarvoor wij geen goede oplossing weten te vinden, ons genoopt de uitgave van Forum na beëindiging van deze jaargang niet voort te zetten.

Wij betreuren deze gang van zaken zeer. Om een verschil van mening tussen de Nederlandse en de Vlaamse redactie, voor zover wij weten voor de eerste maal, wordt Forum opgeofferd. Hiermede houdt de verschijning van een maandschrift op, dat vier jaar met grote moeite en kosten in stand werd gehouden, een blad waarin de jongeren een toevlucht vonden en de vrije meningsuiting werd hooggehouden. Het stemt bitter te bedenken, dat met een weinig meer soepelheid dit alles voorkomen had kunnen worden. Wij herinneren aan de toezegging van Victor E. van Vriesland 'Virginia' te plaatsen in De Vrije Bladen en onze

bereidverklaring honorarium en zetkosten voor onze rekening te nemen.

Wij geven onmiddellijk toe dat het standpunt van de Vlaamse redactie in wezen als onjuist moet worden beschouwd, maar een uitzondering bevestigt de regel en de door de uitgever voorgestelde methode eerst dan definitief bijdragen aan te nemen nadat deze bij de twee redacties hadden gecirculeerd, zou in de toekomst dergelijke conflicten hebben uitgesloten.

De onoverkomelijke bezwaren die de Vlaamse redactie had tegen de opname van 'Virginia' had dunkt ons de Nederlandse redactie als uitzondering tot toegeven moeten nopen. De Nederlandse en de Vlaamse afdeling verschijnen nu eenmaal in één aflevering en beide redacties worden ongetwijfeld door de lezers beschouwd als verantwoordelijk te zijn voor de inhoud van Forum. De bedoeling van de beide redacties is toch steeds geweest samen te werken in het belang van Forum en dat in het oog houdende hadden wij mogen verwachten, dat Forum niet zou stranden op in hoofdzaak een loutere prestige-kwestie. Anders kunnen wij het niet zien, wij kunnen moeilijk aannemen, dat het niet plaatsen van 'Virginia' de belangen van Forum zou hebben geschaad.

Intussen zijn naast de kwestie 'Virginia' nog meer moeilijkheden gerezen, immers dr. ter Braak wenste wegens vermoeidheid zijn functie als redacteur neer te leggen, maar bleek nochtans bereid aan Forum te blijven medewerken. Deze toezegging aan de uitgever werd echter enkele dagen daarna ingetrokken, in zoverre, dat naar aanleiding van

een brief van Eddy du Perron, die zijn medewerking zou opzeggen indien ‘Virginia’ niet zou worden geplaatst, dr. ter Braak meende in dat geval niet alleen zijn functie als redacteur te moeten neerleggen, maar ook in de toekomst niet verder te kunnen medewerken.

Dit standpunt van dr. ter Braak heeft ons teleurgesteld. In het midden latend of de medewerking van Eddy du Perron zo'n groot gewicht in de schaal legt, wil het ons voorkomen dat dr. ter Braak deze inmenging in redactionele aangelegenheden van de hand had moeten wijzen, in plaats van de schijn op zich te laden door Eddy du Perron te worden geïntimideerd.

Deze inmenging van Eddy du Perron heeft op zijn beurt de heer van Vriesland genoopt mede te delen, dat hij zich niet wenste te onderwerpen aan suggesties uit Parijs en dus thans het standpunt moest innemen, dat bij plaatsing van ‘Virginia’ hij zijn redacteurschap zou neerleggen.

Zo zijn dus de moeilijkheden steeds groter geworden, zoals het meestal in dergelijke gevallen gaat, en hoezeer de uitgever ook getracht heeft bemiddelaar te zijn en het verschil van inzicht tussen de verschillende redacteuren te overbruggen, het is helaas niet mogen gelukken.

Wij hebben, gezien het feit, dat indien ‘Virginia’ werd geplaatst de Vlaamse redactie aftreedt en ook de heer van Vriesland, geen behoorlijke oplossing weten te vinden om het blad op een basis te brengen, die meer dan tot heden belangstelling zou hebben gewekt in bredere kringen. Wij hebben noodgedwongen moeten besluiten de uitgave van het tijdschrift te staken.

Wij mogen tenslotte niet nalaten, hoezeer ook betreurend de gang van zaken in de laatste maanden, de Nederlandse en Vlaamse redactie dank te zeggen voor de ondervonden medewerking, in het bijzonder dr. ter Braak en Maurice Roelants, die beiden van de oprichting af hun beste krachten aan Forum hebben gegeven en belangeloos het secretariaat hebben waargenomen.

Hoogachtend, Nijgh & van Ditmar N.V.D. Zijlstra Directeur

P.S. Een doorslag van deze brief werd gezonden aan alle redacteuren.

Bespreking van Doeke Zijlstra met de Vlaamse redactie in september 1935

In zijn brief van 2 september aan Menno ter Braak schrijft Doeke Zijlstra (zie pag. 104) o.m.... ‘de afspraak was dat ik voor 15 september met de Vlaamse redactie zou spreken...’.

In de brief van Maurice Roelants aan Menno ter Braak van 10 oktober (zie pag. 148) staat o.m.: ‘Gij schijnt er mij een verwijt van te maken dat gij de beslissing van de Vlaamse redactie van Zijlstra hebt moeten vernemen. Ik moet u laten opmerken dat gij mij bij uw brief, waarin gij ons het bezoek van de heer Zijlstra hebt aangekondigd, zelf hebt geschreven dat hij u verslag over zijn besprekingen zou uitbrengen.’

Laatstbedoelde brief van Menno ter Braak werd niet teruggevonden. De bespreking Doeke Zijlstra - Vlaamse redactie had plaats kort voor het einde van september. Conclusie: 1. de vorige algemene redactievergadering te Antwerpen (15 juni?) is een ‘dialogue des sourds’ gebleven; 2. van Vriesland en Vestdijk, weliswaar solidair met ter Braak, zijn milder gezind, om Forum te redden, maar verkrijgen niet de stap, die groot genoeg is om de Vlamingen voldoening te geven; 3. ter Braak sterkt zich ook buiten de

redactie; 4. wordt ‘Virginia’ gehandhaafd dan is bewezen, dat het principe van de absolute vrijheid toegepast wordt en aan de Vlaamse redactie, ondanks haar waarschuwing, aanstoot wordt gegeven; 5. de Vlaamse redactie neemt geen genoegen met toegevingen, die bijkomstig zijn of tweeslachtig; 6. het is tijd om de knoop zo of zus door te hakken.

Menno ter Braak aan Maurice Roelants

's-Gravenhage, 3 oktober, 1935
Beste Maurice,

Aangezien ons door de uitgever is meegedeeld, dat jullie de samenwerking opzeggen, waaruit voortvloeit de consequentie van het einde van Forum, heb ik bijgaand memorandum opgesteld, waarin ik mijn lezing van het conflict uiteenzet tegenover die, welke vervat is in de brief van Nijgh & van Ditmar aan mij, d.d. 1 okt. j.l. Kopie van die brief is ook aan jou gezonden. Deze uiteenzetting spreekt verder voor zichzelf.

Het zou mij bijzonder aangenaam zijn, wanneer de Vlaamse en Ned. redacties in het laatste nummer een gemeen-

schappelijke slotverklaring konden publiceren, die duidelijk is (en zo nodig uit twee gedeelten, een VI. en een Ned., bestaat), maar geen overbodige details, die alleen de betreffende personen aangaan, onder het publiek brengt. Mocht de Vl. redactie er onverhoopt op gesteld zijn, haar lezing van het geval tot in finesses publiek te maken, dan zou ik verplicht zijn de mijne daartegenover te stellen. Ik voel weinig voor deze onverkwikkelijke nakaarterij. Wat is jullie mening dienomtrent?

m.v. gr. Menno t. Br.

Menno ter Braak aan Nijgh en Van Ditmar

's-Gravenhage, 3 oktober 1935
Mijne Heren,

Zoals mij uit uw schrijven van 1 okt. j.l. blijkt, heeft uw uitgeverij besloten na beëindigen van de lopende jaargang de uitgave van het tijdschrift Forum te staken. Dat ik deze mededeling met leedwezen heb ontvangen, spreekt wel vanzelf. Gedurende de vier jaar, dat mijn naam aan Forum was verbonden, heb ik met veel liefde aan het welzijn van het tijdschrift trachten bij te dragen; ik voel mij verplicht, mijn persoonlijke dank uit te spreken voor de onbekrompen wijze waarop uw directeur, de heer Zijlstra, mij altijd heeft geholpen.

Dat Forum dit einde vindt, is helaas onvermijdelijk. Ongetwijfeld zal met het verdwijnen van Forum voor verschillende Nederlandse auteurs een grote leegte ontstaan, die moeilijk zal kunnen worden aangevuld. Dat neemt niet weg, dat het in bepaalde gevallen beter is op een eervolle wijze het veld te ruimen dan een leven van compromis te rekken. Ook ik betreur zeer de gang van zaken, zeker niet minder dan gij. Ik voel mij genoodzaakt mijn opvatting over de ontwikkeling van het conflict met de Vlaamse redactie tegenover de uwe te stellen, waar zulks mij wenselijk toeschijnt, omdat ik de oorzaak dieper zoek dan gij.

Het betreft hier niet een ‘uitzondering, die de regel bevestigt’, maar een zeer ernstig precedent.

Het verloop van een en ander herinnert mij in zekeren zin aan de Italiaans-Abessijnse kwestie. Vlaanderen wenst een mandaat over de Nederlandse provincie ‘Virginia’; Nederland wijst deze annexatie af, omdat het niet inziet, waarom het afstand zou doen van zijn souvereiniteitsrechten, maar biedt allerlei verzoenings- en bemiddelingsprocedures aan. Deze worden echter, hangende het conflict, door Vlaanderen van de hand gewezen, hoewel zij voor Nederland een concessie en een tegemoetkoming betekenen. Aangezien Nederland op zijn stuk blijft staan en het geschil meer dan een jaar traineert, hebben de Vlamingen voortdurend gelegenheid om te wijzen op de Nederlandse onverzoenlijkheid, Nederlandse provocaties, het gemis aan soepelheid bij de Nederlanders etc. Langzamerhand is de oorzaak van het geschil volkomen in het vergeetboek geraakt en bij het ‘afbreken der diplomatieke betrekkingen’ speelt de annexatiepoging door Vlaanderen ondernomen nauwelijks een rol meer; het is de onverzoenlijke calvinist ter Braak, die de ondergang van Forum op zijn geweten heeft, omdat hij niet met alle soepelheid die men van de zijde van de ‘aanvaller’ pleegt te verlangen op de Vlaamse eisen is ingegaan. Zonder aan de details van deze beeldspraak te willen vasthouden, meen ik toch te mogen zeggen, dat zij de situatie kenmerkt; en ik wil het verdwijnen van Forum niet laten passeren zonder met nadruk te protesteren tegen deze onsoepelheidslegende, die louter en alleen een gevolg is van het langdurig traineren van het conflict, waardoor de

eigenlijke oorzaak op de achtergrond is geraakt. Het zij mij dan ook vergund een en ander nog even te recapituleren.

Toen tot samenwerking tussen Nederland en Vlaanderen werd besloten, is wederzijdse onafhankelijkheid der redacties als basis dier samenwerking aangenomen. Niet voor niets; van beide zijden heeft men destijds erkend, dat voor vruchtbare samenwerking zulk een scheiding nodig was, gezien de verschillen van Noord en Zuid, die nu eenmaal niet kunnen worden weggecijferd. Door de wederzijdse onafhankelijkheid zou het mogelijk zijn aan elke redactie op zichzelf een grote mate van bewegingsvrijheid te laten, terwijl de punten van overeenkomst tussen beide partijen werden gesymboliseerd door het feit van het samengaan. Door de kwestie 'Virginia' (vergezeld van moraliserende beschouwingen over een stuk proza van du Perron, dat in uitdrukkingswijze discreet mag worden genoemd, vergeleken bij bijdragen door de Vl. redactie in haar afdeling gepubliceerd) *verbrak* dus de Vlaamse redactie de gemaakte afspraak. Ik kan dit thans zo formeel vaststellen, omdat ik gedurende meer dan een jaar met alle mogelijke middelen heb getracht formaliteiten te vermijden en een schikking mogelijk te maken. Door de Nederlandse redactie is in overleg met de uitgever aangeboden, 1. dat 'Virginia' zou verschijnen alleen in de voor Nederland bestemde exemplaren, 2. dat de Nederlandse redactie zich zou verstaan met de auteur van 'Virginia' om enkele 'aanstotelijke' uitdrukkingen te verzachten, 3. dat voortaan op de omslag iedere maand duidelijk zou worden aangegeven, dat elke

redactie verantwoordelijk is voor de bijdragen in iedere afdeling gepubliceerd.

Dit waren *concessies* van de Nederlandse redactie, waartoe zij krachtens de gemaakte afspraak geenszins verplicht was; daardoor heeft zij doen blijken, dat de samenwerking met Vlaanderen haar iets waard was en dat zij die niet wilde verbreken om een geschil over één artikel.

De Vlaamse redactie heeft deze pogingen om tot een ververgelijk te komen beantwoord met het eisen van het 'volle pond'; men oordele dus wie hier de onsoepele partij is! Voorts memoreer ik een vergadering tussen beide redacties in presentie van de heer Zijlstra, waarin de Vlaamse redactie voor haar halsstarrige houding geen ander motief kon opgeven dan vage verwijzingen naar de katholieke moraal, die door het artikel van de heer Varangot zou zijn aangetast. Waarin deze aanranding dan wel bestond, waarom het niet mogelijk was aan die aanranding door de genoemde concessies tegemoet te komen: wij hebben vergeefs daarnaar gevraagd. Blijkbaar stond van te voren vast, dat op dit punt de Vlaamse opvatting over de gehele linie moest triomferen.

De heer Zijlstra heeft mij destijds meermalen verzekerd, dat hij de houding van de Vlamingen absurd vond en ook nu zegt hij in de brief van 1 oktober, 'dat het standpunt van de Vlaamse redactie in wezen als onjuist moet worden beschouwd'; hij is echter van mening, dat de Nederlandse redactie toch maar had moeten toegeven, en verwijt met name mij een onsoepele houding. Ik ben het met hem eens, dat het betreurenswaardig is, dat een tijdschrift als Forum,

waarin de vrije meningsuiting kon worden hooggehouden, door dit geschil moet verdwijnen; maar ik wil er tevens op wijzen, dat Forum geen tribune voor de vrije meningsuiting meer zou zijn geweest, wanneer de Nederlandse redactie zich had onderworpen aan de censuur van katholieke zijde; men kan niet de duivel met Beëlzebub uitdrijven, en een Forum, waarin 'Virginia', na het verwerpen van alle concessies door Vlaanderen, gesupprimeerd zou zijn, zou voor mij niet de minste waarde meer hebben gehad als tijdschrift van de vrije meningsuiting. Het stuk 'Virginia' is hier niet meer dan een incident Wal Wal; zodra het mij duidelijk werd, dat het imperialisme van de katholieke geest zich dóór dit incident wilde manifesteren, was voor mij de periode van de soepelheid achter de rug. Dit met name wil ik met de grootste klem naar voren brengen als de kern van het conflict, waaraan Forum ten gronde gaat. Ik werp niet de schuld op Vlaanderen, maar constateer slechts, dat de Vlaamse redactie (de heer Herreman, hoewel socialist en niet-katholiek, incluis) een redelijke regeling van het geschil heeft afgewezen op gronden, die zij slechts geheel kan beoordelen, aangezien die gronden ons nooit duidelijk zijn gemaakt. Wellicht moet men dit als iets fataals beschouwen, want redenen om aan de goede trouw van de Vlaamse redactie te twijfelen, heb ik niet. Dat verhindert mij echter niet de zaak nogmaals zuiver te stellen (volgens mijn inzicht), opdat zich in de toekomst niet de legende vorme van de onsoepele ter Braak, resp. de onverzoenlijke Nederlandse redactie. Als ik onsoepel en onverzoenlijk ben geweest, dan meen ik dat

het was op het moment, waarin alleen karakterloosheid nog het juiste woord zou zijn geweest voor soepelheid.

Het is dus onjuist, de kwestie 'Virginia' alleen een prestigekwestie te noemen (tenzij van Vlaamse zijde op die naam aanspraak wordt gemaakt); voor de Nederlandse redactie was het prestige slechts van belang, toen eenmaal gebleken was, dat geen enkele concessie werd geaccepteerd en van Vlaamse zijde dus blijkbaar werd gestreefd naar een rücksichtslos doorzetten van het Vlaamse, d.i. katholieke standpunt. Inschikkelijkheid had van *Vlaamse* zijde mogen worden verwacht, wanneer het de Vlaamse redactie werkelijk ernst was geweest met het behoud van de samenwerking; want de inbreuk op de afspraak kwam van haar en toezeggingen voor de toekomst zouden dus alleen betekenis hebben gehad, wanneer 'Virginia' was geplaatst.

De 'inmenging' van de heer du Perron, waarover in de brief van 1 okt. nog gerept wordt, heeft slechts een secundair belang, al wordt de kwestie daardoor inderdaad gecompliceerder. In beginsel waren alle drie leden van de Nederlandse redactie het erover eens, dat de inmenging van Vlaanderen in de Nederlandse aangelegenheden een ontoelaatbare inbreuk op de bepalingen der samenwerking betekende, zoals zij het erover eens waren, dat geen pogingen moesten worden nagelaten om door concessies te trachten het geschil te 'lokaliseren'. Dat de heer van Vriesland zijn houding gewijzigd heeft na de 'inmenging' van du Perron, is een zaak, die daarin geen verandering brengt; de consequenties, die hij aan die 'inmenging' heeft verbonden, komen voor zijn rekening, niet voor de mijne.

Dat ik ‘ruggespraak’ hield met diegenen, die mij bij de oprichting van Forum hebben gesteund en die van de aanvang af tot de kern van Forum hebben behoord, dat ik het tijdschrift van geen belang meer achtte, wanneer de heren Greshoff en du Perron hun (morele of actieve) steun aan Forum zouden onttrekken, ontken ik geen ogenblik. Als men een andere mening is toegedaan heeft men daartoe het volste recht; ik handhaaf *mijn* mening. Forum zou een verwaterde ‘Gids’ of een verbeterde editie van ‘Groot Nederland’ zijn geworden, wanneer het de steun van de principiële Forumpersoonlijkheden zou hebben moeten ontberen. Ik heb dus mijn houding in deze niet bepaald om Forum te laten ‘springen’ (want ik heb mijn mederedacteuren volle vrijheid gelaten door te gaan *zonder* mij!), maar omdat ik in Forum een bepaalde richting vertegenwoordigd zag, die door het heengaan van beide genoemde personen zou verdwijnen althans in Forum niet meer tot uiting zou komen.

Dat de heer du Perron zich in de redactionele zaken heeft gemengd, is dus een tweede legende; hij mengde zich, als mijn vriend, in *mijn* zaken, en ik mengde mijn zaken in de Forumzaken. Van ‘intimidatie’ en ‘suggestie’ is geen sprake, aangezien ik volledig overtuigd was van de onnoodzakelijkheid van een Forum zonder du Perron; ik gebruik weinig vleiende woorden als ‘intimidatie’ en ‘suggestie’ alleen, wanneer iemand niet kan aantonen *op welke gronden* hij zijn gedrag in overleg met anderen bepaalt. Ik heb *mijn* gronden in de vergadering der Nederlandse redactie en in tegenwoordigheid van de heer Zijlstra blootgelegd en het heeft

mij gekrenkt, dat ik in deze brief desondanks die termen weer heb moeten terugvinden. Het staat mijn collega van Vriesland vrij er anders over te denken dan ik, en ik neem de heer Zijlstra niet kwalijk dat hij zich over de geschapen situatie ergert; maar laat men mij dan tenminste ook het recht laten op *mijn* opvatting, zonder die te verbinden met termen van minder complimenteuze aard.

Nogmaals echter: ik ben van oordeel, dat deze laatste kwestie van ondergeschikt belang is; het spijt mij, dat daardoor voor mij het afscheid van Forum ietwat wordt vertroebeld, maar het stemt mij tot oprechte voldoening, dat de ondergang van Forum iets uitstaande heeft met de beginselen, waarvoor het tijdschrift werd opgericht. Hoe pijnlijk voor velen de lacune ook zal zijn, er is tenminste geen compromispolitiek gevoerd op een plaats, waar zij ridicuul zou hebben aangedaan. Forum heeft in de vier afgelopen jaargangen iets verdedigd: de persoonlijkheid, de vrijheid; het heeft m.i. zijn plicht wel gedaan en het zou onvermijdelijk in de loop van een ev. verder bestaan veel van zijn karakter hebben moeten inboeten. Voor één ding ben ik dus hartelijk dankbaar: dat Forum de tragikomedie van De Nieuwe Gids is bespaard gebleven. Ik ben er van overtuigd, dat de partijen in dit conflict, hoe verschillend ook, althans eensgezind verheugd zullen zijn.

Het lijkt mij wenselijk, dat tussen de Vlaamse en Nederlandse redacties spoedig overleg wordt gepleegd over de wijze, waarop in het laatste nummer aan het publiek verslag zal worden uitgebracht over de redenen, die tot het opheffen van Forum aanleiding hebben gegeven. Ik neem

voorts aan, dat ik bij het verwerken van de nog aanwezige en reeds gezette kopij in de laatste nummers van Nijgh en van Ditmar de vriendelijke medewerking zal ondervinden, die zij mij nooit heeft onthouden.

Ik zend van deze brief een doorslag aan de V. en Ned. redacteuren.

met de meeste hoogachting, Menno ter Braak

Maurice Roelants aan Doeke Zijlstra

Woluwe, 4 oktober 1935

Best Doeke,

Dank voor uw telefoontje, hoewel het overbodig was. Ik heb wel begrepen dat Menno uw idee over onze absurditeit forceerde. Ik ken uw correctheid. Als wij voornemens zouden zijn iets buitensporigs te publiceren - b.v. een parodie op 'Politici zonder partij' - zoudt gij de Nederlandse redactie begrijpen, die ondanks het grenstracé zou zeggen: dit kan niet onder één dak. Wij weten toch, Doeke, wat wij aan elkaar hebben.

Wat wilt ge? Menno is dit keer wel erg opgewonden, op

het randje van het koddige af. Dat Vlaams imperialisme en de Abessijnse kwestie!

Arm Nederland! Aan Schopenhauer's voorbeelden van drogredenen heeft Menno er één burlesk toegevoegd. Het is een legende dat du Perron, benevens Greshoff, hem steun en stut heeft verleend tegen een minnelijke schikking. Zij mengden zich *niet* in de Forumzaak, maar wel in de *zijne*, die hij in de Forumzaak mengde. Met zulke redeneringen is de filosoof uit 'Le Bourgeois Gentilhomme' geslagen. Het doet mij een moment glimlachen, maar ik heb mijn buik vol van al dit twisten zonder een positief oogmerk. Wat wil hij nog?

Heeft het veel zin dat ik een contra-memorandum schrijf?

Van harte, Maurice

Maurice Roelants, ontwerp-brief aan Doeke Zijlstra, gezonden aan de Vlaamse redactieleden

Woluwe, 7 oktober 1935
Waarde Heer Zijlstra,

Wij hebben op uw schrijven van 1 oktober en op dat van dr. Menno ter Braak van 3 oktober niet eerder geantwoord, omdat wij tot het einde toe de aangename samenwerking tussen de Vlaamse redactieleden wilden bewaren en derhalve een gezamenlijk antwoord boven een individueel verkozen.

Allereerst zijn wij er op gesteld u te schrijven, dat wij u als uitgever steeds hebben gewaardeerd. Wij brengen u gaarne hulde voor uw geduld, uw bemiddelingspogingen en uw bereidwilligheid om offers te brengen. Dat gij ons in laatste instantie nog de gelegenheid hebt geboden om een verruimd tijdschrift uit te geven was ons, ondanks het feit dat de omstandigheden de besprekingen daaromtrent overbodig hebben gemaakt, een blijk van vertrouwen, waarvoor wij u danken.

Ook in uw overzicht der feiten, die tot het beëindigen der uitgave van Forum hebben geleid, vinden wij een duidelijke sympathie voor onze thesis, waaraan het memorandum van dr. M. ter Braak vermoedelijk niets zal hebben veranderd, aangezien de feiten u volledig bekend waren. Ofschoon nakaarterij, praktisch gesproken, doelloos is ge-

worden, willen wij toch nog enkele overwegingen aan de uwe en die van dr. ter Braak toevoegen.

'Wij geven onmiddellijk toe, schrijft gij, dat het standpunt van de Vlaamse redactie in wezen als onjuist moet worden beschouwd, maar een uitzondering bevestigt de regel.' Wij hebben dit begrepen in de door ons vooropgestelde zin, die wij nog eens omschrijven: formeel hadden wij geen recht om in de beslissingen van de Nederlandse redactie in te grijpen, ook al was niemand tegenstander van een af en toe te houden gemeenschappelijke vergadering om de wederzijdse verlangens in het belang van het tijdschrift te confronteren. Ons verzoek strekte er toe te verkrijgen, dat voor een speciaal geval een uitzondering werd gemaakt en in het vervolg niet uitsluitend zou worden gelet op een starre regel, maar ook op een redelijke samenwerking. Drie leden van de Vlaamse redactie lieten zich daarbij leiden door deze overweging: wanneer men zonder overpreuts te zijn een natuurlijk gevoel van het betamelijke heeft, is de mening niet onzinnig, dat 'Virginia' thuis hoort in een tijdschrift, waaraan katholieken niet hun naam hebben verbonden.

Victor van Vriesland, wij erkennen het gaarne, was, zolang er geen inmenging van buiten was gekomen, loyaal op de hand van zijn Nederlandse mederedacteuren om, als geen overleg baten kon, het akkoord betreffende de onafhankelijkheid der redacties naar de letter toe te passen. Zoals onze mederedacteur Raymond Herreman, stelde hij alle motieven, die zedelijkheidsbegrippen of overwegingen van katholieken raken, terzijde, en beiden bleven tegemoet-

komend om Forum in stand te houden. Zij hielden een reële kijk op de dingen en schroefden het gesteld geval niet op tot een tragikomedie, waarin werd geschermd met zogenaamde inmenging van kerkelijke autoriteiten, katholieke dubbelzinnigheid, censuur door Paus Pius XI en andere nog minder complimenteuze verzinsels. Door dr. Menno ter Braak werd in mindere of meerdere mate de persoonlijkheid miskend van ons, Marnix Gijsen, Maurice Roelants, Gerard Walschap, die steeds in redelijke gevallen de litteraire waarden tegen elke bekrompen en puriteins moraliserende strekking hebben verdedigd, vaak tot ongenoegen van eigen geestgenoten.

De heer Varangot dramatiseerde de dingen minder toen hij spontaan dr. Ter Braak voorstelde zijn prozastuk in een ander tijdschrift te publiceren. De oplossing in dezelfde zin, die door Victor van Vriesland in de gemeenschappelijke vergadering te Rotterdam werd vooropgesteld en die Forum zou hebben gered, bleek niet zo absoluut krenkend of onaanvaardbaar, aangezien dr. ter Braak toen van toenadering heeft getuigd zij het ook onder voorbehoud van een bedenktijd. Op die vergadering bestreed dr. ter Braak krachtig de mening, dat hij wellicht zijn bewegingsvrijheid door extra-redactionele behandeling van de kwestie had bemoeilijkt.

Gedurende zijn bedenktijd heeft dr. Menno ter Braak (met Simon Vestdijk hadden wij jammer genoeg geen persoonlijk contact) alles opnieuw gebracht op het plan van het volstrekte, waarbij dan natuurlijk elke zin voor proportie verloren moest gaan: absolute vrijheid, karaktervastheid, on-

verzettelijkheid tegenover het katholiek imperialisme... Mogen wij niet even glimlachen?... Of moeten wij een andere legende kans geven nl. dat al wie verzoeningsgezindheid hebben betoond naïeve karakterlozen waren, die tot de meest verwerpelijke compromissen bereid waren?

Het is nodig nog even te memoreren, waarom wij meenden de Nederlandse concessies te moeten afwijzen. Een oplossing, waardoor 'Virginia' alleen in de voor Nederland bestemde exemplaren zou verschijnen, kwam ons allen tweeslachtig en, ondanks de goede bedoeling, als een onverwachte vorm van dubbelzinnigheid voor. De auteur van 'Virginia' verzoeken enkele 'aanstotelijke' uitdrukkingen te verzachten zou, met enige ironie kunnen worden uitgelegd als een aanslag op zijn vrijheid, maar dat bevredigde ons niet omdat onze bezwaren tegen 'Virginia' het gehele stuk golden en niet enkele 'aanstotelijke' uitdrukkingen. Een op de omslag nadrukkelijk vermelden van de onafhankelijkheid der beide redacties ontzenuwde geenszins de geopperde bezwaren.

Het zou ons te ver voeren, indien wij, behalve de hoofdzaak, ook nog de bijkomende kwesties behandelden. Wij willen dan ook besluiten. Het 'Périsse le monde plutôt que les principes' kan elke redactie doen uiteenvallen en had evengoed de Vlaamse redactie kunnen verdelen als wij niet in de weegschaal hadden gezet wat ons verbindt. Wij hebben niet opgehouden dr. Menno ter Braak te waarschuwen, zoals wij dat onderling hebben gedaan, tegen principiepenrijderij. Zijn antwoord kwam neer op een stelling, die wij, eigenaardig genoeg, onderschrijven, al verafschuwen wij

een wilde toepassing: er zijn gevallen waarin de principepen de primauteit verdienen. Het is zelfs, humoristisch keren van het lot en o zelfironie!, op grond van die stelling, dat de meerderheid der Vlaamse redactie haar houding bepaalde: indien 'Virginia' in Forum verscheen, was streven naar verdere samenwerking overbodig. De stelling van dr. Menno ter Braak zou echter voor ons minder gebiedende kracht hebben gehad, indien was gebleken, dat bij hem en de medewerkers waarbij hij te rade ging, zoveel sociabiliteit bestaat als bij ons. Forum wordt opgeheven. De vrije meningsuiting in haar volstrekte zin is beschermd. Of praktisch gesproken, de vrije meningsuiting met het verdwijnen van Forum, niet meer zal hebben verloren dan gewonnen blijft een vraag, waarop alleen de feiten zullen antwoorden.

Met alle hoogachting, Maurice Roelants

Gerard Walschap aan Maurice Roelants

Antwerpen, 10 oktober 1935
Beste Maurice,

Ik ben akkoord met de brief en bewonder u, die daar nog zo uitvoerig over schrijven kunt.

...
Hartelijk
Gerard

(Marnix Gijsen gaf Maurice Roelants mondeling instemming met het ontwerp van brief aan Doeke Zijlstra.)

Raymond Herreman aan Maurice Roelants

Ukkel, 9 oktober 1935
Maurice

Sedert onze bijeenkomst van gisteren ben ik zo geëmbêteerd met Forum als gij zegt al deze dagen te zijn geweest. Ik heb de zaken tot hiertoe licht genoeg genomen, maar ik heb toch ingezien dat ik nu ook voor mijzelf stelling moest nemen. Het was - bijna onbewust - om daaraan voorlopig nog te ontkomen dat ik mij gisteren reeds weerbarstig toonde tegen het zenden van een antwoord aan Zijlstra. Nu ik uw ontwerp van antwoord gelezen en herlezen heb, ben ik tot het besluit gekomen dat ons antwoord niet gemeenschappelijk kan zijn. Het zou niet helpen dat ik u wijzigingen voorstel, want het is tegen de toon zelf van uw brief in zijn geheel, dat ik onoverkomelijke bezwaren heb, ook al kan ik mij, wat de feiten betreft die gij aanhaalt, bijna bij alles aansluiten. Ik meen inderdaad nog dat ter Braak met 'Virginia' had kunnen toegeven, zoals van Vriesland er zich bij aansloot en Zijlstra er zich mede tevreden verklaarde, en ikzelf al meer dan dat heb toegegeven (ik herinner u aan het weigeren van een gedicht van Richard dat door u, W. en mij was aangenomen, aan het incident met Elsschot, aan het vierendelen van Brulez); maar als t.B. dan toch niet toegeven wil, kan ik hem wel om de

vorm, maar niet om de grond ongelijk geven. Ook keur ik zijn stoerheid af en de onbillijke woorden die hij in de polemiek met de Vlaamse redactie heeft gebruikt; maar het zou van mijnentwege ook onbillijk zijn indien ik mij door het ondertekenen van uw brief zo scherp tegen t.B. keerde, zonder ook mijn houding naar de andere zijde te bepalen en voorop te zetten dat de eerste oorzaak van het conflict bij Gijsen - wiens standpunt gij naderhand ook onbeperkt verdedigd hebt - ligt. En ik geloof niet dat, als 'Virginia' een goed stuk was geweest, ik het zo lang zou volgehouden hebben de rol van bemiddelaar te spelen, terwijl ik wel mag aannemen dat uw bezwaren, of althans deze van Gijsen, niet zouden verminderd zijn in zulk geval. Gij weet genoeg, dat ik zulke bezwaren ten zeerste respecteer; maar tenslotte is er ook een moraal van de niet-katholiek, en de twee zouden, zoals ik u gisteren nog zei, toch weer in botsing gekomen zijn ook wanneer het geval 'Virginia' deze maal was bijgelegd.

Zoals ik zei kan ik persoonlijk de toon van uw brief niet aanvaarden, en gij kunt natuurlijk moeilijk een andere toon aanslaan; gij zijt partij, en t.B. is partij, maar in het conflict is mijn positie geheel anders. Indien gij toch zoudt verlangen dat ik mijn bezwaren tegen uw ontwerp preciseer, de toon ter zijde gelaten, zou ik u nog op volgende punten wijzen:

1. In paragraaf 2, waar van een verruimd tijdschrift sprake is, zou ik duidelijker willen zeggen dat ik (persoonlijk) ook 'principieel' zou geweigerd hebben als een verruiming te beschouwen de eenvoudige uitschakeling van t.B. als ge-

volg op een conflict waarin ik, wat de grond aangaat, zijn opvatting deel.

2. In par. 4 zou ik liever geen voorbehoud zien maken bij, of een interpretatie zien geven aan de woorden van Zijlstra ‘dat het standpunt van de Vl. redactie in wezen als onjuist moet worden beschouwd’, en ik zou eerder geneigd zijn aan Zijlstra te vragen dat hij alleen van de katholieke leden der Vl. redactie spreekt (zoals ik ook de eerste regel van zijn brief niet aanvaard, als hij bedoelt, dat *ik* ook mijn medewerking verder zou hebben geweigerd aan Forum indien ‘Virginia’ werd opgenomen - maar dat zal ik aan Zijlstra zelf zeggen).
   Ook kan ik het met mijn geweten niet overeen brengen van enkel maar één uitzondering te spreken, daar het geval ‘Virginia’ wel voor de Ned. redactie, maar niet voor mij meer een uitzondering was.
3. Ik heb u gisteren al gezegd dat (par. 6) ik het verwijzen naar het voorstel van Varangot om ‘Virginia’ terug te nemen, niet als een argument aanzie.
4. Ook op de 8e par. heb ik wat te vitten; want een van de voorstellen der Ned. redactie scheen mij persoonlijk wel aannemelijk, en wel dat Varangot zijn stuk zou herzien.
5. Het is vooral in de par. 7 en laatste dat ik met de toon niet kan instemmen. Want het ‘périsse le monde et Forum’, de principen- (moraliteits-) rijderij, de onverzettelijkheid kunnen ook tegen u ingeroepen worden, wat gij weliswaar aan het slot van uw brief erkent, maar niet als een zelfbeschuldiging.

Er is ook geen zelfbeschuldiging nodig; en ik beschuldig u

niet, het spijt mij integendeel, om onze onverstoorbare vriendschap, en ook om de door deze incidenten in niets verminderde waardering en genegenheid voor Gijsen, dat ik niet tot het door u verlangde einde met u gemeenschappelijk kan ondertekenen. Ik hoop dat Gijsen zowel als gij zult inzien dat het hier ook voor mij om een soort van moraal gaat waaraan ik meer houd dan het u misschien bekend is, en die ik op sommige momenten zozeer nodig heb als gij de uwe.

Ik schrijf u dat alles inderhaast en wat slordig, maar gij zult er de hoofdzaak uit verstaan: dat ik aan een polemiek op uw gronden niet kan meedoen en dat het derhalve misschien beter was dat gij alleen voor de katholieke leden zoudt schrijven en aan mij een 'minderheidsnota' overlaten. Tenzij we voorlopig nog wachtten met schrijven, al is de polemiek later wel niet te vermijden.

Hartelijk, Raymond

(Archief Raymond Herreman)

Doeke Zijlstra aan Maurice Roelants

9 oktober 1935
Beste Maurice,

Hierbij enige uitknipsels, in de Nederlandse pers verschenen over de opheffing van Forum. In De Maasbode staat ook nog een artikel, dat nogal onwelwillend is.

Het lijkt mij het beste om niet te veel te reageren in de pers of liever in het geheel niet, nu toch een verklaring in Forum zal worden afgedrukt. Mij lijkt het het beste, dat deze verklaring in plaats van in het decembernummer in het novembernummer komt. Ik heb in die zin aan ter Braak geschreven.

Hartelijke groet, Doeke

Doeke Zijlstra aan Menno ter Braak

Rotterdam, 9 oktober 1935
Beste ter Braak,

Ook in De Maasbode komt nu een artikel voor en nogal onwelwillend zelfs. Het lijkt mij werkelijk het beste om niet op elk artikel te reageren, dat maakt de zaak nog maar erger.

Wel lijkt het mij zeer gewenst om de verklaring van de redactie reeds in het novembernummer af te drukken. Wil je daarvoor een concept maken en mag ik er de nadruk op leggen dat het wenselijk zal zijn - je zult dit ongetwijfeld met mij eens zijn - dit concept zo vriendschappelijk en algemeen mogelijk te houden? Buitenstaanders hebben naar mijn mening met details niets te maken.

Dit concept van jou kan dan circuleren en daarna zo spoedig mogelijk in een vergadering bekrachtigd worden.

Hartelijke groet, D. Zijlstra

(Letterkundig Museum)

Menno ter Braak aan Maurice Roelants

's-Gravenhage, 9 oktober 1935
Beste Maurice,

Zoals je uit ingesloten persberichtje kan blijken (tegenspraak van mij in het Vad.), heeft de communis opinio zich al meester gemaakt van het Forumgeval. Aangezien ik steeds maar niets van je hoor, en zelfs de beslissing van de Vlaamse redactie via Zijlstra heb moeten vernemen, zou ik er nu nog eens speciaal op willen aandringen, dat de Vlaamse redactie zich spoedig met ons verstaat over de wijze waarop wij aan het publiek van de redenen, die ons uiteen deden gaan, verslag zullen doen. Ik heb je reeds voorgesteld, dat in het decembernummer te doen, en daarom tot op heden geen inlichtingen aan journalisten verstrekt; als er echter geruchten gaan circuleren, kan ik dat niet volhouden, als ik niet precies weet, wat er in Vlaanderen gebeurt.

Mij lijkt het beste, dat de Ned. en Vl. redacties beide een verklaring over het geschil in het decembernummer publiceren, die zij van te voren aan elkaar ter lezing zenden, zodat wel twee afwijkende versies, maar geen aperte tegenstrijdigheden op feitelijk gebied de lezers kond worden gedaan.

In ieder geval zou je me hogelijk verplichten door even

uit je zwijgzaamheid te treden en mij van het standpunt van jou en je collega's op de hoogte stellen.

v. gr., Menno t. B.

Menno ter Braak aan Maurice Roelants

's-Gravenhage, 9 oktober 1935

B.M.,

Juist na het verzenden van mijn brief krijg ik het stuk van de Brusselse corr. van het Hbl, in handen.

Als dat door een van jullie geïnspireerd is (het wemelt van onjuistheden en stommiteiten, dus ik wil nog vermoeden van niet), zal ik er binnenkort toe moeten overgaan mijn standpunt van absolute discretie tot dec. te wijzigen, want er zal nu in de katholieke pers wel het nodige loskomen.

Wees dus zo vriendelijk mij omgaand in te lichten. Op dit bericht van het Hbl. reageer ik *weer* met een weigering om van *mijn* kant indiscreet te zijn.

v. gr. Menno B.

Menno ter Braak aan Doeke Zijlstra

Den Haag, 10 oktober 1935
B.Z.,

Dank voor je briefje. Je idee om reeds in het novembernummer een verklaring te publiceren lijkt mij uitstekend. Ik heb Maurice reeds geschreven over de te volgen taktiek. Ik kan niet anders zeggen, dan dat de houding van de Vlaamse redactie in dit conflict ergerlijk laks is. Over de gehele zaak, die zou ik zo zeggen toch wel van enig belang is heb ik na de vergadering bij V.v.V. *geen woord meer gehoord* van die kant! Niet eens de beslissing is mij persoonlijk meegedeeld! Op een brief, al veel eerder verzonden dan die van gisteren, over de af te leggen verklaring heb ik taal noch teken gehoord. En inmiddels verschijnt in het Hbl. dat jezuïtisch verdraaide geleuter van Toussaint van Boelaere, die zijn inspiratie toch zeker ook niet van de pomp zal hebben.

Nog altijd ben ik volkomen bereid om de verklaring zo zakelijk mogelijk te houden. Maar ik houd het voor zeer onjuist om (zoals V in de N.R.C. gedaan heeft) het gezwatel van Toussaint dood te zwijgen. Ik heb het in Het Vad. ten voeten uit overgedrukt met een positief bericht van de Ned. redactie eronder. En niet ten onrechte m.i., want De Maasbode neemt het stukje van Toussaint in extenso over

als *de* oplossing van het raadsel! Vermoedelijk heeft dit paapse gezelschap niet zoveel hart in het lijf, dat het vanavond ook mijn dementi overneemt!

Intussen lijkt het me, nu Toussaint zo vrijgevig is geweest met de namen Varangot en ter Braak, niet meer mogelijk om (zoals mijn bedoeling was) over de aanleiding zoveel mogelijk het zwijgen te bewaren. Ik heb aan Maurice voorgesteld, dat wij aldus handelen: beide redacties stellen een verklaring op, zenden die elkaar vooraf ter vergelijking (nog beter: komen nog eenmaal bij elkaar) om de eventuele feitelijke tegenspraken in onderling overleg te elimineren, en wij drukken beide verklaringen af. Op die manier behoeft geen van beide partijen het gevoel te hebben, dat hij in zijn mening benadeeld wordt en toch wordt er voor gewaakt, dat er een zinneloos krakeel ontstaat. Zodra ik antwoord heb van Maurice, zal ik een concept opstellen voor de Ned. verklaring en dat toezenden aan V. en v.V., als zij voor deze tactiek voelen. Er is m.i. geen andere meer mogelijk na de ‘onthulling’ van Toussaint, die ongetwijfeld de bedoeling heeft gehad om ons voor te zijn.

h. gr. tt.

(Letterkundig Museum)

Maurice Roelants aan alle redacteuren, benevens aan Doeke Zijlstra

Brussel, 10 oktober 1935

Aan mijn Nederlandse en Vlaamse mederedacteuren van Forum, alsmede aan de heer D. Zijlstra, directeur van Nijgh en van Ditmar N.V., Rotterdam

Waarde vrienden,

Wij hebben gepoogd Forum in stand te houden. Mijn offers daarvoor zijn niet de geringste geweest. Ik heb er in moeilijke omstandigheden naar gestreefd mijn persoonlijke opvattingen ondergeschikt te maken aan het groepsverband. Mijn streven is mislukt.

Hierbij deel ik u mede dat ik mijn persoonlijke vrijheid terugneem. Dit wil zeggen dat ik van alle verklaringen, nakaarterij, verantwoording en rechtzetting van vergissingen afzie. Uit een stroom van memoranda en persberichten is mij immers gebleken dat ik aan een verloren zaak nog veel twistgeschrijf zou moeten wijden, terwijl de thans reeds overdadige verwijdering tussen de diverse partijen nog zou worden vergroot.

Ik hoop uit onze samenwerking vooral de prettige momenten te zullen onthouden, en verblijf met voor een ieder goedgekozen waardering.

Uw Maurice Roelants

P.S. voor Menno ter Braak

Beste Menno,

Het spreekt vanzelf dat het stuk in het Handelsblad niet door ons is geïnspireerd. Ikzelf zal geen inlichtingen geven aan de pers.

Gij schijnt er mij een verwijt van te maken dat gij de beslissing van de Vlaamse redactie van Zijlstra hebt moeten vernemen. Ik moet u laten opmerken dat gij bij uw brief, waarin gij ons het bezoek van de heer Zijlstra hebt aangekondigd, zelf hebt geschreven dat hij u verslag over zijn besprekingen zou uitbrengen.

P.S. of geleidebriefje aan Marnix Gijsen

Beste Bert,

Raymond wil inextremis niet in ons kamp vallen. Hij had het vroeger kunnen zeggen. Ik versta zijn moeilijk geval. Maar zut! Ik houd met alles op. Amen en uit.

Saluut, Maurice

P.S. Wat betekent dat: een uitbreiding der redactie met ter Braak minder? R's stellingen zijn altijd trouw uiteengezet en Z. heeft mij tien maal verzekerd, dat hij mij bijvalt. Ik weiger verder te discussiëren en zeker met R., die duidelijk ‘un point de chute’ zoekt. Hij mag voor mijn part nu zelf aan Z. schrijven. Gedaan. De deur toe.

Menno ter Braak aan Maurice Roelants

's-Gravenhage, 11 oktober 1935
Beste Maurice,

Voor je briefje van 10 dezer hartelijk dank. Ik ben evenzeer als jij voornemens om, zodra deze onverkwikkelijke kwestie is geregeld, meer aan de plezierige dan aan de onplezierige momenten te denken; van enige rancune is bij mij geen sprake, omdat ik te duidelijk zie, dat hier twee standpunten (via het toevallige 'Virginia') in botsing zijn gekomen.

Een zakelijke vraag echter nog. Na het geschrijf van Toussaint van Boelaere in het Hbl., overgenomen in extenso als *de* oplossing van het raadsel door De Maasbode, is het meer dan ooit noodzakelijk, dat zo spoedig mogelijk een uiteenzetting wordt gegeven van het geschil van ons uit. Zijlstra acht het wenselijk (en ik ga daarmee akkoord), om zulks reeds in het novembernummer te doen. Nu zou ik het om der wille van het evenwicht zeer betreuren, wanneer alleen de Ned. redactie met een verklaring kwam en de Vlaamse niet. Ik begrijp je tegenzin in nakaarten (die bij mij minstens even groot is); maar wij zijn aan de lezers een explicatie schuldig, liefst zo principieel, maar ook zo zakelijk en beknopt mogelijk. Daar ik geen kans zie om een verklaring te produceren, die de mening van *beide* redacties zou

weergeven, lijkt mij een dubbele verklaring (in de geest als waarover ik je reeds schreef) verreweg de beste.

De Ned. redactie zal zo spoedig mogelijk vergaderen ten einde de tekst van haar verklaring vast te stellen. Ook na het geklets van Toussaint over Varangot en mij, dat vermeden had moeten worden, omdat het buiten de principiële kant van de kwestie ligt, zullen wij nog zo sober mogelijk trachten te zijn in onze mededelingen over de details van het conflict, die de lezer niet aangaan.

Wil mij nu nog even omgaand berichten, of de Vl. redactie met een dergelijke regeling akkoord kan gaan. Zo even word ik van de krant opgebeld, dat De Tijd weer een sensatieartikel over Forum heeft. *Hoe* nodig nu definitieve opheldering wordt, zul je met mij wel inzien.

h. gr. tt. Menno

Maurice Roelants aan Menno ter Braak

Woluwe, 12 oktober 1935
Beste Menno,

Uw brief van 11 okt. heeft voor mij een verheugende zijde. Ik ook koester geen rancune, terwijl ik toch alles niet tot een botsing van standpunten reduceer. Iedereen leeft met zijn deugden en gebreken in zijn ideeën. Forum valt niet alleen om ideeën, maar ook om de menselijke, al te menselijke belevenis ervan. Ik onderzoek thans meer mijn geweten dan dat van iemand anders. En ik vraag mij af of ik u geen directe aanleiding heb gegeven voor minder complimenteuze uitlatingen, die mij hebben misnoegd en mij ook zouden hebben gekrenkt als ge de nagel op de kop hadt geslagen.

Maar nu uw zakelijke vraag. Ik heb uw brief aan Gijsen en Herreman meegedeeld (Walschap kon ik niet bereiken), omdat ik geen redenen heb om op mijn besluit terug te komen: ik neem geen initiatieven meer voor groepsgewijs optreden, nadat het groepsverband, ook bij ons, volkomen is mislukt. Herreman zal u schrijven.

Kunt gij mij een verklaring voorleggen, waarover ik geen discussie meer moet aangaan, dan ben ik bereid, om u allen terwille te zijn, wanneer iedereen ze aanneemt, ze mede te ondertekenen, wat er ook moge instaan. Ge ziet het, dit

is een variante op de regel, die ik mij heb voorgeschreven: geen nakaarterij en geen verdediging van een verloren zaak. Ik zou nog alleen mijn persoonlijk standpunt kunnen verdedigen en ik zou dat dan ook tegen mijn vrienden moeten doen. Voor mij is het genoeg, dat Forum aan de zuivere standpunten is geofferd. Dit laatste wil niet zeggen, dat Forum in de gegeven omstandigheden niet had moeten verdwijnen.

Met hartelijke groeten, Maurice

Raymond Herreman aan Menno ter Braak

13 oktober 1935

Beste ter Braak,

Ik heb mij niet, zoals Maurice, voorgenomen mij onbetuigd te laten in het conflict om 'Forum'. Maar in de praktijk schijn ik het toch weer met hem eens te zijn, in zoverre Maurice zijn besluit te zwijgen niet halsstarrig wenst te handhaven indien een redelijke 'verklaring' voor het volgende Forumnummer kan worden opgesteld, terwijl ik van mijn kant noch lust noch tijd heb alle details van een reeds omvangrijke briefwisseling en een hele serie

echo's en artikelen in de pers te gaan toelichten of terechtwijzen; dat wil zeggen dat wij liefst de zaken niet tot een vinnig steekspel opdrijven. Maar nu gij het er met Maurice ook al over eens zijt geworden, dat wij ons maar best de aangenamer kanten van onze samenwerking zullen herinneren, veroorloof ik mij, zonder enig verwijt tegenover wie ook, een betrekkelijk onbeduidend maar voor mij toch belangrijk misverstand uit de weg te ruimen. Mijn positie in dit conflict schijnt mij inderdaad zowel door u als door Zijlstra verkeerd te zijn uitgelegd. Mijn houding was immers uitsluitend ingegeven door de hoop dat Forum kon gered worden - en de zekerheid dat het alleen kon gered worden - door het weglaten van ‘Virginia’. Die zekerheid is dan ook bevestigd door de feiten... en de hoop is niet in vervulling gegaan. Ik meende dat gij en Zijlstra u evenmin als mijn Vl. collega's kondt vergissen over de voorkeur die ik er aan zou gegeven hebben ‘Virginia’ niet om een kwestie van zedelijkheid te zien afwijzen door de katholieke redactieleden. Als ik daar speciaal op wijs, dan is het opdat, mocht de Forumkwestie door een van ons in het openbaar worden besproken, mijn motieven niet verkeerd zouden voorgesteld worden, zoals gij doet wanneer gij schrijft, dat ook *ik* elke redelijke regeling van het geschil heb afgewezen; en zoals Zijlstra doet, wanneer hij zegt dat de *Vlaamse redactie* besloten had haar medewerking te staken indien ‘Virginia’ verscheen.

Gij hebt niet gemeend te kunnen toegeven, wat ik eerst en daarna van Vriesland, na onze gemeenschappelijke vergadering te Rotterdam, wel wilden offeren; dat is het enige

wat ons in deze zaak van elkander scheidt, en ik geloof niet dat het nodig is ons daarom wederkerig voor fanatieker of zwakkeling te schelden, ook al mocht ik meer toegevendheid voor mijn katholieke vrienden van u, en gij meer beginselvastheid van mij verwacht hebben. Dit verschil van optreden acht ik althans niet een reden te zijn om tegen u te velde te trekken; zoals ik ook de motieven van Gijsen en Maurice voldoende begrijp om hun geen kwaad hart toe te dragen: ik wist toch waartoe ik mij verbond als ik in de Vl. redactie trad.

Schlusz damit.

De vraag is nu of en hoe wij de kwestie in Forum zelf zullen uitleggen. Ik beloofde Maurice u een tegenvoorstel te doen. Gij acht, meen ik, een verklaring van de Ned. redactie en een andere van de Vl. redactie wenselijk. Daar tegen bestaat het bezwaar, dat de Vlaamse redactie niet eensgezind kan optreden, en dat de drie katholieke redacteuren, naar ik meen te weten, niet een verklaring wensen af te leggen die ik niet mede onderteken. Misschien is het echter mogelijk een gemeenschappelijke verklaring van de beide redacties te publiceren. De feiten zouden dan zonder enig commentaar kunnen uiteengezet worden onder een vorm die niemand kwetsen moet.

Grosso modo zou deze verklaring misschien kunnen luiden: ‘Forum zal met januari ophouden te verschijnen, wegens het oprijzen van een meningsverschil dat weliswaar de persoonlijke vriendschap en wederzijdse waardering van de redactieleden niet aantast, doch een verdere samenwerking ongewenst doet voorkomen. Tegen het publiceren van een

door de Nederl. redactie aanvaarde bijdrage hebben katholieke leden bezwaren van zedelijke aard ingebracht, die niet-katholieke redactieleden gemeend hebben te moeten afwijzen. Daar geen overeenstemming kon worden bereikt is besloten de uitgave van Forum te staken.'

Ik heb over deze formule noch Maurice noch de andere Vl. collega's geraadpleegd. Ik meen nochtans dat zij voldoende zakelijk, waarheidsgetrouw en correct is om ons allen te bevredigen. Dat het publiek er meer zal willen over vernemen staat vast; maar als wij aan dit verlangen willen voldoen moeten wij commentaren zonder einde geven.

Mag ik uw opmerkingen en eventuele correcties verwachten? Ik onderwerp dan uw project aan R., G. en W.

Wat ook het verder verloop zij, (en al kwam het tot een m.i. minder gewenste uiteenzetting van geheel het conflict) blijf ik, opgewekt en genegen,

Uw dw., Raymond Herreman

Menno ter Braak aan Raymond Herreman

Niet gedateerd

Dank voor je brief. Hierbij een conceptverklaring, die, hoop ik, door *beide* redacties kan worden getekend. Wil het concept mij spoedig terugzenden met ev. amendementen. U zond Maurice gelijkluidende kopij. Willen jullie beiden voor behandeling met *Walschap* en *Gijsen* zorgen?

Bij voorbaat dank voor *snelle* afhandeling! Er is haast bij.

H. gr. MtB.

In bedoelde conceptverklaring van Menno ter Braak staan navolgende zinnen, die niet voorkomen in de uiteindelijk gepubliceerde verklaring van de Nederlandse redactie (zie blz. 196):

1. Tussen beide redacties... dezer bijdrage: die volgens hen in strijd kwam met de katholieke zedenleer, bezwaar te moeten maken tegen publikatie.
2. Aangezien de Vlaamse redactie van oordeel was, dat onderling overleg in deze tot nietplaatsing door de Nederlandse redactie moest leiden en de Nederlandse redactie, hoewel tot enige formele concessies bereid, zich op het standpunt stelde, dat zij op de door haar genomen beslis-

sing niet kon terugkomen, zonder een ernstig precedent te scheppen, dat een inbreuk zou betekenen op de grondslag der wederzijdse samenwerking, kon het hangende geschil niet tot een goede oplossing worden gebracht.

3. een voortzetting van het tijdschrift onder leiding van de Nederlandse redactie alleen kon in verband met de tijdsomstandigheden niet wenselijk worden geacht.
4. Beide redacties stellen er prijs op door deze verklaring de lopende geruchten tot hun juiste proporties terug te brengen. Zij ontkennen niet, dat het tussen hen gerezen geschil van principiële aard is, maar willen tevens vaststellen, dat tot het opheffen van een tijdschrift, waarin beide partijen overigens steeds in goede harmonie en met toewijding konden samenwerken, niet dan na langdurige discussie en met groot leedwezen is besloten. Zij wensen voorts hun wederzijdse vrijheid niet te hernemen, zonder een woord van zeer hartelijke dank aan de lezers van Forum, die door hun steun de uitgave gedurende tal van jaren mogelijk hebben gemaakt.

Raymond Herreman aan Menno ter Braak

Ukkel, 20 oktober 1935
Beste ter Braak,

Misschien is het u ontgaan, dat ik u mijn vorige brief met geen andere bedoeling schreef dan om u een project van verklaring voor te leggen; want anders zoudt gij zeker niet nagelaten hebben uw bezwaren tegen mijn korte formule aan te duiden; of ze was zó bondig, dat gij er niets meer in terugvondt van wat op uw standpunt geleek. Uit uw project blijkt inderdaad, dat gij zo volledig mogelijk wilt zijn. Ik moet u echter doen opmerken dat er dan nog een twaalftal bladzijden aan ontbreken om eenieder recht te laten wedervaren. Maurice en Gijsen oordelen dat zij het stuk niet kunnen ondertekenen en zij zouden u best zelf kunnen zeggen wat zij er wensen aan toe te voegen.

Ikzelf wil u vluchtig enige van mijn bezwaren meedelen: De eerste paragraaf acht ik overbodig en, indien wij toch een uiteenzetting aan onze lezers verschuldigd zijn, kunnen wij het maar onmiddellijk doen zonder ons te bekommeren om de voorbarige berichten en commentaren. De passus ‘Aangezien de Vl. redactie van oordeel was, dat onderling overleg in deze tot niet-plaatsing moest leiden...’ schijnt mij wel voldoende duister om niet door iedereen begrepen te worden, maar niet voldoende opdat ik er niet een olijke

zet tegen de Vlaamse redactie, ook tegen mij, die u nochtans duidelijk mijn standpunt uiteenzette, zou in zien, - misschien ten onrechte. Waar gij daarna van ‘formele concessies’ gewaagt, zouden deze concessies, in geval uw stuk verscheen, zeer duidelijk moeten opgesomd worden al was het maar om aan te tonen dat ook voor u de principen-kwestie niet alle toegeeflijkheid uitsluit. Maar het ergste, wat mij persoonlijk betreft, en dat ik in ieder geval zou moeten tegenspreken indien ik het in Forum of elders van uw hand las, is uw bewering dat de Ned. redactie ‘zich op het standpunt stelde, dat zij op de door haar genomen beslissing niet kon terugkomen’; wij weten toch dat van Vriesland *wel* op deze beslissing meende te kunnen terugkomen, juist zoals ikzelf oordeelde voor ‘Virginia’ niet mijn principes te moeten handhaven indien Forum hierdoor dreigde te verdwijnen.

Verder begrijp ik niet wat gij bedoelt met de niet-wenselijkheid van een voortzetting van het tijdschrift onder leiding van de Ned. redactie alleen... in verband met de tijdsomstandigheden; dit schijnt mij in ieder geval een zaak van de uitgever en niet van de redactie te zijn. Dan ben ik het er ook niet met u over eens dat het geschil alleen maar van principiële aard zou zijn, vermits mijn principes, en ook deze van van Vriesland meen ik, in deze kwestie niet van de uwe verschillen, en wij het nochtans toch niet eens konden worden. In hetzelfde verband hoor ik u niet gaarne spreken van *beide partijen*, waar men ofwel nader zou moeten bepalen welke die beide partijen zijn - volgens mij die welke weglating van ‘Virginia’ vroeg of duldde om Forum

in stand te houden, en die welke daar niet kon mee instemmen -, ofwel liever spreken moest van drie of vier partijen of van zovele standpunten ongeveer als er redacteuren zijn. Eindelijk lijkt mij het slot - de dankbetuiging aan de lezer - minder geschikt in de vorm die g*ij* er aan geeft.

Deze lange terechtwijzing toont aan welke moeilijkheden moeten oprijzen indien gij aan een volledige uiteenzetting blijft vasthouden. Een paar van de punten waarop ik wees schijnen mij zo pertinent, dat ik niet zou begrijpen dat gij er geen rekening mee hieldt indien gij bij slot van rekening mocht besluiten dan maar een afzonderlijke verklaring te publiceren; en nog minder zou ik begrijpen dat van Vriesland b.v. de passus waarop ik in verband met zijn houding wees, onderschreef. In elk van deze beide gevallen zou ik mij tot mijn spijt het recht moeten voorbehouden ook mijn versie in Forum te geven.

Maar het wordt dan een hopeloos geval. Indien inderdaad nog Gijsen-Roelants-Walschap of misschien ieder van de drie voor zichzelf een eigen lezing wenste te formuleren, zoudt gij zeker van uw kant dan uw lezing moeten wijzigen en aanvullen, en misschien wel zou ook van Vriesland dan liefst voor zichzelf spreken. Wij vervallen dan in het euvel dat ik voorzag toen ik u een korte formule voorstelde. Bij nadere beschouwing ga ik zelfs mijn formule nog veel te uitvoerig achten, en zou ik er u deze lapidaire voorstellen: ‘Met januari houd Forum op te verschijnen’.

Misschien is dat wel enigszins onbeleefd tegenover de nieuwsgierige lezer, maar ik vraag mij af, of het zo niet

beter is, dan dat wij het zo komische als spijtige spektakel gaan vertonen van een twist waarvan de praktische uitslag duidelijk genoeg is, maar theoretisch geen definitieve beslissing kan van verwacht worden. Ik haast mij daar aan toe te voegen, dat het niet uit angst is mijn verantwoordelijkheid op te nemen, dat ik een korte formule verkies, doch alleen uit een gevoel van vriendschap en saamhorigheid, en waardering voor ieder van de zes collega's met wie zekere dingen mij veel meer verbinden dan het betreurenswaardig meningsverschil mij van hen scheidt. Mocht gij trots al deze bedenkingen toch nog op een volledige uiteenzetting in het openbaar staan, dan zal ik, ook wanneer ik het nodig mocht achten mijn houding met de uwe te confronteren, zeker het essentiële niet om het bijkomstige vergeten.

Vriendelijke groeten, Raymond Herreman

(Archief Raymond Herreman)

Menno ter Braak aan Vic van Vriesland

Den Haag, 22 oktober 1935
Beste Vic,

Dank voor spoedige behandeling van de red. verklaring. Ik moet je intussen meedelen, dat ik een brief van Herreman heb ontvangen, waaruit blijkt, dat de Vlamingen deze verklaring weigeren te tekenen. Hun bezwaren zijn zo talrijk, dat ik althans geen kans zie om een gemeenschappelijk communiqué op te stellen, dat niet op de waterigste nonsens gaat lijken.

Gelukkig zijn wij het eens. (De Vlamingen schijnen onder elkaar stevig overhoop te liggen, aangezien zij elkaar de schuld geven.) Alleen sta ik op de vermelding van de katholieke zedenleer, aangezien het de lezers anders volkomen onduidelijk blijft, waarom een geschil over een bijdrage oorzaak moest worden van de opheffing van een tijdschrift! Natuurlijk ben ik bereid een andere uitdrukking te zoeken, maar ik kan je ook meedelen, dat de Vlamingen, tenminste Herreman, juist deze uitdrukking niet wraken. Ik zou dus voorstellen het maar zo te laten staan. Vestdijk, die vanmiddag in Den Haag en bij mij was, is daar ook sterk voor. Verder maakte ik van Vestdijk's aanwezigheid gebruik om nu een verklaring op te stellen, die (bijna gelijkluidend aan de vorige) dienen kan voor de Ned. redactie *alleen*. Ik leg

je die hierbij voor. Ik ben van mening, dat wij aan het eeuwige heen en weer gepraat met de Vlamingen nu maar een eind moeten maken; als zij onderling overhoop liggen, is dat hun zaak, maar wij kunnen rustig deze verklaring namens ons drieën publiceren. Zij bevat expres een minimum, noemt niet eens de naam 'Virginia', hoewel die uit den treure in het Hbl. heeft gestaan: willen de Vlamingen individueel hier commentaar bij geven (collectief schijnen zij niet tot daden te kunnen komen), dan hebben wij, dunkt mij, de gentlemanlike houding toch tot het uiterste gedreven.

Ik maak mijn excuses, dat ik vergat de uitgever in dit communiqué te bedanken; mijn hoofd loopt langzamerhand om van dit getik over een lijk, dat netjes begraven moet worden. Natuurlijk komt hem de eer toe vòòr de lezers; ik heb het gewijzigd. Wil je deze tekst ook even doorgeven aan Zijlstra? En mij zo spoedig mogelijk die tekst terugzenden met je opinie? Ik hoop, dat wij het hierbij kunnen laten, want ik wil er graag een eind aan maken. Als jij akkoord gaat, plaats ik het stuk in november.

h. gr., tt.

(Letterkundig Museum)

Menno ter Braak aan Raymond Herreman

's-Gravenhage, 25 oktober 1935
Amice Herreman,

Je brief van 20 dezer heeft mij en mijn collega's overtuigd van de volstrekte onmogelijkheid om een gezamenlijke verklaring op te stellen. Aangezien ik van Roelants noch Gijsen iets hoorde, neem ik aan, dat zij met je brief, wat betreft de weigering te ondertekenen, akkoord gaan.

Ik zend je nu hierbij een doorslag van de verklaring, die de Nederlandse redactie in het novembernummer zal publiceren. Zoals je daaruit zult kunnen opmaken, blijven wij erbij, dat een noodzakelijk minimum, ook wat de feiten betreft, volstaan kan, al zijn wij het er niet met je over eens wat de hoeveelheid van dat minimum betreft. Ik zend je deze tekst *vooraf*, in de verwachting en het vertrouwen, dat een verklaring van Vlaamse zijde in dezelfde geest zal zijn gesteld. Om de soberheid nog te vergroten, hebben wij op verzoek van van Vriesland de passage over de katholieke zedenleer nog laten vervallen; het is ons trouwens nooit duidelijk geworden, waar die ‘zede’ precies in botsing komt met het stuk van Varangot.

Op de details van je brief ingaan, heeft nu niet veel zin meer; ik begrijp, dat je andere accenten zoudt willen leggen dan wij, maar het is juist daarom, dat wij nu maar liever

een verklaring voor ons alleen afleggen (aannemend, dat de accentwijzigingen der katholieken nog heel wat meer plaats zouden beslaan). Alleen dit: je opvatting van van Vriesland's rol in deze is *onjuist*. Van Vr. heeft op de eerste vergadering over de kwestie in Rotterdam, waar jij, als ik het wel heb, ontbrak, uitdrukkelijk verklaard, dat hij zich in ieder geval met mij solidair zou verklaren, wanneer ik na overleg met mijzelf tot het inzicht zou komen, dat wij aan de plaatsing van 'Virginia' moeten vasthouden. Dat hij *later* een ander standpunt innam, is geen gevolg van andere opvattingen over deze solidariteit tegenover het Vlaams katholieke standpunt, maar van een volgens hem ongemotiveerde inmenging van du Perron in deze aangelegenheid; een zuiver-interne zaak dus van de Ned. redactie. Daarom kan v.Vr. deze verklaring geheel onderschrijven en ook metterdaad ondertekenen.

Wil de kopie van onze verklaring aan je collega's doorzenden. Ik zou het uiteraard op prijs stellen, ook vooraf inzage te ontvangen van ev. verklaringen van Vlaamse zijde.

m.v. gr. Menno ter Braak

(Archief Raymond Herreman)

Maurice Roelants aan Gerard Walschap

Woluwe, 27 oktober 1935
Beste Gerard,

Wij zijn bijna aan het einde van onze calvarie. Raymond heeft een verklaring voorgelegd aan ter Braak. Zij werd terzijde gelegd. Van onze Nederlandse kameraden wordt ons nu meegedeeld, dat bijgaande verklaring in november verschijnt (nr. 1).

Na zorgvuldige bewerking van bijgaande verklaring (nr. 2,) waarvoor uw ontwerp als vertrekpunt heeft gediend, zijn Bert, Raymond en ik zelf bereid, die verklaring in onze afdeling te publiceren. Als gij nu nog met ons zoudt instemmen zouden de verklaringen 1 en 2 ter zelfdertijd kunnen verschijnen. Maar de zaak heeft thans veel spoed. Kunt gij mij vandaag uw op- of aanmerkingen ofwel uw instemming telefoneren? Dan kan nog onmiddellijk onze verklaring naar de Nederlandse redactie en naar de drukkerij vertrekken.

In elk geval zouden wij uw antwoord vóór maandagmiddag moeten hebben. Zend bij gelegenheid de Nederlandse verklaring en de brief van ter Braak aan mij terug.

Als gij dit allemaal hebt meegemaakt, weet gij wat het kosten zal de Italiaans-Abessinische kwestie op te lossen.

Van harte, Maurice

Gerard Walschap aan Maurice Roelants

Beste Maurice,

Het is met mij zo ver gekomen dat ik voortaan alles zal ondertekenen, als men er maar mee ophoudt. Hoe is het mogelijk, hoe is het mogelijk!

en hartelijke groeten, Gerard

Maurice Roelants aan Menno ter Braak

Woluwe, 28 oktober 1935
Beste Menno

Wij hadden een ontwerp van gemeenschappelijke verklaring klaar toen uw tweede project ons bereikte. Het komt ons voor dat in ons ontwerp iedereen zijn standpunt kan terugvinden. Wil de Nederlandse redactie ons ontwerp mede ondertekenen, eventueel door u geretoucheerd, dan kunnen we met één verklaring volstaan. Blijkt u dat niet mogelijk, dan staat er niets anders op dan dat gij uw verklaring en wij de onze publiceren.

Om tijd te winnen zend ik aan iedereen, ook aan Zijlstra, een doorslag van onze verklaring en deze brief. Als gij uw verklaring te drukken geeft, betekent dat dat ook onze verklaring mag worden gezet.

Laten we hopen dat we aan het eind van onze liquidatie zijn.
Met hartelijke groeten, Maurice

Truida zegt me dat Vestdijk is verhuisd. Wilt gij hem de doorslagjes zenden?

Menno ter Braak aan Maurice Roelants

's-Gravenhage, 30 oktober 1935
Beste Maurice,

Je concept-verklaring ontvangen. Het blijkt inderdaad precies, dat wij het over de feiten ongeveer eens zijn, maar dat het gevoelsaccent verschillend is. Noch van Vriesland, noch Vestdijk, noch ik zouden jullie verklaring in deze vorm kunnen tekenen. Het lijkt ons dus het best, dat wij ieder voor ons onze belijdenis publiceren. Weliswaar lijken de teksten op elkaar; maar in vredesnaam. Onzerzijds behoeft redactioneel op jullie verklaring geen discussie meer te volgen; wij hebben op de feiten geen enkele aanmerking. Zonder verder tegenbericht reken ik er dus op, dat je het met mij eens bent, dat wij onze verklaringen ieder aan het begin van onze aflevering nov. afdrukken.
m.h. gr., tt. Menno t. Br.

Nederlandse verklaring in november 1935 in het tijdschrift de opheffing van Forum

Forum zal aan het eind van de lopende jaargang ophouden te bestaan.

Aangezien tal van voorbarige berichten in de dagbladpers hebben gecirculeerd en zelfs tot even voorbarige conclusies hebben geleid, meent de Ned. redactie er goed aan te doen reeds in deze voorlaatste aflevering een verklaring te laten verschijnen, die haar standpunt weergeeft, omtrent de gebeurtenissen, die tot de opheffing van het tijdschrift hebben geleid.

De samenwerking tussen de Nederlandse en Vlaamse redacties, die gedurende twee jaar de basis van Forum's bestaan heeft uitgemaakt, was aangegaan op de grondslag van wederzijdse onafhankelijkheid bij de beoordeling der bijdragen; een dergelijke onafhankelijkheid scheen beide partijen gewenst, omdat zij, hoewel op meerdere punten verwantschap voelend, de bestaande verschillen tussen Noord en Zuid niet wilden veronachtzamen.

Tussen beide redacties is sedert geruime tijd een meningsverschil ontstaan over een bijdrage, die door de Nederlandse redactie met algemene stemmen was aanvaard; de katholieke leden der Vlaamse redactie meenden op grond

van de strekking dezer bijdrage bezwaar te moeten maken tegen publikatie. Aangezien de Vlaamse redactie (althans haar katholieke meerderheid) zich, na gepleegd overleg, en na enige formele concessies door de Nederlandse redactie aangeboden als onvoldoende van de hand te hebben gewezen, op het standpunt stelde, dat zij bij plaatsing van bedoelde bijdrage niet langer de redactionele verantwoordelijkheid zou kunnen dragen, en de Nederlandse redactie niet op de door haar genomen beslissing meende te kunnen terugkomen zonder een ernstig precedent te scheppen, dat een inbreuk zou betekenen op de grondslag der wederzijdse samenwerking, kon het hangende geschil niet tot een goede oplossing worden gebracht. Dus moest besloten worden de uitgave van Forum te staken, aangezien voortzetting van het tijdschrift op andere basis in verband met de tijdsomstandigheden niet wenselijk mocht worden geacht.

De Nederlandse redactie betreurt het, dat deze oplossing de enigmogelijke is gebleken, en dat een geschil van principiële aard heeft geleid tot de opheffing van een tijdschrift, waarin beide partijen overigens steeds in goede harmonie en met toewijding konden samengaan. Zij brengt bij dit afscheid haar hartelijke dank aan de uitgever, die steeds op de onbekrompenste wijze de belangen van Forum heeft behartigd, en aan haar lezers voor hun gewaardeerde steun.

De Nederlandse redactie van Forum

Vlaamse verklaring in november 1935 in het tijdschrift de opheffing van Forum

Einde van dit jaar houdt Forum op te verschijnen. Het komt ons wenselijk voor onze lezers daaromtrent een bondige uiteenzetting te geven.

Twee jaar geleden werd er in Forum op gewezen, dat de Nederlandse en de Vlaamse redacties van elkaar onafhankelijk waren. Naar aanleiding van een door de Nederlandse redactie aangenomen bijdrage werd het van Vlaamse zijde nodig geacht de grondslag van het samengaan te herzien. Bij het overleg daaromtrent kwamen twee opvattingen tot uiting. Volgens de ene zou de onafhankelijkheid van beide redacties haar natuurlijke begrenzing dienen te vinden in het voor elke samenwerking nodige beleid der redacteuren om, bij de bestaande verschillen in levensbeschouwing, elkaar geen ernstige aanstoot te geven. Dit moet aldus worden begrepen, dat bijdragen met hoge litteraire verdienste sommige ethische bezwaren hun absolute zin kunnen ontnemen en omgekeerd, dat bij de beoordeling van bijdragen met minder overtuigende waarde alle ethische overwegingen niet kunnen worden voorbijgezien.

Daartegenover stond de opvatting, dat op deze wijze compromissen met voor iedereen onaangename zijden onver-

mijdelijk zouden worden, terwijl bovendien het begrip onafhankelijkheid zijn volstrekte zin zou kunnen verliezen. Daar beide opvattingen verstrengeld zijn met de gehele persoonlijkheid der redacteuren, kon de inspanning van een bemiddelingsgezinde fractie niet verhinderen, dat iedereen terugkeerde tot het eigen zuiver principieel standpunt. In de gegeven constellatie moest dan ook, ondanks alle onderlinge waardering, van verdere samenwerking worden afgezien.

Aan de uitgeverij Nijgh en van Ditmar N.V., brengen wij van harte hulde voor de in alle omstandigheden breed uitgemeten tegemoetkoming bij de uitgave van Forum. Wij danken ook de lezers voor hun belangstelling.

Marnix Gijsen
Raymond Herreman
Maurice Roelants
Gerard Walschap

Doeke Zijlstra aan Maurice Roelants

Rotterdam, 11 november 1935
Beste Maurice,

Je zult bemerken, dat in nummer 11 van Forum de Nederlandse redactie ‘Virginia’ heeft opgenomen. De late verschijning van Forum deze keer is veroorzaakt door mijn verzet tegen deze publikatie, voor zover ik als uitgever invloed kon doen gelden. Dit heeft echter weer een hevige correspondentie met ter Braak ten gevolge gehad, zodat ik tenslotte, erkennende dat de uitgever niet mag ingrijpen in redactionele aangelegenheden, de heren de vrije hand heb gelaten.

Ik hoop dat de Nederlandse redactie thans het gevoel heeft, dat aan de eer is voldaan.

Hartelijke groet, Doeke

IV Bijlagen, citaten en al eens een wederwoord

A
Klein voorspel uit Forum - Eerste manier.
Redactie
Menno ter Braak, E. du Perron, Maurice Roelants

Op mijn protest tegen een sarcastische opmerking over alle kerken (Forum, 1e jaarg., 1932, juni, p. 467 ‘Vooroordeel tegen Schweitzer’) vroeg Menno ter Braak mij in zijn Panopticum te schrappen wat mij ergerde; tegen mijn zin deed ik het en schreef hem terloops wat, ook buiten Forum, mijn stelling is gebleven in een nooit onderbroken samenwerking met andersdenkenden.

Maurice Roelants aan Menno ter Braak

Woluwe, 17 juni 1932
Beste Menno,

Zware namiddag voor mij: een brief om Eddy te beknorren, omdat hij onze secretaris, die toch een figuur heeft om altijd kalm te blijven, zo diep ongelukkig heeft gemaakt; een brief om Everard te beknorren, omdat hij voor zo weinig vergeet, dat een secretaris tot rol en taak heeft een donderspil te zijn en alle ultimatum-methoden gevoegelijk voor grote omstandigheden moeten bewaard worden; en nu een brief van klericaal tot antiklericaal...

Om te beginnen: ik ben het eens met u om te vinden, dat het onbegonnen werk is in elkaars artikelen te schrappen. Ik vind het principieel verkeerd mij voor te stellen om dat werkje te doen, - toch doe ik het bij wijze van goede wil en blijk, dat ik mij niet formaliseer.

Voor mij is dit de zaak: ik ken uw antiklericalisme, gij weet van mij dat ik niet genoeg in het absolute van de intelligentie geloof om het eventuele voor u volslagen redeloze geloof tout court terzijde te stellen, kortom, dat ik wél gelovig ben. Samenwerking in het zelfde tijdschrift onderstelt wederzijdse waardering. Uiteraard is mijn waardering voor u, zoals voorzeker uw min of meer waarderende houding tegenover mij (laten we de graad uitschakelen) niet gericht

op het standpunt, dat wij beiden tegenover het religieus gevoel innemen. Discussie daaromtrent kan tot niets baten. In het beste geval zouden wij alleen onze overtuigingen tegenover elkaar kunnen stellen en dan nog zou het moeten gebeuren in de kameraadschappelijke toon, die aan samenwerkende vrienden past.

Samenwerking onderstelt m.i. dan ook, verre van een denkbeeldig akkoord op alle punten, een zekere dosis goede wil en voorkomendheid, - ik schrijf het woord neer zonder de minste bedoeling om te kwetsen. Gij zijt te verstandig en te zeer uw toon en stijl bewust om niet te weten, dat uw passus over de kerken een schimpende en nonchalante allure heeft, die, waar hij bovendien zo hooghartig, om niet te zeggen naïef apodictisch van voordracht is (laat mij ook maar eens dat stijlmiddeltje gebruiken), mij persoonlijk prikkelt. Ik meen niet, dat ik mij vergis wanneer ik vind, dat de verdraagzaamheid, die tussen ons moet heersen, hier mee te kort gedaan is. Op het stuk der religie is, gegeven onze uiteenlopende opvattingen, de vrijheid van ons woord naar de vorm beperkt.

Denk niet, beste Menno, dat ik zo schrijf uit vrees, dat ‘ik er last over mocht krijgen’. Met mijn liberaal katholicisme, het meest gesmade ter wereld, heb ik last sinds lang en zal ik er zo gauw niet aan ontsnappen. Neen, uw gewraakte uitlatingen prikkelen mij persoonlijk: 1. om er enige even spottende ‘aantijgingen’ tegenover te stellen; 2. om precies op de zelfde wijze uw antiklericalisme aan te vallen. Ik hoor u zeggen: Doe het gerust. Het zou mij tegen de borst stuiten het te moeten doen, omdat ik met

mijn arme-zondaarsfiguur geen roeping voel om Léon Bloy of zo iemand te spelen, omdat ik er het nut voor Forum, voor u of voor mij niet van inzie. Wij zitten niet samen in Forum om de galerij te onzen koste aan 't lachen te brengen.

Daarom pleit ik eens en voor altijd voor wederzijds tactvol schrijven wanneer het gaat over punten van ernstige tegenstelling. Ik vraag niet dat gij uw overtuiging zoudt wegmoffelen, niet dat gij schrappen zoudt, maar wel dat er geen kwestie meer zou kunnen van zijn, doordat een zekere kieskeurigheid bij voorbaat alle innerlijke conflicten zou hebben vermeden.

Handhaaft gij uw tekst, dan... Maar neen, ik wil niet een zin voltooien, die veel zou weg hebben van een ultimatum. Ik verkies uitsluitend te rekenen op uw goed inzicht.

Met hartelijke groeten, Uw Maurice R.

B

Fouten zijn gemaakt in het weergeven van geschiedkundige gebeurtenissen.
VICTOR E. VAN VRIESLAND

Pirandello schreef dat eenieder zijn waarheid heeft, maar in casu spreken de documenten hun eigen taal.
MAURICE ROELANTS

Het einde van het tijdschrift Forum door Victor E. van Vriesland

Uit: Maatstaf, oktober 1963

Geschiedenis schrijven is geschiedenis maken.

Zowel de juiste als de, uit welke oorzaak ook, onjuiste mededelingen van een geschiedschrijver bepalen het beeld van een historische gebeurtenis voor de komende generaties. Dit beeld vormt op zijn beurt weer een deel van de geschiedenis, in casu de literatuurhistorie. Het is daarom de plicht van ieder, die uit eigen ervaring en in dat opzicht onbetwistbare zekerheid feiten kan meedelen, zich te doen horen wanneer hij meent dat in een bepaald geval fouten zijn gemaakt in het weergeven van geschiedkundige gebeurtenissen. Dit laatste is naar mijn mening het geval met het korte, interessante essay (vergezeld van enkele eerder

ongepubliceerde brieven), door Maurice Roelants gepubliceerd in de ‘Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde’, 1963, aflevering 9-12. Daar komt bij, dat de redacteur van Maatstaf mij uitdrukkelijk heeft verzocht van mijn kant enkele opmerkingen te maken bij de publikatie van Roelants en om bovengenoemde reden voldoe ik daaraan gaarne.

Ik wil graag beginnen met te trachten enkele detailpunten, die naar mijn mening niet geheel juist zijn in het betoog van Roelants, volgens mijn eigen inlichting en zienswijze recht te zetten, hoewel zij niet in verband staan met de in de titel van dit artikel genoemde hoofdzaak. Roelants zegt dat de uitgever D. Zijlstra, vriend van veel auteurs en met name alle Forumredacteuren, door een Duitse kogel te Rotterdam een door hem niet laat gewenste dood heeft gevonden. Naar mijn mening bevat deze mededeling twee onjuistheden. Volgens mijn inlichting betrof het hier een kogel van een nest Nederlandse (?) N.S.B.-leden die zich op het dak van het pand naast het kantoor van Nijgh en van Ditmar hadden opgesteld, toen Zijlstra met levensgevaar, en hoewel gewaarschuwd zijnde, op zijn verlaten kantoor geld ging halen om in staat te zijn, zijn personeel uit te betalen. Ook is het onjuist, dat hij zijn dood niet laat heeft gewenst. Zijlstra was, gelijk veel Friezen, een naar binnen gekeerd en sterk tot zwaarmoedigheid geneigd man. Een groot deel van die zwaarmoedigheid kwam echter juist voort uit angst voor de dood, die hem obsedeerde. Vele van zijn uitingen en gedragingen en enkele van zijn

verzen spreken van die angst; hij heeft nooit naar de dood verlangd maar vreesde hem in een bijna ziekelijke mate. Een tweede vraagteken zet ik bij de uitdrukking ‘het Robespierre-temperament naar het hart van Eddy du Perron’. Du Perron was een fel fanaticus maar niets stond hem verder dan de mentaliteit van een Robespierre, welke toch wel sterk op een collectiviteit was ingesteld.

Wanneer op p. 29/30 Roelants enerzijds klaagt ‘dat nooit door iemand werd opgemerkt hoe radicaal en streng (hij, Roelants) voor de ruimste vrijheid (heeft) gepleit. Met de almachtige bezetter in de rug’, en enkele regels later meedeelt dat ter Braak Jacques Perk als een - volgens het woord van Nijhoff - ‘onrijpe schooljongen’ tegenover Multatuli stelde en van du Perron (‘het spijt mij die mening te moeten neerschrijven’) zegt dat hij ‘nu eenmaal veel weg (had) van de querulant en de eigenwijze opruier’, dan is het toch overduidelijk dat dit alles veel en veel te ver gaat en dat Roelants zich eerst had moeten bezinnen op de begrippen conformisme en non-conformisme eer hij zich waagde aan dergelijke beweringen.

Maurice Roelants deelt mee dat hij was gedwongen ‘in dezelfde periode de spil te zijn van het Karel van de Woestijne-genootschap, dat (hij) met de hulp van de geboren dwarsdrijver F.V. Toussaint van Boelaere (hij laat venijnig de “e” in de naam weg) - spijtig gevolg van een kwinkslag van Herman Teirlinck - en Karel Leroux had opgericht...’ De kwinkslag van Teirlinck is mij niet bekend, maar het lijkt mij niet geheel verantwoord hier van een spijtig gevolg te spreken ten aanzien van een man, die het

zijne gedaan heeft in genoemd genootschap, een jeugdvriend van van de Woestijne die over diens jeugdwerk een belangwekkend essay heeft gepubliceerd in de ‘Mededeelingen van het Karel van de Woestijne-Genootschap’, 1934, aflevering 3. Waarom heeft Roelants, een zwager van de overleden dichter zich dan toen niet tegen deze publikatie verzet? Dit is een te late uitval tegen een gestorvene die een fijnzinnig prozakunstenaar was.

Maar ten aanzien van de geschiedenis van het tijdschrift Forum zijn dit alles, in zijn essay, detailpunten buiten de eigenlijke hoofdzaak om, zodat ik nu liever overga tot wat daarmee meer onmiddellijk samenhangt.

Nu kom ik tot de eigenlijke historische gebeurtenissen die geleid hebben tot de opheffing van Forum. Een zekere animositeit van de Vlaamse Nederlander ten opzichte van de staatkundige Nederlander klinkt onmiskenbaar door in de beschouwingen van Roelants Deze animositeit kan een dieper inzicht in de eigenlijke achtergronden van het conflict tussen de Vlaamse en de Nederlandse redactie geven dan de ideologische meningsverschillen tussen de katholiek-Vlaamse en de agressief-sceptische Nederlandse redactie.

Die animositeit verraadt zich in uitingen als deze: ‘En ge bekomt ook uit het Vlaamse land een rijke aanslibbing - ik zeg nog eens met nadruk die niets aan Nederland ontleent...’ (blz. 32). ‘De tweeledigheid van de Nederlandse literatuur is zo evident, dat het voor ons, Nederlanders en Vlamingen, onmogelijk en bijna onbetamelijk is om ons volledig in de wederzijdse gevechten te mengen. Ik stond

daar als eenzame Vlaamse redacteur naast twee figuren, die onbetwistbaar door de intellectuele conjunctuur van de jaren 30 waren beïnvloed, - sterk in het Noorden, helemaal niet in het Zuiden' (blz. 34). '...ik leefde belangstellend voor de vele muzen, waarmee onze eigen Vlaamse schrijvers in die periode vlijtig doende waren, zonder boven de Moerdijk in de leer te gaan' (ibid). En over ter Braak en du Perron: '...zij koelden onbewust mijn ijver af, hoeveel punten van eensgezindheid er ook waren' (blz. 35).

Op dezelfde bladzijde blijkt dit ongerechtvaardigde sentiment van wedijver ook uit het ophalen van des schrijvers oude polemiek met Greshoff, die hem in 'Aan een zuiderbroeder' (in 'Rebuten') met een hatelijk stuk had geprikkeld, een stuk waarin het van de Forumredactie heet: 'De Nederlandse afdeling geeft het beeld van een bepaalde letterkundige opvatting, hetgeen men erkennen moet, afgescheiden van het feit of men die opvatting al dan niet waardeert, terwijl het Vlaamse gedeelte op een gezellig, vriendelijk kransje gelijkt, waarin voor Jan en alleman een plaatsje besproken is'.

Maar laat mij nu tot het eigenlijke conflict komen, dat naar men weet werd veroorzaakt door het accepteren, vanwege onze Hollandse redactie, van de novelle 'Virginia' van Victor Varangot. Roelants schrijft, dat Walschap en hij de bezwaren van Marnix Gijsen tegen deze inzending bijvielen, 'niet omdat "Virginia" zo verschrikkelijk onze katholieke overtuiging aanrandde - dat kon pas goed gebeuren door literatuur van betekenis; de rest moest zich afspelen op een niveau dat met Forum niets te maken had - maar

omdat “Virginia” ons niet als een goed verhaal voorkwam’ (blz. 52). Ik waag dit ten zeerste te betwijfelen. ‘Er werden grote oorlogen gevoerd om kleine oorzaken, omdat men plotseling van een onbeduidend incident een belangrijke principiële kwestie heeft gemaakt en van de principiële kwestie een casus belli’, aldus Roelants verderop.

Dit is in strijd met wat ik zie als de geschiedkundige waarheid. Het conflict was wel degelijk een principiële zaak. Aan de Nederlandse zijde betrof dit principe de nu eenmaal van de aanvang af overeengekomen autonomie der beide, Vlaamse en Nederlandse, redactiedelen. Terecht schrijft ter Braak in zijn brief van 9 februari 1935 aan Roelants: ‘M.i. is jullie optreden in dezen een inbreuk op onze afspraak van verleden jaar waarbij werd vastgesteld dat de redacties onafhankelijk zouden zijn en ieder verantwoordelijk voor de bijdragen’. Een uiting als hierboven aangehaald van Roelants over grote oorlogen en kleine oorzaken tracht de zaak te bagatelliseren. Wel degelijk kwamen de bezwaren van de op één na katholieke Vlaamse redactie voort uit wat zij in de cruheid van het verhaal van Varangot vonden: ‘Marnix Gijsen voelde zich het meest gekweld door al wat toen zijn streng geloof kwetste’, moet Roelants zelf (blz. 52) toegeven, al moet hij daaraan toevoegen (ibid): ‘er worden thans courant tienmaal ergere dingen gepubliceerd en, ironie van het lot, sinds hij het geloof verloor, ook van de hand van Marnix Gijsen’.

Inderdaad kan het stuk, ook zelfs in aanmerking genomen het tijdsbeloop dat tussen toen en nu ligt, nauwelijks werkelijk zedenkwetsend worden genoemd. Het was geen lite-

rair meesterwerk, maar die komen maar een enkele keer voor. Het was een uitgesproken fantastisch verhaal, zonder realisme maar juist integendeel zozeer ireëel, dat het speelse sollen met geheiligde begrippen geen echte aanstoot kon geven aan wie niet al te bigot dacht. Het enige wellicht werkelijk aanstotelijke zinnetje dat er vrij kryptisch in voorkwam was een in een uiterst vluchtig, geëffaceerd en weggewerkt motiefje vervatte toespeling op het gegeven van Periander en Lycofroon (Herod. III 48-53, V 92, 95). Maar alleen een lezer met een sterk geestelijk vergrootglas zal dit nageplozen hebben; het vluchtige motiefje was er alleen om het volkomen bedachte spelelement, in dit pretentieloze verhaaltje waarin geen enkele psychologisch levende figuur voorkwam, met een zekere sluitende logica te kunnen afwerken.

Ter Braak die een uitzonderlijk voorbeeld was van volstrekte intellectuele eerlijkheid, beschouwde de houding van de Vlaamse redactie, die bij monde van haar woordvoerder Roelants het zwaartepunt van haar bezwaren op de kwaliteit van het verhaal legde, als huichelarij (zie zijn brief aan Roelants van 4 februari 1935). Hij verloor daarbij uit het oog hoe lieden met een sterk emotioneel temperament hun rationalisering te goeder trouw voor de eigenlijke beweegredenen van hun houding kunnen aanzien.

Tenslotte moge ik pro domo nog enkele punten rechtzetten die mijn eigen houding in het conflict duidelijk maken. Als bemiddelaar tussen beide redacties in deze botsing ben ik nooit opgetreden. Ik was van den aanvang af geheel solidair met mijn twee Nederlandse collega's ter Braak en Vestdijk.

Wanneer D. Zijlstra op 6 februari 1935 aan Maurice Roelants schrijft: ‘Ik kan u wel zeggen dat van Vriesland tegen de opname o.a. van “Virginia” is geweest’, dan corrigeert hij dit zelf in zijn brief aan dezelfde van 11 februari d.o.v.: ‘Voor de goede orde moet ik je nog even zeggen, dat van Vriesland mij later heeft gebeld met de mededeling dat hij niet tegen de opname van “Virginia” had gestemd’.

Wel heb ik mij later verzet tegen opname van Varangot's bijdrage onder druk van buitenaf: de pressie van du Perron die in een brief uit Parijs zich plotseling met deze zaak ging bemoeien en dreigde zijn medewerking aan ons maandblad te zullen staken indien de bijdrage werd afgewezen. Ik had toen geen andere keus dan mijn stem vóór te herzien, omdat ik niet onder druk van buiten de redactie een bijdrage opgenomen wilde zien. Intussen bood ik toen aan - omdat de publikatie van ‘Virginia’ niet verijdeld mocht worden door de onjuiste houding van mijn vriend du Perron - het stuk te plaatsen in De Vrije Bladen, waarvan ik eveneens redacteur was.

Ik zou al deze niet zo geheel belangwekkende zaken niet meer opgehaald hebben, indien in de overigens lezenswaardige uiteenzetting van Roelants geen verkeerde voorstellingen voorkwamen.

De paginering der ‘Mededelingen’ werd in dit artikel en in mijn Repliek vervangen door die van dit boek. M.R.

Repliek
door Maurice Roelants

Uit: Maatstaf, mei 1964

Van mijn hand zijn in direct of indirect verband met Forum verschenen: in ‘5 auteurs over hun uitgever’ (Nijgh & Van Ditmar, 1962) een ‘Requiem voor Doeke Zijlstra’; in de ‘Mededelingen van de Vlaamse Academie’, 1963, mijn kijk op begin, splitsing en einde van het tijdschrift, alsmede een serie steekproeven naar essentiële punten in de mij ten dienste staande correspondentie van oud-redacteuren. Ik bereid de uitgave voor van dezelfde stof maar met de volledige correspondentie. Wat kan ik gebruiken van Victor E. van Vriesland's rechtzetting van verkeerde voorstellingen, fouten en niet geheel juiste detailpunten?

Niets, maar absoluut niets van zijn rechtzetting pro domo. Hij heeft overgenomen of omschreven wat ik zelf gepubliceerd heb. In de ‘Mededelingen’: dat Zijlstra mij berichtte, eerst, dat van Vriesland tegen ‘Virginia’ had gestemd, daarna, van stonde af aan ervoor. In ‘Requiem’ gaf ik de veel omstandiger brief van Zijlstra (1-10-'35) dan van Vriesland's rechtzetting van een vermeende onjuistheid: ‘Wij herinneren aan de toezegging van van Vriesland “Virginia” te plaatsen in De Vrije Bladen en onze bereidverklaring honorarium en zetkosten voor onze rekening te

nemen'. En ibid.: ...'Deze inmenging van Eddy du Perron heeft op zijn beurt van Vriesland genoopt mede te delen dat hij zich niet wenste te onderwerpen aan suggesties uit Parijs'. Zelfs pro domo, kan men niet recht zetten wat reeds recht staat.

Van Vriesland oordeelt, dat navolgende detailpunten de hoofdzaak niet raken - wat wel erg mijn instemming heeft - maar toch als onjuistheden dienen gecorrigeerd: 1. Zijlstra viel niet door een Duitse kogel, maar door 'een kogel van een nest Nederlandse (?) N.S.B.-leden'. Het vraagteken is van hem. De mondelinge mededeling van Zijlstra's nabestaanden, op de vooravond van zijn verrassing, heb ik noch op misverstand, noch op vergissing onderzocht. Is van Vriesland's bron, ondanks zijn vraagteken, zekerder? Alleszins, goed voor een voetnota. 2. Erger is dat ik geschreven heb: 'Zijlstra vond een niet laat gewenste dood'. Van Vriesland bestrijdt dit vrij uitvoerig, om te concluderen, 'dat Zijlstra nooit de dood heeft verlangd, maar hem in een bijna ziekelijke mate vreesde'. Ik heb met Zijlstra te veel intieme gesprekken gehad om *mijn* waarheid niet te handhaven: hij vreesde de dood helemaal niet, hij vreesde iedere langzame aftakeling. In een voetnota zal ik verwijzen naar een typerende trek uit het meer gepousseerd portret uit voornoemd 'Requiem': onze feesten verliet hij altijd op het spitsuur uit angst voor verval en vergrauwen van de atmosfeer.

Ik heb niets te wijzigen aan mijn kijk op du Perron. Van Vriesland kan niet hebben, dat ik du Perron, hoewel hij hem zelf 'een felle fanaticus' noemt, bij Robespierre heb

vergeleken, die ‘toch wel sterk op een collectiviteit ingesteld was’. Robespierre, Saint-Just heb ik als wisselnamen voor du Perron en ter Braak gebruikt, met een deel lofspraak voor de purificateurs, zoals Marie Lenéru Saint-Just zag. Ik heb hierop nadrukkelijk gewezen. Op blz. 23 van dit boek heb ik du Perron getypeerd als niet op een collectiviteit ingesteld. ‘Het engagement van du Perron gold het recht om zich tegen alle vormen van groepsverband te verdedigen. Hij zag van alle zijden de horden aanrukken, die het individu vermorzelen zouden...’. Het non-conformisme behoorde inderdaad tot zijn charme, zoals zijn scherp inzicht, zijn strijdbaarheid, zijn zelfverzekerdheid, ik ga nog verder: zijn egotisme. Hij heeft er menigeen in onze vriendenkring dikwijls mee geamuseerd. Waarom, wat al zo klaar uit zijn jeugd en opvoeding blijkt, zou dat moeten verdoezeld worden alsof zijn figuur niets dan conformistische trekken verdraagt? Er zijn tenslotte toch de niet te wraken kroongetuigen: zijn geschriften, die, als we maat willen houden, niet alle aan fel fanatisme dienen toegeschreven te worden. Het voorbehoud is gepast dat het vaak door humane vurigheid werd geïnspireerd.

Het zit van Vriesland heel hoog, dat ik het terloops heb gehad over ‘de eeuwige dwarsdrijver F.V. Toussaint van Boelaere’. In van Boelaere, als is dat toevoegsel aan zijn naam geleend, heb ik alvast de ‘venijnig weggelaten “e” hersteld. Een drukfout moet immers verbeterd worden. Aan de rest raak ik niet. F.V. Toussaint heeft zich nooit, bij leven en welzijn, over gebrek aan vrankheid van mij en anderen, waaronder ook meer dan een van zijn jeugdvrien-

den, kunnen beklagen. Wat ons niet belet heeft hem op kwade momenten bij te staan. Zonder de zilversmid der letteren te miskennen, zijn hang naar aristocratie, zijn gulle feestzin, was het moeilijk - laat ik mild blijven - enige van zijn beklagenswaardige complexen, in geschriften en handelingen, niet te doorzien. Pascal beschreef de mens als een samenstel van engel en duivel. Het is goed te begrijpen, dat een Pen-Clubvoorzitter uit Amsterdam het niet verder heeft gebracht dan in zijn Brusselse collega alleen het Pascaliaans engelachtige te zien: wat tot een deel van zijn fijnzinnig kunstenaarschap behoorde. Van al wie F.V. Toussaint grondiger kennen is het te veel gevraagd het bij deze summiere visie te laten.

Zo kom ik dan tot wat van Vriesland de eigenlijke historische gebeurtenissen noemt. Uit enkele citaten leidt hij af, dat ik, Zuidnederlander, door een zekere animositeit ten opzichte van de staatkundige Nederlander zou zijn bewogen.[1] Die animositeit lijkt hem wel zeer belangrijk. ‘In de eigenlijke achtergronden van het conflict tussen de beide Forum-redacties zou dit een dieper inzicht kunnen geven dan de ideologische meningsverschillen tussen de katholiek-Vlaamse en de agressief-sceptische Nederlandse redactie’. Er staat voorzichtig zou. Het is maar goed ook.

1 Ik houd mij verder met de citaten alleen bezig. Zij zijn genomen uit een stuk, dat verkeerd is uitgelegd. Mijn volledige staat van dienst inzake lucide en genegen samenwerking tussen Noord en Zuid zou ik zelf niet graag opmaken. Van Vriesland behoorde tot de Nederlandse schrijvers, die mij eens met een geschenk en huldeadres tevreden maakten.

Die hypothese is immers even vals als nieuw. In de Forumtijd werd ze door niemand, ook door van Vriesland niet, onderkend. Anno 1963 komt aan het licht, dat in 1935 drie Nederlandse en drie Vlaamse redacteuren niet hebben geweten waarom ze eigenlijk touwtrokken. Zij meenden dat een dun verhaal de aanleiding was en dat, toen er zich een ideologische en principiële spanning op griffelde, ieder op eigen manier het been stijf hield. Zij hebben allemaal in mijn ressentiment-valstrik getrapt.

Van Vriesland koos zijn citaten uit het deel van mijn betoog, dat uitsluitend de eerste Forumredactie betreft.

Al de imponderabilia, die een volmaakte eenheid in de weg stonden, waren in de tweede redactie vervallen. Het heeft geen zin te geloven dat Marnix Gijsen, Raymond Herreman en Gerard Walschap welkdanige animositeit van mijnentwege zouden hebben overgenomen. Ik zette in 1963 de punten op de i's, naar aanleiding van een Nederlandse navraag met het oog op Forumstudie. Die punten op de i's zijn er vermoedelijk oorzaak van, dat van Vriesland zich op een dwaalspoor heeft begeven om naar ressentiment te gaan speuren. Van Nederlandse zijde werden mij, zoals het heet, wetenschappelijk systematisch, vragen gesteld als deze: Welke invloed had Forum in Vlaanderen? Welke weerslag had de vententheorie op de Vlaamse bijdragen? Drukten deze een eigen wezen en karakter uit?

Toen ik mijn kijk op de Forumevolutie gaf, achtte ik het nuttig dat filigraan van vragen voor ogen te houden. Animositeit? In de constatatie dat de Vlaamse medewerkers niet aan het Noorden schatplichtig waren en er niet in de

leer waren? Animositeit? Als ik het heb over een rijke aanslibbing uit het Zuiden, met markante namen als Willem Elsschot, Jan van Nijlen, Richard Minne, Gerard Walschap, Raymond Brulez? Animositeit? Als ik aanstip, dat de tweeledigheid van onze literatuur op verschil in aard en tijdszorgen gestoeld is: Nederland in de Forumtijd is sterk op doctrinaire intellectualiteit ingesteld, Vlaanderen op jonge scheppingsdrift zonder meer. Dit zijn geen bittere verzinsels, maar vaststellingen die ook zonder animositeit waar zijn.

Het moet anderzijds toch als een jammerlijk euvel worden beschouwd, dat er onder de door van Vriesland gedane excerpten, die willekeurig in een ressentiment-keurslijf worden gedrongen, een foutief werd overgeschreven en een ander zo afgeknot, dat het iets anders zegt dan mijn tekst. Ik heb niet geschreven dat ter Braak en du Perron ‘onbetwistbaar door de intellectuele conjunctuur van de jaren 30 waren beïnvloed - sterk in het Noorden, helemaal niet in het Zuiden’. Wat de lezer uit deze rebus mag verstaan is mij een raadsel. Het citaat zij hier rechtgezet. Ik had het over mijn eenzaamheid tussen twee figuren, ‘die onbetwistbaar de intellectuele conjunctuur van de jaren dertig zouden beinvloeden - sterk in het Noorden, helemaal niet in het Zuiden’. Voor iedere onbevooroordeelde lezer van mijn betoog liggen daar objectieve feiten in besloten: 1. ik had de strijd van mijn beide mederedacteuren niet te strijden; 2. hun invloed op het Noorden strekt hen tot eer; 3. met slechts twintig abonnees in Vlaanderen, dat overigens anders georiënteerd was, kon er hier helemaal geen beïnvloeding zijn.

Een der citaten, dat het meest animositeit zou kunnen suggereren, is dit: ‘Ter Braak en du Perron koelden onbewust mijn ijver af, hoeveel punten van eensgezindheid er ook waren’. Leest men wat die zin in mijn tekst vooraf gaat, dan is het overduidelijk een niet te vermijden wederkerigheidsverschijnsel, waarmee mensen van verschillende landaard en ideologie moeten rekenen, wat geenszins inhoudt dat wederkerig ressentiment er het uitvloeisel van is. Hier is dan de passus geheel en in zijn ware zin hersteld:

‘Menno ter Braak en Eddy du Perron waren uitmuntende gezellen. Wij konden desondanks met elkaar flink bekvechten, wat zij trouwens onderling ook dikwijls fel deden. Maar in het driespan zat het gareel mij persoonlijk toch niet uiterst goed. Onze bezorgdheden waren niet precies op dezelfde wijze gespreid. Onder de christelijke waarden liggen in het Noorden de kaarten van het katholicisme en het calvinisme, dat er zo zeer is op afgekleurd, anders dan in het Zuiden. Mijn beide kameraden-kornuiten, als men dit woord zonder pejoratieve zin wil aanvaarden, sloegen heel graag een kerkraam of een tempelruit in. Daarbij speelde ik, omdat ik, hoe breed ik de vrije meningsuiting ook uitmat, eerbied voor mijn eigen opvattingen opeisen moest, de bekende figuur uit het voetbalspel: ik hinderde soms de tegenspelers door hun aanloop bewust te doorkruisen. En ze koelden onbewust mijn ijver af, hoeveel punten van eensgezindheid er ook waren’.

Als dit onderling hinderen en afkoelen tot de orde van het ressentiment had behoord, dan zou ik, toen op Forum een eerste maal een bedreiging van opheffing woog (doordat

het aantal abonnees te gering was), niet een reddende formule hebben aan de hand gedaan; dan zou ter Braak ze zeker hebben afgewezen. En later, toen het geschil tussen de beide redacties gerezen was, zou hij mij in die brief van 9-2-'35 (‘Mededelingen’; blz. 68) niet geschreven hebben: ...‘ik houd van het tijdschrift zoals het nu bestaat en ben bereid alles te doen om een vergelijk binnen redelijke grenzen mogelijk te maken’.

Maar de polemiek tussen Greshoff en mij? Te laat gekomen om de opheffing van Forum te beïnvloeden. Pas in het derde jaar na het einde van het tijdschrift bereikte mij de eerste versie van de ‘Rebuten’ (Critische vlugschriften, Boucher, 1935), zoals blijkt uit mijn ‘Bakkeleien met Jan Greshoff’ (Nijgh en van Ditmar, 1938). Forum exit: 1935. Onze polemiek: 1937-'38. Heb ik er terloops op gezinspeeld dan is het met het goed humeur der vriendschap (‘Mededelingen’, blz. 39) en omdat ik bij het herlezen van ‘Zwanen pesten’ (van Kampen, 1950) vergoelijkend heb opgemerkt, dat oude vergissingen door nieuwe vervangen werden, zoals dat, o zo menselijk, ook bij drukproefcorrecties gebeurt. Het ophalen van wat van Vriesland echt hatelijk acht is van hem. Ik vind dat sinds lang niet prikkelend meer. Ik geef hem te raden waarom.

Bij het begin van deze repliek toonde ik aan, dat al wat in van Vriesland's rechtzetting pro domo voorkomt reeds volledig in mijn publikaties stond. Gekomen bij wat hij noemt het eigenlijk conflict constateer ik, dat hij met dezelfde verkeerde methode eenzijdig tot eigen visie bevriest wat in de

complexiteit der algemene waarheid-van-alle-redacteuren zo vloeiend is als het ‘panta rhei’ van Heraclitus.

De Vlaamse redacteuren, Herreman niet te na gesproken, worden vastgeklonken aan hun afkeer voor de cruheid van ‘Virginia’. Hoewel van Vriesland zelf het verhaal nogal bagatelliseert (‘geen meesterwerk, maar die komen maar een keer voor’), stelt hij nog eens definitief vast, dat het sollen met geheiligde begrippen geen aanstoot kon geven aan wie niet als bigot dacht. Daarmee kunnen wij het stellen. Hij verheft de stem. Ten zeerste betwijfelt hij, dat wij, Walschap en ik, vooral Gijsen bijvielen niet omdat onze katholieke overtuiging op ‘Virginia’-niveau aangetast kon worden, maar omdat het ons niet als een goed verhaal voorkwam. Zelfs enigszins plechtig herstelt hij de geschiedkundige waarheid met zorgvuldig gekozen citaten, die echter het groot euvel vertonen: los te staan van de echte geschiedkundige waarheid, die uit het geheel van de reeds door mij gepubliceerde brieven blijkt. Wie straks ‘alle’ brieven leest kan zich een juist oordeel vormen.

Bij ieder citaat of omschrijving vermeldt van Vriesland trouw de datum van de brief, meestal ook de pagina der ‘Mededelingen’. Dat schijnt iets onbetwistbaars aan zijn redenering te geven, ook als sommige aspecten verdoezeld zijn. Een typisch voorbeeld te meer. De aura van navolgende zin is voor mij wel bijzonder aardig: ‘Ter Braak die een uitzonderlijk voorbeeld was van volstrekte intellectuele eerlijkheid, beschouwde de houding van de Vlaamse redactie, die bij monde van haar woordvoerder Roelants het zwaartepunt van haar bezwaren op de kwaliteit van

het verhaal legde, als huichelarij (zie zijn brief aan Roelants van 4 februari 1935)'. Volgt dan een doekje voor het bloeden.

Ik publiceerde daaromtrent niet één maar twee brieven ('Mededelingen', e.q. 62-63). Mij dunkt, dat als ik er twee citaten uit geef het geheel eens te meer een relatief ander, een niet verdoezeld uitzicht krijgt. Uit de eerste brief:

'Als je van deze brief gebruik wilt maken op de redactievergadering in "tegenwoordigheid van Gijsen, heb ik daar geen bezwaar tegen. Het geschrevene houdt geen plotseling opgekomen verachting voor Gijsen in; ik gebruik het woord *hypocrisie* alleen, omdat ik dit verschijnsel geen andere naam kan geven." Ik ben te allen tijde bereid, "met Gijsen over dit woord te discussiëren", en er de consequenties van te verdedigen. Mijn houding t.o.v. het katholicisme zal hem bekend zijn, en in dit geval lijkt hij mij die kant van het katholicisme te vertegenwoordigen, waarvan ik de ergste afkeer heb.' Hehe, bijna was de gehele Vlaamse redactie, woordvoerder incluis, huichelachtig geweest.

De tweede brief luidt:

'Na mijn brief gesloten en verzonden te hebben, kom ik tot de conclusie, dat het toch waarschijnlijk beter is, dat je mijn reactie als voorlopig zuiver persoonlijk beschouwt en er de besprekingen a.s. woensdag niet door laat beïnvloeden. Mocht er een openlijke uiteenzetting der standpunten nodig zijn, dan ben ik natuurlijk altijd bereid Gijsen precies dat te zeggen, wat ik jou nu vertrouwelijk heb geschreven.'

Niemand heeft die openlijke uiteenzetting der standpunten nodig gevonden. Als hypocrisie had gepeild moeten worden, zou ik mij gauw bij Marnix Gijsen op de beklaagdenbank begeven hebben. Maar ook de volstrekte eerlijkheid van hem en de andere redacteuren was buiten kijf. Toen van een klein accident - zo had ik het tevergeefs willen houden - naar een grote principepskwestie was overgestapt, wilde niemand een duimbreed wijken. Gelovigen en vrijzinnigen kunnen het oog op uiteenlopende idealen richten, ik zeg niet eens ze voor 100% realiseren, en in hun hart een zelfde loyaliteit koesteren. Marnix Gijsen heeft zich van het geloof afgekeerd. Hij bleef voor mij de dierbare vriend, die mij bij elk boek opnieuw ontroert door een absolute vrankheid in het uitschrijven van zijn diep verdriet en gespletenheid, die mij leren dat zijn innerlijke vrede niet groter is geworden sinds de Godsidee in hem stierf.

Ik onthoud uit dit alles, in verband met Forum, slechts dit. Tegenovergestelde ideologieën kunnen in bepaalde personen worden verzoend. Zij zijn echter als aders die ook in de beste marmersoorten lopen. Doen er zich harde schokken voor, dan splijten zij dáár.

Naschrift
door Victor E. van Vriesland

Uit: Maatstaf, mei 1964

De redacteur was zo vriendelijk, mij in de gelegenheid te stellen deze ‘Repliek’ te voorzien van een naschrift. Waar gebleken is dat de afwijkende zienswijze van Roelants en mij veelal op een verschillende feiteninterpretatie berust, zal ik daarvan geen gebruik maken. Op het punt echter waar ik vaststelde dat de schrijver veel en veel te ver ging, heeft hij er in zijn ‘Repliek’ niet het zwijgen toe gedaan maar deed hij opnieuw een uitval tegen de overleden Toussaint, ditmaal onder de geheimzinnige verwijzing naar ‘anderen, onder wie ook meer dan een van zijn jeugdvrienden’. Ik kan dit niet zonder protest over mijn kant laten gaan. Maurice Roelants weet zeer nauwkeurig waarom hij zo op Toussaint gebeten is. Het lijkt mij intussen nutteloos, oude koeien uit de sloot te halen, die blijkbaar alleen in mijn ogen nog jong geschoten bokken blijven, dus laat het bij dit protest.

Dupliek
door Maurice Roelants

Uit: Maatstaf, mei 1964

Het is te gemakkelijk de historie eens en voor altijd af te grendelen onder het nobel motto: ‘Van de doden niets dan goeds’. Ik sta in Vlaanderen niet alleen om van Vriesland's protest, als dat van een goedbedoelende onwetende, af te wijzen. Het vermag niets tegen feiten, die niet alleen in mijn persoon en documenten, maar in die van velen vastliggen. Maar ging het niet over Forum?

C
Simon Vestdijk en enkele andere partijen beschermd

Dat Simon Vestdijk zichzelf beschermen kan? Zonder enige twijfel. Maar flagellanten brengen zichzelf soms geheel overbodig wonden toe. Toen Simon Vestdijk in '5 auteurs over hun uitgever' Doeke Zijlstra met genegenheid herdacht, verliet hij zich geheel op de misvatting, dat alle Forumstukken wel moesten vergaan zijn, en 'uit een lacunenrijk herinneringsmateriaal' brandde hij overdrachtelijk as om ze over eigen en andermans hoofd te strooien. Gewoon op laboratoriumproeven en stevige documenten te steunen, zag hij er van af in een feestbundel het einde van Forum uitvoerig uit de doeken te doen. Toch noteerde hij: '...Meer of minder bevriende partijen kwamen (bij dit einde) in een twijfelachtig licht te staan: de Vlaamse helft van de redactie, Victor Varangot, ikzelf, de Roomse kerk, - alleen ter Braak niet, die Forum opofferde aan het protest tegen wat hij voor censuur hield. Dat was het ook. Cryptocensuur. Protocensuur (...) Wanneer ter Braak bakzeil had gehaald, had ik zijn voorbeeld gevolgd. Toen hij er niet aan dacht om het te doen, gaf ik hem niet helemaal gelijk, maar deed als hij, uit blinde loyaliteit: één van die schaarse momenten in het leven van de mens, waarop hij

(meestal ten onrechte) met voldoening terugblikt. (...) En vijf jaar later hadden we een iets andere censuur in Nederland en Vlaanderen beide...'

Het zal Marnix Gijsen, Gerard Walschap en Raymond Herreman al evenzeer als mij verheugen, dat onze cryptocensuur, onze protocensuur toch niet met de ware censuur van vijf jaar later werd verward.

Dat de roomse kerk bij het Forumgeschil in een twijfelachtig licht heeft gestaan, is een fabel die het eerst door ter Braak is geformuleerd. Ik heb lang in mijn portefeuille een ontwerp van brief bewaard, die ik hem niet gezonden heb, omdat ik zijn sarcasme al te spottend had geretourneerd. Ik bekende deemoedig, en dacht daarbij aan Reinaert de Vos, dat de Vlaamse clerus het aartsbisdom Mechelen had gealerteerd, dat kardinaal van Roey de curie en de index-instanties had geraadpleegd en dat de roomse leden der redactie zouden geëxcommuniëerd worden, indien Forum niet naar uitgesproken vroomheid evolueerde. Bij Marnix Gijsen en Gerard Walschap was het geen spot toen zij juist andersom evolueerden. In hun roomse tijd hebben zij alleen naar eigen beleid gehandeld, zonder ergens op het matje te worden geroepen. Hun huidig getuigenis daaromtrent zou ingegaan zijn op een ijdele bewering.

Ik ben van mening, dat ook Victor Varangot helemaal niet in een twijfelachtig licht heeft gestaan. Bij het uitbreken van het Forumgeschil nam hij een sympathieke houding aan. Het behoort tot de litteraire zede met wellust de vruchten van kleine of grote schandalen te plukken en, als er geen zijn, er te simuleren. Victor Varangot, schoonbroer van

Menno ter Braak, had in zijn handen kunnen wrijven: - ‘Als Forum springt op *mijn* verhaal, dan verwerf ik in één slag bekendheid’. Hij zag daarentegen naar zijn ‘Virginia’ niet op als een schandaalschopper. Daarvoor was zijn verhaal te glimlachend geschreven. Hij zelf vroeg alleen om verzoening. Hij verklaarde zich bereid ‘Virginia’ terug te nemen. Daarna stemde hij in met het voorstel van Victor van Vriesland om zijn verhaal naar De Vrije Bladen over te hevelen. Hij was het tegendeel van een arrogante wijsneus, zelfs iets te lankmoedig om anders dan bij vlagen heftig te zijn. Zoals ook door de tijd bevestigd werd, meldde hij zich niet aan als een conquistador. Kortom, hij had het wijs gevoel van de jonge man, die het jammer vond, dat een veel te grote brand werd gestookt omdat hij argeloos met een voetzoeker had gespeeld.

In dat zelfde licht bezien is voor mij Simon Vestdijk's zelfbeschuldinging beslist niet overtuigend. Hij biecht eerst enkele kleine zonden op. Op voorstel van Doeke Zijlstra heeft hij zich tot uitgeverscrypto- en protocensuur geleend in een titel van een van zijn boeken. Bovendien heeft hij inzake het overvloedige wateren van de heer Visser op ongeschikte plaatsen overleg aanvaard. Over het algemeen heeft hij nonchalant naar enkele wenken geluisterd. Molière achtte het niet eens een kwestie van nonchalance toen de reacties van zijn huishoudster hem tot graag aanvaarde lessen strekten. Het is natuurlijk erg indrukwekkend, dat andere auteurs geen wijziging van een komma in hun goddelijke creaties dulden. Meestal echter zijn de schrijvers, die er zich niet op toeleggen hun eigen monument te zijn,

mij liever. Ik vind, dat een zekere achteloosheid, een bepaalde welwillendheid, een zin om de boog niet tot brekens toe te spannen Simon Vestdijk sierden, al geef ik toe, dat de loyaliteit voor vrienden, aan wie men zijn nonchalance offert, tot de hoogste waarden behoort. Dat heeft mij ook in de Vlaamse redactie verheugd.

Overigens kan ik op andere gebieden uit de biecht spreken. Er zijn in Forum, ook van de eerste redacteuren, teksten verschenen, die op wenken van een goede ziel waren gewijzigd. Er werden er andere geweerd, nadat één redacteur de meerderheid van twee collega's had overtuigd, dat haar beslissing aanvechtbaar was. Waar beginnen crypto- en protocensuur wanneer een redactie, om andere redenen dan die van levensbeschouwelijke aard, ingezonden kopij, kopij met politieke inslag, - radicaal taboe verklaard! - naast zich neerlegt? Of voor correctie terugzendt? Al dingen die tot het redactioneel beleid behoren.

Veel twijfelachtig licht rondom het hoofd van personages uit de roman van Forum kan aldus door wat bleke herfstzon worden doorschenen.

Hoe de Vlaamse redactie zich heeft gehouden staat in de hier gepubliceerde correspondentie. Ik wens er nochtans speciaal attent op te maken, dat toen Marnix Gijsen, uit een ophoping van onbehagen de kleine sneeuwbal aan het rollen bracht, gewoon ontslag nam. Dat dit nu niet meer gebeuren zou, na de evolutie van de meerderheid der Vlaamse redacteuren naar vrijzinnigheid en een veel verder gaande introspectie dan die van Varangot in de troebelen der school van Fontainebleau? Het is vanzelfsprekend.

Ik heb hier niet de geschiedenis der evolutie van mijn vrienden te schrijven, noch uiteen te zetten hoe ik met steeds trouwe aandacht en genegenheid door iets dat sterker is dan alle ideologie aan hen en aan hun werk, soms met een eigenaardig zeer om hen en om mij, ben verbonden gebleven. In de ondertitel van deze tijdschriftroman, waarin voor een deel een beginperiode van ons later leven is vervat, moet beslist mijn zelfspot worden erkend: Les Liaisons Dangereuses... Dat klinkt wel zeer erg, als men het niet vrolijk beïroniseert. Maar het is mijn ervaring, dat alle menselijke betrekkingen 'liaisons dangereuses' zijn.

Is een probleem als dat van Forum eenmaal gesteld, dan zijn slechts drie oplossingen mogelijk: 1. heengaan van hem die herhaald bezwaren koestert; 2. vallen anderen zijn mening bij, die bron der bezwaren wegnemen; 3. blijkt dat niet te kunnen, de samenwerking liquideren. Dit soort erecode wordt door de zwartstgebrande matrozen toegepast. Als zo'n zwarte matroos stond mij na de tweede wereldoorlog juist hetzelfde te doen in het Vlaamse land: ik verliet als redacteur een groot tijdschrift, dat ik zelf had helpen oprichten. Vraag was niet of mijn blik een harde wereld en bepaalde ideologieën niet verdragen kan. Maar met mijn eigen zwart gezicht als waarmerk, wenste ik niet al wat een andere richting dan de mijne uitging te waarmerken. De turpitudes van leven en literatuur? Wie heeft er de zijne niet? Het is geen reden om zich van de eigen sterren waarop men varen wil te laten afdrijven.

V Les liaisons dangereuses

Hier is dan al het strijdmateriaal bijeengebracht, dat betreffende de splitsing en het einde van Forum voor het rapen viel. Met deze floretten hebben we elkaar geschramd, en toen het geschil naar zijn einde ging, een kort eresaluut gebracht. Einde oktober 1935 waren tussen ter Braak en mij alle instrumenten over de liquidatie uitgewisseld. Wij hadden de publikatie van de verklaringen der twee redacties geregeld: begin november. Zij liet nog een halve maand op zich wachten. Doeke Zijlstra beproefde in die tijd nog in ‘een hevige correspondentie met ter Braak’ ‘Virginia’ uit Forum weg te houden. Ik leefde reeds voor andere dingen, toen ik zijn serene mededeling ontving. ‘...Erkennende dat de uitgever niet mag ingrijpen in redactionele aangelegenheden, heb ik tenslotte de heren de vrije hand gelaten. Ik hoop dat de Nederlandse redactie thans het gevoel heeft, dat aan de eer is voldaan.’ Het is goed dat zo iets laat komt, na het beproeven van alle reddingspogingen.

Doeke Zijlstra schreef voor zich zelf het ultiem woord neer, dat geen enkele redacteur, ondanks de een of andere kortstondige slipper van woede, hem onthouden kon: tot zijn levensbegrip, waarvan zijn uitgeversfunctie slechts een onderdeel was, behoorde vooral dat gevoel van eer. Twee gekoppelde redacties weigerden voor elkaar het hoofd te buigen. Doeke Zijlstra worstelde om Forum in stand te houden. Hij ambieerde daarbij allesbehalve een winstobject te bewaren. Als fronton boven de uitgeverij, mocht het in zijn ogen geld kosten. Zijn auteurs waren overigens om andere redenen dan louter materiële aan hem verbonden. Hij was voor dat lastig volk, dat schrijvers meestal zijn, de humaanste der uitgevers.

Ik blik met plezier terug op de floretgroet van Menno ter Braak in zijn overigens zo bewogen memorandum van 3 oktober 1935, dat hij niet aan Doeke Zijlstra maar aan Nijgh en van Ditmar N.V., derhalve plechtig aan het hoogste gezag, had gericht: 'Vóór één ding ben ik dus hartelijk dankbaar: dat Forum de tragikomedie van De Nieuwe Gids is bespaard gebleven. Ik ben er van overtuigd, dat de partijen in dit conflict, hoe verschillend ook, althans eensgezind verheugd zullen zijn.'

Hoe zouden wij niet eensgezind verheugd geweest zijn? De 'liaisons dangereuses' tussen zondaars van diverse soort waren ten einde. De vreugde, hoe zij zich later ook herstellen mocht, was echter voor mij van korte duur. Mijn dierbare vriend Raymond Herreman legde mij, voor mijn gevoel veel te laat, zijn begrijpelijke gewetensbezwaren voor. Zij konden geen nieuwe keer aan de reeds in de lucht hangende liquidatie geven. Hij wilde toen alleen op eigen riemslag varen. Mijn reactie viel uiterst vlug en radicaal. Aan allen zond ik het bericht: ik doe niets meer voor een verloren zaak. Maar voor allen ook een kort floretsaluut: - 'Ik hoop uit onze samenwerking vooral de prettige momenten te zullen onthouden en verblijf met voor eenieder goed gekozen waardering.'

Voor mijn prompte interventie was Menno ter Braak gevoelig. De volgende dag was daar reeds zijn hartelijke dank zonder één ironisch woord: 'Ik ben evenzeer als jij voornemens, om, zodra deze onverkwikkelijke kwestie is geregeld, meer aan de plezierige dan aan de onplezierige momenten te denken: van enige rancune is bij mij geen sprake,

omdat ik te duidelijk zie, dat hier twee standpunten (via het toevallige “Virginia”) in botsing zijn gekomen’.

Geheel de correspondentie over Forum kan voor mij de glans niet wegnemen van die kleine flits: de laatgekomen, maar duidelijke erkenning, dat ‘twee standpunten (via het toevallige “Virginia”) in botsing zijn gekomen’.

VI
Virginia door Victor Varangot

Aan J. Greshoff

Het was maandagmorgen. De barbier liep zijn atelier op en neer, wachtende op de eerste klanten van de week. Zelf was hij vers geschoren en hij had zijn wekelijks witte jas nog zonder zeepschuimvlekken of millimeterhaartjes.

Hij repeteerde de zondagse auto-ongelukken en voetbaluitslagen, die hij onder het ontbijt in het maandagochtendblad gelezen en uit zijn hoofd geleerd had: 'Drie - nul. Twee doden en één gewonde.' Juist toen hij even naar buiten wilde lopen om zich nader op de hoogte te stellen van het weer, kwam de gemeentesecretaris binnen.

Onder het inzepen merkte de barbier op: 'Wat een vreselijk auto-ongeluk weer gisteren, mijnheer.'

'Ja, ja,' zei de gemeentesecretaris zonder veel animo. De barbier keek verwonderd: de gemeentesecretaris hield anders nog wel eens van een praatje. Zijn verwondering behoefde echter niet lang te duren want ziedaar, de gemeentesecretaris schraapte zijn keel en begon te spreken: 'Weet u dat er bij de burgemeester een nichtje in huis is komen wonen?' 'Nee,' zei de barbier, 'nee, dat wist ik niet.'

'Ja,' vervolgde de gemeentesecretaris, 'verleden week is zij gekomen. En wat het bijzondere is, zij is... ja hoe zal ik het zeggen, zij is nog nooit door een man aangeraakt, zij is nog geheel en al wat men noemt maagdelijk, terwijl ze toch al een jaar of twintig moet zijn.'

Op het gezicht van de barbier vertoonde zich een ongelovige glimlach, totdat hij plotseling uitbarstte: 'Hahaha, dat is een verdomd goeie mop, die moet ik verder vertellen.'

Maar de gemeentesecretaris kwam verontwaardigd overeind en zei: 'Op mijn woord mijnheer, het is geen mop. Het is de waarheid. Gisteren was ik bij de burgemeester op bezoek en toen vertelde zijn vrouw het mij zelf, onder vier ogen natuurlijk. Op mijn woord mijnheer.'

De barbier haalde zijn schouders op en veronderstelde: 'Maar dan is ze zeker zo lelijk als de nacht.'

'Integendeel, mijnheer, het is het mooiste meisje van de wereld. Maar ik heb u dit alles onder de striktste geheimhouding verteld. U zegt het aan niemand, nietwaar?'

Een half uur later kwam don Juan binnen. Hij zette zich zonder veel plichtplegingen neer en gaf het bevel tot een friction.

‘Heb je nog wat nieuws, barbier?’

Zonder scrupules zei de barbier: ‘Zeker mijnheer. En nog wel zeer bijzonder nieuws. Er is een maagd in onze goede stad.’

Don Juan begon te lachen en zei: ‘Ja, dat weet ik. Alleen is ze wat overjarig. Je bedoelt toch die van steen, die al tweeduizend jaar in de kerk staat?’

‘Nee,’ zei de barbier, ‘die is het niet. Ik bedoel Virginia, die twintig jaar oud is, bij de burgemeester woont en een nichtje van hem is. Het is het mooiste meisje van de wereld.’

‘Laat je niets wijsmaken, man.’

‘Op mijn woord mijnheer. En ik heb het u natuurlijk onder de strikstste geheimhouding verteld.’

‘Ja, ja natuurlijk. Dacht je, dat ik zo stom zou zijn zoiets verder te vertellen. Dat houd ik voor me zelf,’ zei don Juan. ‘En als het werkelijk waar is wat je zegt, vent, zal ik er onmiddellijk werk van maken. Want dat zou cachet aan mijn memoires geven, wanneer ik er met vermelding van naam, plaats en datum in kon zetten, hoe ik een maagd verleid heb. Geloof je niet?’

‘Zeker, zeker,’ zei de barbier.

‘Maar,’ vervolgde don Juan, ‘dit voornemen deel ik je natuurlijk onder de striktste geheimhouding mee. Je hebt niet het hart het verder te vertellen.’

Na de aftocht van don Juan trad de gentleman binnen. Hij verzocht zijn haar wat bij te knippen en gaf aanwijzingen omtrent de ligging van zijn scheiding: ‘Denkt u er aan, niet te veel naar links.’

‘Weet mijnheer al het grote nieuws?’ vroeg de barbier. ‘Sinds verleden week is er in onze goede stad een maagd, mijnheer. Wat zegt u daarvan?’

‘Een flauwe mop, barbier.’

De barbier vertelde echter met zoveel overtuigingskracht alles wat hij van Virginia wist, dat de gentleman hem tenslotte geloofde en zei:

‘Weet u, dat heb ik nu van kindsbeen af gewenst, barbier, om een maagdelijk meisje tot mijn wettige echtgenote te maken. Dit is de kans van mijn leven. Ik zal naar de burgemeester gaan en hem om Virginia's hand vragen. Maar dat vertel ik u onder de striktste geheimhouding.’

En uit dankbaarheid voor dit vertrouwen waarschuwde de barbier de gentleman tegen don Juan.

De pastoor kwam binnen, nadat de gentleman vertrokken was. ‘Goedemorgen, barbier. Ik kom je weer eens lastig vallen voor mijn wekelijkse operatie.’

De barbier begon het tonsuur van de pastoor in te zepen en zei: ‘Weet mijnheer pastoor het ontroerend nieuws reeds? Er is een maagd in onze stad.’

De pastoor schudde zijn hoofd en sprak: ‘Onmogelijk, barbier. Zulks komt helaas niet meer voor.’

‘Nochtans is het waar, mijnheer pastoor.’ En de barbier vertelde wie, waar en hoe Virginia was.

De pastoor schudde weer zijn hoofd en het mes van de barbier, die reeds aan het scheren was geraakt, schoot uit, zodat hij moest opmerken: ‘Mijnheer pastoor, doordat u uw hoofd bewoog, heeft mijn mes meer haar weggeschoren dan in onze bedoeling lag. Deert het u, wanneer ik nu uw gehele tonsuur iets wijder maak?’

‘'t Is goed, ga je gang, barbier. Het kan mij niets schelen, zo ben ik onder de indruk van hetgeen je me juist vertelde. En als het waar is, zal ik er onmiddellijk werk van maken. Ik zal Virginia trachten te bewegen in het klooster van zuster Ursula te gaan. Want dat hele klooster is vol met moeders van onechte kinderen, bedrogen of gevallen meisjes. Het zou mij daarom zulk een plezier zijn wanneer ik nu eens zuster Ursula's klooster kon sieren met een reine, kuise maagd, die geheel uit eigen overtuiging het nonnenkleed aanneemt. Maar dit plan vertel ik je onder de striktste geheimhouding, barbier.’

En de barbier, die op zijn beurt weer de pastoor iets wilde toevertrouwen, vertelde de plannen van don Juan en de gentleman.

Nadat de pastoor afscheid genomen had van de barbier, kwam Hibs (Handelaar In Blanke Slavinnen) binnenlopen om zijn opvallende baard af te laten scheren.

‘Mijnheer is zeker een vreemde in onze goede stad,’ informeerde de barbier.

‘Ja en wat zou dat? Jouw goede stad voor een andere!’

‘Dat zou mijnheer niet zeggen, wanneer mijnheer wist, wat er hier voor bijzonders is. Ik ken u wel niet, maar toch ziet u er zo vertrouwenwek-

kend uit, dat ik u een geheim wil vertellen. Natuurlijk onder de striktste geheimhouding: Er is een maagd in onze goede stad.'

Ook Hibs wilde de barbier niet direct geloven, maar toen hij de barbier meer over haar hoorde vertellen, vroeg hij tenslotte:

'Is het verdomd waar?'

'Op mijn woord, mijnheer.'

'En wie weten het nog meer behalve jij?'

'Don Juan, die haar onmiddellijk wil gaan verleiden, de gentleman die met haar wil trouwen en de pastoor, die haar in 't klooster wil helpen.'

Hibs legde zijn plannen niet bloot voor de barbier maar werkte ze alléén uit. Hij dacht: 'Ik moet die Virginia als een bom op de markt smijten. In een week kan ik miljonair zijn. Dan begin ik rustig een hoenderpark of een automobielfabriek en hoef ik niet altijd meer op m'n qui-vive te zijn voor die dames bij de uitgang van het station enzo.' Nadat Hibs zijn baard had achtergelaten, produceerden zich nog in de scheer- en kapsalon o.a.: de dichter, de dokter, de fielt, de journalist, de filosoof, de radioomroeper en de verzekeringsagent, die natuurlijk allen het grote nieuws te horen kregen. Onder de striktste geheimhouding wel te verstaan.

's Avonds tegen sluitingstijd kwam er nog een jongedame opdagen. Zij vroeg om een nieuw permanentje voor haar blonde lokken. De barbier bekeek aandachtig de structuur en de golflengte van haar kapsel en zei toen: 'Ik vrees, dat ik uw haar niet op dezelfde wijze zal kunnen permanenten als u gewoon schijnt te zijn. Waarschijnlijk heeft u het de vorige keer niet in onze goede stad laten doen.'

'Nee,' zei ze, 'daar zoudt u gelijk in kunnen hebben. Ik kom namelijk uit Parijs. Maar permanent u mij maar zoals u dat wilt. Ik ben wel genegen mij naar de lokale mode te schikken.'

'Heeft u u hier misschien metterwoon gevestigd?'

'Ja,' antwoordde ze, 'ik ben een nichtje van de burgemeester hier en ben nu bij hem in huis komen wonen.'

'Dus dan bent u Virginia!' stamelde de barbier. Hij bekeek haar nieuwsgierig van top tot teen en zag, dat ze rode lippen en beige kousen had. 'Zeker,' knikte Virginia met een glimlachje.

'En uw geheim... is... is dat waar?'

'Ja, het is waar,' zei Virginia eenvoudig.

'Dan durf ik u niet aan te raken,' zei de barbier met een stem, die

tegelijkertijd ontroering, ontzag en spijt verried. ‘Kijkt u eens, daar in die tweede straat rechts op nummer zevenenzestig woont een dameskapster. Gaat u daar maar liever heen.’

's Avonds in bed hield de barbier een monologue intérieur over de sociologie van zijn vak: ‘Je staat 's morgens op, scheert je en scheert de rest van de dag de hele stad. Scheren, scheren, scheren. En wat doe ik verder? Eten, slapen, de krant lezen en kletsen. Vandaag heb ik weer te veel gekletst. De hele stad weet nu van Virginia. Ik heb de striktste geheimen verraden. Het is alles de schuld van de gemeentesecretaris. Maar ik heb Virginia gezien. Ik heb haar niet aangeraakt. Het was het gelukkigste moment van mijn leven. Zou het maar niet het beste zijn er een eind aan te maken? Steeds maar scheren, scheren en tenslotte toch nog door m'n praatjes geschoren te zijn! Vanavond las ik in de krant, dat een beroemd wijsgeer heeft gezegd, dat de mensen zich niet moesten zelfmoorden als ze zich ongelukkig voelen, maar juist als ze een groot geluk hebben gehad dat niet meer terugkomt. Virginia komt niet meer bij me terug, want ik heb haar naar een concurrente gestuurd. Maar ik heb Virginia gezien en is dat niet het grote geluk waarna ik sterven kan? Als ik mij nu zelfmoord, is dat niet omdat ik bang ben, dat het uitkomt dat ik iedereen vandaag verraden heb, noch omdat ik het scheren moe ben, maar alleen omdat ik Virginia gezien heb.’

De barbier stapte zijn bed uit en ging naar beneden om een nieuw scheermes te halen. Terug in bed, wierp hij een laatste blik op zijn vrouw die naast hem lag te snorken en hij dacht: ‘Moet ik dat arme schepsel nu met de hele rotzooi laten zitten?’

Uit medelijden sneed hij haar halsslagader door. Ze werd met een gil wakker en bloedde dood. Maar reeds had de barbier het mes in eigen keel gezet.

Dezelfde avond, dat de barbier en zijn vrouw om Virginia het tijdelijke met het eeuwige verwisseld hadden, sprak iedereen in de stad over Virginia.

Op het terras van een café zaten om hetzelfde tafeltje de dichter, de dokter en de filosoof. Maar zolang zij daar al zaten had geen van drieën een woord gesproken, behalve dan voor de bestelling der consumpties (de dichter koffie, de dokter eau de Spa en de filosoof bier). Tenslotte

was het de dichter, welke al die tijd in cosmische angst naar de hemel had zitten staren, die als eerste meende dit zwijgen te moeten breken. Hij reciteerde:

'*De sterren zijn de giftgedrenkte punten*
Van lansen die het op mijn leven munten'.

De dokter liet hem echter niet verder gaan en zei: 'Ik merk, dat je weer aan hallucinaties lijdt. Er is vanavond geen ster te zien, zo helder schijnt de maan. Als je met alle geweld wilt dichten, dicht dan op de maan. Hier ik zal je helpen, je kunt op de maan overgaan met deze regels:

'*Maar de stralen van de maan*
Injecteren subcutaan.'

'Veel te gevoelig, dokter,' zei de filosoof. 'Overigens wil ik opmerken dat de dichter de maan niet ziet, daar hij met zijn rug naar haar toezit. Waarom zal hij dan op haar dichten? Bovendien is de maan uit de mode, een romantiquiteit.'

'De maan is een maagd,' zei de dichter.

'A propos,' zei de dokter, 'hebben jullie ook gehoord, dat er een maagd in onze goede stad is?'

'Ja,' zei de filosoof, 'ik heb het gehoord, maar ik dacht dat het een geheim was.'

'Ja,' zei de dichter, 'ik heb het gehoord, maar ik heb respect voor haar en ik vind het een soort profanatie om er zo maar over te praten.'

'Ik voor mij,' meende de dokter, 'vind het, als het tenminste waar is, een psychopatisch geval. Twintig jaar en het hymen nog ongeperforeerd. Onmogelijk!'

'Ik voor mij,' vond de filosoof, 'ik geloof - de waarheid terzijde gelaten - dat de verspreiding van dit gerucht een reclametruc van de burgemeester is, om zijn nichtje een zo goed mogelijk huwelijk te laten doen. Daarom vertel ik dit zogenaamde geheim niet verder. Ik ben geen sandwichman.'

De dichter sprak: 'Virginia is de enige vrouw ter wereld waarvoor ik zou willen dichten. Dante had zijn Beatrice. Wie heb ik? Moet ik voor hoeren of wettige echtgenoten dichten? De Liefde met hoofdletter L schijnt niet meer te bestaan. Alleen promiscuïteit of huwelijk.'

Bij het afscheidnemen zei de dokter: 'Ik ga onderzoeken of Virginia werkelijk een maagd is', de filosoof: 'Ik ga een lezing over de maagdelijkheid houden' en de dichter: 'Ik ga een vers voor Virginia maken.'

In de biechtstoel lag de fielt geknield en zei: ‘Vanmorgen ben ik uit de gevangenis ontslagen en sindsdien heb ik alweer een misdaad bedreven. Ik weet niet wat er van me terecht moet komen als het zo doorgaat.’ ‘Arme man,’ zei de pastoor, ‘ben je zo zwak? Wat heb je nu weer voor een zonde begaan?’

‘Ik heb mij bij de barbier laten scheren en ben toen weggelopen zonder te betalen,’ biechtte de fielt.

‘Had je dan geen geld?’ vroeg de pastoor.

‘Zeker wel,’ zei de fielt, ‘maar dat beetje geld wat ze me uit de gevangenis hebben meegegeven wil ik niet bij de barbier besteden. Daar moet ik van zien te leven, eten van kopen, een onderdak van huren. Toch wil ik er fatsoenlijk uitzien. Want wat is het leven mij waard als ik het niet in uiterlijke fatsoenlijkheid kan doorwandelen. De innerlijke fatsoenlijkheid, schoon ondergoed enzo, ziet niemand, maar de uiterlijke wel. Daarom loop ik liever met een clean-shaven gezicht, een vuil hemd en een slecht geweten rond, dan met een zuiver geweten, een schoon hemd en een stoppelbaard.’

‘Eigenlijk heb je gelijk,’ zei de pastoor. ‘Maar je moet niet alleen aan jezelf, maar ook aan anderen denken. Bijvoorbeeld aan die barbier, die het ook niet breed heeft. Als je mij belooft hem morgen het geld te zullen brengen, zijn je zonden je vergeven.’

De fielt wilde opstaan en weggaan, maar de pastoor verzocht hem nog even te wachten en zei: ‘Eigenlijk is je ziel hiermee nog niet voor de eeuwigheid gered. Want overmorgen zul je je weer laten scheren en weglopen zonder te betalen. Je hebt geen enkel zedelijk houvast. Ik zal je een zedelijk houvast geven en je meteen in de gelegenheid stellen een werk te verrichten, waarmee je de hemel kunt verdienen. Luister. Er is hier een maagd in onze goede stad; Virginia heet ze. Naar mij ter ore is gekomen, zijn er al verschillende personen op uit, haar haar maagdelijkheid te doen verliezen en haar ziel zodoende naar de hel te zenden. Maar wij zullen proberen haar ziel in de hemel te krijgen. Daarom wil ik, dat zij in het klooster van zuster Ursula gaat. Ik zal je zeggen, hoe ik dat met jouw hulp voor elkaar wil spelen. Virginia woont bij de burgemeester. Ik geloof, dat de burgemeester een butler nodig heeft. Ik zal zorgen, dat jij dat baantje krijgt. Maar dan moet je me beloven, dat je Virginia dag en nacht zult bewerken om in het klooster te gaan. Bovendien draag ik je op, ervoor te waken, dat zij rein en kuis blijft en door geen man wordt aangeraakt. Je gaat morgen

naar de burgemeester toe met een brief van mij en dan treed je direct bij hem in dienst. Begrijp je waar het om gaat en neem je mijn voorstel aan?'

'Ja,' zei de fielt.

'Kom dan maar even mee, dan zal ik je de brief geven,' zei de pastoor en hij schreef:

'Edelachtbare Heer,

Brenger dezes treedt onmiddellijk als butler bij u in dienst. Zo gij hiertegen bezwaar mocht maken, zou het mij leed doen tot uw excommunicatie te moeten overgaan. Gaarne tot wederdienst bereid als altijd uw dienstwillige pastoor...'

Hij verzegelde de brief en gaf hem de fielt zeggende: 'Nu beste man, het is denk ik wel voor elkaar. Virginia's ziel zal door jouw toedoen gered worden. Kom mij zo gauw mogelijk eens verslag uitbrengen.'

De fielt slenterde de kerk uit en het café binnen. Hibs aan een tafeltje alleen, wenkte hem: 'Kerel, als je toch niets te doen hebt, drink dan een borreltje met me.' De fielt liet zich geen tweemaal uitnodigen.

Hibs merkte op: 'Je ziet er nogal betrouwbaar en fatsoenlijk uit. Als je wilt kun je geld verdienen. Je bent zeker werkeloos?'

'Nee,' zei de fielt, 'vanaf morgen ben ik butler bij de burgemeester.' Hibs zette grote ogen op en riep enthousiast uit: 'Dan kon je me niet beter te pas komen.'

'Hoezo?' vroeg de fielt.

Hibs legde hem uit, dat hij Virginia als een bom op de blankeslavinnenmarkt wilde smijten om zodoende een miljoen te verdienen. 'Als jij me haar nu in handen speelt krijg je een aandeel in de winst.'

'Hoeveel?' vroeg de fielt.

'Tien procent.'

'Vijftig,' eiste de fielt.

'Doe je het ook voor vijfenveertig?' vroeg Hibs, die wel inzag, dat hij niet met minder zou klaar komen.

'Akkoord,' zei de fielt.

'Luister dan goed,' vervolgde Hibs. 'Ik kom 's nachts met een auto voor de deur. Jij haalt Virginia uit haar bed. Desnoods kun je het je gemakkelijk maken met een beetje choloroform. Daar kan ik je wel aan helpen. We leggen haar dan in mijn auto en jij gaat met ons mee. 'n Knappe vent die ons vindt.'

‘Akkoord,’ zei de fielt. ‘Wanneer?’

‘Zo gauw mogelijk. In ieder geval nog deze week.’

Hibs lichtte verder de fielt nog in omtrent de plannen van don Juan, de gentleman en de pastoor, die in ieder geval verijdeld moesten worden.

Toen Hibs opgestapt was, ging de fielt aan het tafeltje van de gentleman zitten en zei: ‘Vanaf morgen ben ik butler bij de burgemeester. Kan ik ook wat voor u doen?’

De gentleman keek verbaasd, dacht na en zei toen: ‘Je bent als door de voorzienigheid gestuurd. Ik zal je vertellen waarom. Bij de burgemeester woont...’

‘Weet ik allemaal al,’ interrumpeerde de fielt.

‘Virginia dan,’ vervolgde de gentleman, ‘moet mijn vrouw worden, begrijp je. Eerst mijn kuise verloofde en dan mijn wettige echtgenote. Jij alleen kunt zorgen, dat dit gebeurt. Je moet mijn voorspreker bij Virginia en de burgemeester zijn. Je moet hun al mijn kwaliteiten duidelijk onder de ogen brengen. Je moet mijn correcte figuur en mijn smetteloos verleden zo ophemelen, dat Virginia verliefd op en de burgemeester ingenomen met mij wordt. Begrijp je dat? Verder moet je ervoor zorgen, dat geen enkele man Virginia aanraakt, want als zij geen maagd meer is, zou ik natuurlijk iedereen kunnen trouwen. Ik weet, dat don Juan er op uit is, haar te verleiden. Maar jij zult Virginia bewaken, nietwaar?’

‘Akkoord,’ zei de fielt. ‘En wat zal mijn beloning zijn?’

‘Dat je als butler bij mij in dienst komt wanneer ik eenmaal met Virginia gehuwd ben. Je zult het goed bij me hebben.’

Toen de gentleman het café had verlaten, zette de fielt zich aan het tafeltje van don Juan en zei tegen hem: ‘Vanaf morgen ben ik butler bij de burgemeester. Kan ik ook iets voor u doen?’

Don Juan's ogen gingen glimmen en hij veegde met zijn tong over zijn lippen. ‘Kerel, mijn gelukkig gesternte heeft je op mij afgestuurd. Het kon niet beter. Ik zal je zeggen waarom. Bij de burgemeester woont...’ ‘Weet ik al,’ interrumpeerde de fielt.

‘Goed dan,’ vervolgde don Juan, ‘die Virginia wil ik verleiden, 't Is heel eenvoudig als jij me helpt. We spreken een nacht af, dat je me stilletjes opendoet en me naar Virginia's kamer brengt. Natuurlijk bereid je haar eerst op mijn bezoek voor. Bezwaar zal ze wel niet

maken, want ze zal het een eer vinden, door mij verleid te mogen worden. Voel je er iets voor?'

'Akkoord,' zei de fielt. 'Maar wat krijg ik als beloning?'

Don Juan dacht een ogenblik na en zei toen: 'Als jij ervoor zorgt, dat ik Virginia kan verleiden, dan krijg jij de tweede primeur van haar maagdelijkheid.'

'Akkoord,' zei de fielt. 'We spreken nog wel nader af.'

's Avonds in zijn hotelbed hield de fielt een monologue intérieur over de sociologie van zijn vak: 'Wordt 's morgens in de gevangenis wakker, wordt 's middags gratis geschoren, krijg 's avonds vier opdrachten en word morgen butler bij de burgemeester. Virginia's lot is in mijn handen. De opdrachten van de pastoor en van de gentleman kunnen me niet in de gevangenis brengen. Maar de beloningen zijn er ook naar: m'n ziel in de hemel of een carrière als butler. Daartegenover kunnen de opdrachten van Hibs en don Juan me wel in de gevangenis brengen. De beloningen zijn echter groter: vijfenveertig procent van een miljoen of de tweede primeur van Virginia's maagdelijkheid. Voor die betaling in natura voel ik veel. Maar dan loop ik mijn vijfenveertig procent van een miljoen mis. Dat zou zonde zijn. En ook een carrière als butler is niet te versmaden. En voor mijn ziel in de hemel valt ook wel wat te zeggen. Ik zal alle vier de opdrachten tegelijk uitvoeren, dan krijg ik ook alle beloningen: een vrouw, een baantje, geld en de hemel. Wat is het leven toch heerlijk. Laat ik nu alvast een voorproefje van mijn geluk nemen.'

De fielt stapte zijn bed uit en belde het kamermeisje. Hij zei haar: 'Laat een fles champagne en twee glazen boven brengen. Dan zullen we samen een beetje drinken en slapen.'

Maar de dichter kon de slaap niet vatten. Virginia en de maan. Hij stapte zijn bed uit en schreef tenslotte het vers voor Virginia.

Twee dagen verliepen. Donderdagsmorgens vroeg de butler (voorheen de fielt) een uurtje vrijaf en ging naar de kerk.

'Zo beste man,' zei de pastoor, 'ben je daar. Kom je me verslag van je vorderingen uitbrengen?'

'Nee,' zei de butler, 'nee. Ik ben nog niet in de gelegenheid geweest iets aan het goede werk te doen. Ik heb Virginia helemaal nog niet gezien, ik slaap in de andere vleugel van het huis, moet met de meiden

in de keuken eten en bedien alleen de burgemeester wanneer hij op zijn werkkamer zit. Maar ik heb er al iets op gevonden. Nu kan ik het u nog niet vertellen, maar komt u vanavond om acht uur in het café. Dan zult u verbluft staan van wat u te horen krijgt.'

Hierop ging de butler naar Hibs die hij in een kroeg aan de veemarkt aantrof. Hij zei hem: 'Vanavond acht uur in het café. Je zult versteld staan van wat ik je te vertellen heb.'

Vervolgens ging hij nog naar de gentleman en don Juan om ze eveneens voor 's avonds in het café te bestellen.

Om een tafeltje in het café zaten 's avonds de journalist, de radio-omroeper en de verzekeringsagent te spreken over Virginia.

De journalist zei: 'Morgenochtend om elf uur ontvangt ze me voor een interview, dat ik 's avonds publiceer.'

'O,' zei de radio-omroeper, 'als ze morgenavond dan maar niet precies hetzelfde nog eens voor de microfoon vertelt. Want om negen uur houdt ze een causerie "Hoe ik tot de maagdelijkheid ben gebleven".

'Zo,' zei de verzekeringsagent, 'ik heb mijn zaakje met haar al achter de rug. De burgemeester heeft zich laten bepraten om een verzekering op de maagdelijkheid van zijn nichtje af te sluiten.'

Om een ander tafeltje zaten de dichter, de dokter en de filosoof. De dichter zei: 'Ik heb een mooi vers aan Virginia gestuurd.'

De dokter zei: 'Nu, jullie kunnen gerust zijn. Virginia is werkelijk een maagd. Ik heb haar gisteren voor een verzekering moeten keuren en het was in orde.'

De filosoof zei: 'Zaterdagavond houd ik een lezing over "Het probleem der maagdelijkheid". Ik hoop, dat jullie allebei komen luisteren.'

Om een ander tafeltje zaten de butler, don Juan, Hibs, de pastoor en de gentleman. De butler herkende de pastoor eerst niet, omdat deze in smoking verschenen was en een reden scheen te hebben om zijn hoge hoed niet af te zetten.

De butler stond op en sprak het gezelschap als volgt toe:

'Mijne heren, gij zult wel verwonderd zijn u hier samen te treffen. Tenminste wanneer gij elkaar kent. Voor alle zekerheid zal ik u echter eerst even aan elkaar voorstellen.'

Na deze beleefdheidsceremonie vervolgde hij:

‘Gij allen streeft met éénzelfde middel éénzelfde doel na. Het doel is Virginia, het middel ben ik. Een ieder van u heeft mij een hoge beloning in het vooruitzicht gesteld. Op de eerste blik scheen het mij alsof ik slechts één dezer beloningen kon verdienen, maar bij nader overleg ben ik tot de conclusie gekomen, dat ik alle vier de beloningen deelachtig zal kunnen worden. Daarom heb ik u bij elkaar geroepen. Maar toch is het niet alleen mijn voordeel wanneer onze belangen zich verenigen, het is ook, en misschien zelfs nog meer, het uwe. Immers eendracht maakt macht. Vier kunnen meer uitrichten dan één alleen en uw plannen zullen zeker slagen wanneer gij ze in gemeenschappelijk overleg uitvoert.

Hiertegen zoudt gij, mijne heren, een tegenwerping kunnen maken, zeggende: “Het is alles goed en wel, maar je vergeet, dat onze plannen recht tegen elkaar ingaan.” Gedeeltelijk zoudt gij daarin gelijk kunnen hebben. Maar aan de andere kant vertonen uw plannen zoveel overeenkomsten, dat ik een harmonische synthese volstrekt niet onmogelijk acht. Natuurlijk zal ik u dit nader verklaren en ik verzoek u derhalve uw bijzondere aandacht te willen schenken aan mijn volgende woorden.

Tussen de plannen van don Juan en de gentleman bestaat deze overeenkomst: Beiden begeren Virginia voor zichzelf. Tussen de plannen van de pastoor en Hibs bestaat deze overeenkomst: Beiden begeren Virginia voor anderen. Tussen de plannen van de pastoor en de gentleman bestaat deze overeenkomst: Beiden willen zij ze met toelaatbare middelen verwezelijken: zachte woorden. Tussen de plannen van don Juan en Hibs bestaat deze overeenkomst: Beiden willen zij ze met ontoelaatbare middelen verwezenlijken: gewelddadige handelingen.

Nu wordt mijn betoog iets moeilijker, mijne heren, maar ik vertrouw op uw aller intelligentie. Tussen de plannen van don Juan en de pastoor bestaat deze overeenkomst: Beiden hechten een *absolute* waarde aan Virginia's maagdelijkheid: de eerste om haar dadelijk te doen eindigen, de tweede om haar eeuwig te laten duren. Tussen de plannen van Hibs en de gentleman bestaat tenslotte deze overeenkomst: Beiden hechten een *relatieve* waarde aan Virginia's maagdelijkheid: het is er hun alleen maar om te doen deze maagdelijkheid nog een bepaalde tijd te rekken.

Ik hoop, mijne heren, dat ik u nu voldoende overeenkomsten tussen uw

plannen ontdekt heb om u de mogelijkheid ener synthese aanvaardbaar te maken. Ja of nee?'

De vier anderen, die in afnemende verwondering deze theoretische uiteenzettingen gevolgd hadden, knikten afwachtend en gedwee van ja. De butler vervolgde: 'Natuurlijk gaat het bij u allen meer om de ideële kant der zaak, dan om de praktische. Dat wil zeggen, in laatste instantie gaat het er voor de pastoor om, dat Virginia's ziel onschuldig in de hemel en haar lichaam maagdelijk in het klooster komt en blijft. Voor Hibs gaat het om zijn miljoen. Voor de gentleman om de symbolische betekenis van het huwelijk met een maagd. En voor don Juan om het cachet van zijn memoires. Welnu, alles wat gij begeert zal geschieden. Ik zal u de genoemde synthese zoals ik mij die gedacht heb nu mededelen en tegelijkertijd de praktische uitvoering aangeven.

Zoals u zeker bekend is, houdt de filosoof zaterdagavond om acht uur in het stadstheater een lezing voor de "Kring voor Scato- en Seksologie" over "Het probleem der Maagdelijkheid". Virginia zal hierbij tegenwoordig zijn.

Natuurlijk brandt tijdens de lezing het licht in de zaal. Om half negen gaat dit plotseling uit. Men hoort een schot. Wanneer de lichten weer aangaan, ligt Virginia dodelijk gewond in haar loge. De pastoor en de gentleman snellen toe en juist nog voordat Virginia de geest geeft, trouwt de pastoor haar met de gentleman. Dan wordt ze in de tuin van zuster Ursula's klooster begraven, dus haar lichaam komt maagdelijk in het klooster en haar ziel onschuldig in de hemel, aangezien zij kuis geleefd heeft en laaghartig vermoord is.'

Don Juan en Hibs protesteerden:

'En ik heb haar niet verleid!'

'En m'n miljoen dan!'

De butler wenkte om stilte en sprak: 'Laat u mij alstublieft even uitspreken, heren. Don Juan graaft Virginia's lijk in de kloostertuin op en verleidt het. Ik geloof wel, dat deze scène een zeer bijzonder cachet aan zijn memoires zal geven, daar necrofilie nog ièts exclusiever is dan het verleiden van levende maagden.'

'Ik zie nog niet in, hoe ik aan mijn miljoen moet komen,' zei Hibs. 'Weest u niet zo ongeduldig, mijnheer,' antwoordde de butler 'Dat miljoen te krijgen, is dan nog maar een klein kunstje. De burgemeester heeft namelijk Virginia's maagdelijkheid voor genoemd bedrag verzekerd. Als don Juan haar nu verleid heeft, krijgt de burgemeester dat

miljoen. Vervolgens schieten we de burgemeester dood en nemen het miljoen van hem. Zo heeft iedereen zijn zin. Nu wil ik alleen nog maar weten of jullie allemaal meedoen, ja of nee?' De butler zweeg en keek één voor één de anderen aan.

Het eerst nam de pastoor het woord: 'Het is misschien de enige oplossing, maar ik vind het een immoreel zaakje. Ik weet nog niet zeker of ik meedoe.'

De butler toonde zich verontwaardigd en zei: 'Mijnheer pastoor, m'n geloof in moraal is diep geschokt na hetgeen mij van de week is overkomen. Maandagsavonds hebt u mij gezegd, dat ik de barbier moest gaan betalen. Dinsdagsmorgens ben ik direct naar hem toegegaan, maar toen bleek, dat hij zich de vorige avond met zijn vrouw van kant had gemaakt. Dat geld had hij dus niet meer nodig; ook de vorige dag al niet meer. Als ik dit alles vooruit geweten had, zou ik niet bij u zijn komen biechten en was ik buiten die hele geschiedenis met Virginia gebleven. Maar nu heeft de hemel alles zo gewild en daar moet u als geestelijke natuurlijk in de eerste plaats de consequenties van aanvaarden. Bent u in principe tegen mijn plan, ja of nee?'

'Nee,' zei de pastoor beduusd door zoveel scholastiek uit de mond van een leek.

'Ik wou ook nog wat zeggen,' zei Hibs. 'Door *wie* worden Virginia en de burgemeester eigenlijk doodgeschoten? *Ik* doe het niet.'

'Dat wil ik wel doen,' zei de butler, 'als de pastoor mij tenminste belooft, dat mijn ziel toch in de hemel komt.'

'Akkoord,' zeiden de pastoor en Hibs tegelijk.

'Maar ik vind het niet erg prettig,' zei de gentleman, 'dat ik direct na mijn huwelijk alweer weduwnaar word.'

'Daar heb ik ook een oplossing voor,' zei de butler. 'U trouwt na 's burgemeesters dood met zijn weduwe.'

'En hoe stel je je de tweede primeur van Virginia's maagdelijkheid voor?' vroeg don Juan.

'Maak je maar niet bezorgd over mij,' stelde de butler hem gerust, 'ik ben met vijfenveertig procent van een miljoen, een baantje bij de gentleman en mijn ziel in de hemel allang tevreden. Die tweede primeur krijg je van me cadeau.'

's Zaterdagsavonds troffen de vijf heren elkaar volgens afspraak in de foyer van het stadstheater. De butler werd gevraagd of alles in orde was.

‘Ja, alleen moet ik nog even de elektricien gaan omkopen, dat hij om half negen vijf minuten lang alle lichten uitdraait. Maar ik heb geen kleingeld bij me.’

Don Juan en de gentleman legden wat geld bij elkaar en gaven het de butler mee. Teruggekomen zei hij: ‘Alles voor elkaar. Om half negen precies gaan de lichten uit.’

‘Is je revolver geladen?’ vroeg Hibs.

‘O, nee, dat is waar ook. Ik heb m'n revolver thuis laten liggen.’

Hibs leende de zijne met de waarschuwing: ‘Denk er aan, het is een automatische. Je weet toch wel hoe je er mee om moet gaan?’

‘Natuurlijk,’ zei de butler en stak het ding in zijn zak.

‘Bent u erg zenuwachtig?’ vroeg de pastoor beleefd terwijl hij de butler aankeek.

‘Zullen we maar onze plaatsen gaan opzoeken,’ zei deze.

‘Akkoord,’ zeiden de anderen. De pastoor en de gentleman gingen dicht bij de burgemeestersloge zitten, terwijl don Juan en Hibs een plaats bij het orkest opzochten vanwaar zij de loge konden zien. De butler bleef een beetje in de corridor rondscharrelen om klokslag half negen de burgemeestersloge te kunnen binnendringen.

Het scherm ging op. Op het toneel stond de filosoof achter een lessenaar met een glas water. Hij kuchte tot het doodstil was geworden en begon te spreken:

‘Excellentie, dames en heren! Het is mij een groot genoegen om hedenavond op uitnodiging van de “Kring voor Scato- en Seksologie” voor u te mogen spreken over “Het probleem der maagdelijkheid”. Temeer is mij dit een oprechte vreugde, daar ik de persoon, die de onmiddellijke aanleiding tot deze lezing was, incognito in ons midden weet.’

Iedereen draaide hierop zijn hoofd naar de ereloge, waar aan 's burgemeesters rechterzij Virginia en aan zijn linkerzij zijn echtgenote zat. Het publiek barstte spontaan uit in een daverende ovatie. Virginia bloosde en boog onhandig. De filosoof verzocht om stilte. Toen het publiek weer wat bedaard was, vervolgde hij zijn lezing:

‘Alvorens tot de kern van het probleem door te dringen, wil ik u eerst even in het kort schetsen hoe ik mij voorstel mijn lezing in te delen. Ik wil beginnen met u een beknopt en uit de aard der zaak zeer onvolledig overzicht te geven der cultuurhistorische ontwikkeling der waardebegrippen omtrent de maagdelijkheid, om daarna in het actuele

facet van het probleem door te dringen (“sic!” riep iemand in de zaal, waarschijnlijk de journalist) met een psychologische these, een technische antithese en een sociologische synthese. Vervolgens stel ik mij voor, een bloemlezing van uitspraken met betrekking tot de maagdelijkheid voor te dragen, die ik verzameld heb uit de werken van klassieke en moderne wijsgeren. Om mijn lezing te besluiten zal u een serie grammofoonplaten ten gehore gebracht worden onder het motto “de maagd als muzikaal motief”.

Allereerst dus het cultuurhistorische overzicht. Voorzover mij bekend, was bij de primitieve volken de maagdelijkheid niet in tel. Een vrouw was een vrouw, daarmee uit. Langzamerhand echter, vooral onder de invloed der ontstaande godsdiensten, werd de kuisheid een deugd en de maagdelijkheid een onderscheiding. In dit verband noem ik de Vestaalse priesteressen.’

De filosoof haalde een gouden horloge uit zijn vestzak en legde het op de lessenaar neer.

‘Maar behalve in het religieuze leven, deed ook in het burgelijke leven de cultus der maagdelijkheid zijn intrede. De man ging van de vrouw zijner keuze niet alleen trouw in de toekomst, maar ook trouw in het verleden eisen. Een interessante uitzondering hierop was een gebruik, dat men tot nu toe nog in Cambodsja in ere heeft gehouden. Ik bedoel het jus primae noctis van de priester.

Maar overigens dringt het alleenbezit van een vrouw in iedere cultuur door. Zo zijn de zogenaamde kinderhuwelijken in de, overigens nogal onzedelijke, oosterse landen niets anders dan een soort garantie voor de man dat hij een maagdelijke vrouw huwt. In dit verband wil ik niet nalaten op te merken, dat er ook in een extreem-westerse cultuur een analoog geval te constateren valt, dat voor ons des te meer interessant is, daar de heldin dezelfde naam droeg als de persoon die nu in het middelpunt der aandacht onzer goede stad staat. Ik zinspeel hier op het huwelijk van Edgar Allan Poe.

Laat ik echter niet te ver van de algemeenheid afdwalen. Hoe was het in ons goede Europa met de maagdelijkheid gesteld bij het begin der christelijke jaartelling?

Het monogame huwelijk werd door het Christendom gepropageerd, dat zelfs zoveel waarde aan de maagdelijkheid toekende, dat het er toe overging, Maria, de moeder Christi, na alles nog, maagdelijk te verklaren. Maar ik moet mijn neutraal standpunt handhaven en wil mij

niet in theologische kritiek begeven. Genoeg zij het te weten, dat alle eeuwen door, tot het begin der twintigste toe, de maagdelijkheid over het algemeen in aanzien bleef.

Helaas, geen enkel effect is echter koershoudend. Zo schommelde de waarde der maagdelijkheid enigszins op en neer. Zij beleefde een hausse bij de verschijning der venerische ziekten in Europa: men ging uit hygiënische oogpunten maagdelijkheid eisen. Langzamerhand nam echter de waarde der maagdelijkheid weer af èn doordat de vrees voor deze ziekten èn doordat hun kracht zelf verminderde. Tijdens de grote oorlog in het tweede decennium der twintigste eeuw beleefde de maagdelijkheid een ongekende baisse, maar erger voor haar werd het nog in de vrede daarna. Men sprak in die tijd van de "inflation de la virginité". Tenslotte kwam het echter zover dat...'

Alle lichten gingen uit. De zaal was met een duistere stilte gevuld. Opeens riep er een stem: 'Kaffer, het is nog te vroeg.' Een paar mensen lachten zenuwachtig. Toen klonk er een schot. Een paniek brak uit. Het publiek begon te gillen en te tieren. Men drong elkaar overhoop in het donker. Sommigen schreeuwden: 'Licht, licht, licht!' anderen: 'moord, moord, moord!'

Na enkele minuten ging het licht weer op. De burgemeester stond rechtop en doodsbleek in zijn loge en trachtte het publiek gerust te stellen door bij herhaling te roepen: 'Ze hebben me niet geraakt!' De dokter stond over een lijk gebogen en constateerde hardop: 'Dood door hartverlamming.' De burgemeester draaide zich om en zag het lijk van zijn butler liggen met een revolver in zijn hand. De dokter verklaarde: 'De schurk is door de knal van zijn eigen schot zo geschrokken, dat hij er zelf de dupe van is geworden. Maar is er niemand geraakt?'

Men keek rond. De vrouw van de burgemeester huilde, gaf haar man een zoen en zei: 'Ik ben zo blij dat je nog leeft.' De pastoor en de gentleman, die ook in de loge van de burgemeester stonden, vroegen: 'Waar is Virginia?'

Niemand zag Virginia.

Hibs en don Juan waren ook komen aanlopen en bekeken nu het lijk van de butler. Hibs zei: 'Volgens zijn zeggen, dacht ik, dat hij een handiger schutter was. Zonde van mijn revolver. Die ben ik kwijt.' Don Juan zei: 'Als ik geweten had, dat die vent zo'n lafaard was, had ik hem eerst tot een duel uitgedaagd.'

De gentleman zei: 'Gelukkig is alles in het fatsoenlijke afgelopen. Ik

zie er toch maar vanaf met Virginia te trouwen als het zo moet gaan.' De pastoor zei: 'Gelukkig hoef ik die fielt niet van de H. Sacramenten der Stervenden te voorzien, want ik beschouw dit als een soort zelfmoord.'

Ondertussen had de burgemeester bevel gegeven, dat niemand het theater mocht verlaten zonder eerst gearresteerd en gefouilleerd te zijn. Maar Virginia werd niet gevonden.

In de trein zaten Virginia en de dichter. Voor de tiende maal die avond vertelden ze, hoe ze elkaar gevonden hadden.

'Ja,' zei Virginia. 'Direct toen het licht uit was, voelde ik me op mijn schouder kloppen. Iemand fluisterde toen in mijn oor: "Als je leven je lief is kom dan mee." Ik sloop de loge uit met de man die me dat had gezegd. In de corridor zei hij nog: "Loop maar vast naar de uitgang, ik moet eerst nog eventjes schieten en dan smeren we 'm samen." Ik begreep er niets van, maar toen ik werkelijk een schot hoorde liep ik hard naar de uitgang. Daar was jij.'

'Ja,' zei de dichter, 'ik kon het al vanaf het begin niet goed aanhoren hoe die filosoof met zijn wetenschappelijke woorden de heilige maagdelijkheid profaneerde. Juist even voordat het licht uitging liep ik de zaal uit. We troffen elkaar bij de uitgang. Ik zei tegen je: "Virginia ben jij het?" En ik citeerde of reciteerde, dat weet ik eigenlijk niet goed meer, de eerste regels van mijn vers dat ik je van de week heb gestuurd.'

'Ja,' zei Virginia, 'daardoor wist ik dat jij het was. Sinds ik je vers gelezen heb, ben ik verliefd op je. Want daaruit bleek: Dat is de enige man op de wereld, die werkelijk respect voor mijn maagdelijkheid heeft. Van die man alleen zou ik kunnen houden'.

Ver van de stad betrokken Virginia en haar dichter een bungalow, waar zij samen gelukkig verder leefden in Armoede, Liefde en Poëzie. En op een lenteavond nadat de zon bloedrood was ondergegaan en terwijl het perzikbloesems regende, bezat de dichter Virginia in een gemene, alledaagse coïtus onder de blote hemel en op de harde grond. Maar toch was het een mystieke bruiloft, want zij sloegen alle preluderende erotiek over.

De dichter was van Tellus gescheiden door Virginia. Virginia was van Luna gescheiden door de dichter. Maar in het supreme moment

hadden 's dichters voeten contact met de aarde en Virginia's ogen contact met de maan.

Uit deze vereniging werd een kind geboren. Virginia en de dichter noemden hun dochter Virginia, ter ere van haar moeder en tot instandhouding van het dichterschap.

Victor Varangot
Brussel, Jan. '34.
Forum
Vierde jaargang II
1935